

Knut Onsager, Frans Gundersen,
Lene Schmidt, Kjetil Sørli
Guri-Mette Vestby

Livskraftige kystsamfunn. Steds- og næringsutvikling i Sandøy kommune

NIBR

Norsk institutt for by- og regionforskning

Livskraftige kystsamfunn.
Steds- og næringsutvikling i
Sandøy kommune

Andre publikasjoner fra NIBR:

Eks.

NIBR-rapport 2009:14

**By- og småstedsregionene i
Innlandet: Kompetanse, innovasjon
og utvikling.**

NIBR-rapport 2008:22:

**Florø i fokus: Sosiokulturell
stedsanalyse for byutvikling og
profilering'**

NIBR-rapport 2008:5

**Steds- og næringsutvikling på
Lovund - fra krise til suksess.**

NIBR-rapport 2007:03

**Fargerikt samfunn i et arktisk klima:
En studie av steds- og
næringsutvikling i Vardø.**

Rapportene koster
fra kr 250,- til kr 350,-og kan bestilles
fra NIBR:
Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Tlf. 22 95 88 00
Faks 22 60 77 74

E-post til
nibr@nibr.no

Publikasjonene
kan også skrives ut fra
www.nibr.no
Porto kommer i tillegg til de oppgitte
prisene

Knut Onsager, Frans Gundersen,
Lene Schmidt, Kjetil Sørliie og
Guri-Mette Vestby

Livskraftige kystsamfunn. Steds- og næringsutvikling i Sandøy kommune

NIBR-rapport 2011:24

Tittel: **Livskraftige kystsamfunn. Steds- og nærings utvikling i Sandøy kommune**

Forfatter: Knut Onsager, Frans Gundersen, Lene Schmidt, Kjetil Sørli og Guri-Mette Vestby

NIBR-rapport: 2011:24

ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-7071-907-5

Prosjektnummer: O-2848

Prosjektnavn: Livskraftige kystsamfunn

Oppdragsgiver: Norges Forskningsråd

Prosjektleder: Knut Onsager

Referat: Rapporten beskriver og forklarer utviklingen i Sandøy kommune (Møre og Romsdal) og drøfter utfordringer framover. Sandøy har hatt en langt bedre utvikling i arbeidsplasser og folketall det siste tiåret enn flertallet av små kystkommuner. Faktorer bak "suksessen" er et innovativt næringsliv, velferdsutbygging, stedskvaliteter og samhandling. Rapporten inngår i en større studie av flere små kystkommuner i prosjektet "Livskraftige kystsamfunn".

Sammendrag: Norsk og engelsk

Dato: November 2011

Antall sider: 174

Pris: 250
Utgiver: Norsk institutt for by- og regionforskning
Gaustadalléen 21,
0349 OSLO
Telefon: (+47) 22 95 88 00
Telefaks: (+47) 22 60 77 74
E-post: nibr@nibr.no

Vår hjemmeside: <http://www.nibr.no>
Trykk: Nordberg A.S.
Org. nr. NO 970205284 MVA
© NIBR 2011

Forord

Rapporten ”Livskraftige kystsamfunn. Steds- og næringsutvikling i Sandøy kommune” er finansiert av Norges Forskningsråd i Havet og kysten-programmet. Den inngår som en av tre ”case-” rapporter fra prosjektet ”Livskraftige kystsamfunn”. Prosjektets syntese og konklusjoner publiseres i en hovedrapport fra NIBR som kommer ut i 2012.

Arbeidet med rapporten har pågått i perioder mellom sommeren 2010 og høsten 2011. Det er flere som har bidratt i arbeidet. Hoveddelen av datainnsamlingen og analysene, samt utskrivningen av rapporten er gjennomført av Knut Onsager, Lene Schmidt og Guri-Mette Vestby. Lene Schmidt har hatt hovedansvaret for kapittel 7 og 8, Guri-Mette for kapittel 9 og Knut Onsager for de øvrige kapitlene. Kjetil Sørli har levert grunndata og en analyse fra flyttehistoriefilen (SSB/NIBR). Frants Gundersen har levert grunndata fra bedrifts- og foretaksregisteret (SSB/NIBR) og laget kartillustrasjon. Knut Bjørn Stokke ved Universitetet for Miljø og Biovitenskap (UMB) har bidratt med innspill til kapittel 1. Knut Onsager har vært prosjektleder.

En stor takk rettes til de mange i Sandøy som velvillig stilte opp til intervjuer, samtaler og dialogmøte. Deres bidrag har både vært inspirerende og avgjørende for arbeidet med denne rapporten.

Oslo, november 2011

Olaf Foss
Forskningsjef

Innhold

Forord	1
Figuroversikt	4
Tabelloversikt.....	6
Sammendrag.....	7
Summary	10
1 Innledning.....	13
1.1 Om prosjektet som helhet	13
1.1.1 Bakgrunn, overordnede mål og tema.....	13
1.1.2 Forskningsopplegget.....	14
1.1.3 Teoretisk perspektiv og ramme for analyse	16
1.2 Sandøystudien spesielt.....	26
1.2.1 Problemstillinger	26
1.2.2 Metode og data.....	27
1.2.3 Rapportens oppbygging	28
2 Sandøy kommune – noen nøkkelfakta.....	29
3 Befolkningen og humankapitalen.....	32
3.1 Strukturer og utviklingstrekk.....	32
3.2 Flyttemønstre og -balanser	35
3.3 Utdanning og sosioøkonomiske forhold	38
4 Arbeidsmarkedet og endringer	41
4.1 Struktur og utviklingstrekk	41
4.2 Vekst- og nedgangsektorer	42
5 Næringsmiljøet og utviklingstrekk	44
5.1 Oversikt over næringsmiljøet	44
5.2 Den historiske framveksten av et unikt nærings- miljø	47
5.3 Nærmere om dagens næringsmiljø og egenskaper	67
5.4 Viktige rammebetingelser og endringer	79
5.5 Oppsummering og noen utfordringer	85

6	Kommunal virksomhet.....	87
6.1	Politisk sammensetning og endring.....	87
6.2	Kommuneøkonomien.....	88
6.3	Velferdstjenester og tiltak.....	93
6.4	Areal-, nærings- og samfunnsplanlegging og tiltak.....	95
6.5	Interkommunalt samarbeid.....	98
6.6	Viktige rammebetingelser og endringer.....	99
6.7	Oppsummering og utfordringer.....	100
7	Sivilsamfunnet.....	102
7.1	Frivillige lag og foreninger.....	102
7.2	Uformelle grupper og nettverk.....	106
7.3	Sivilsamfunnsorganisering og møtesteder.....	108
8	Stedskvaliteter og stedsidentitet.....	111
8.1	Stedskvaliteter.....	111
8.2	Stedsidentitet og tilhørighet.....	119
8.3	Oppsummering og utfordringer.....	135
9	Samhandling, fellesskap og fragmentering.....	137
9.1	Samhandling mellom aktører i ulike samfunnsfelt... ..	137
9.2	Strukturer som påvirker samhandlingsmønstrene....	138
9.3	Felleskapsprosjekter på tvers av offentlige og private samfunnsfelt.....	139
9.4	Dugnad og samhold i foreningsliv og bygdelag.....	142
9.5	Interessefellesskap og motsetninger.....	143
9.6	Statlig politikk og innvirkning på lokale relasjoner og samhandlingsklima.....	144
9.7	Oppsummering og utfordringer.....	151
10	Sandøysamfunnet - utvikling, suksess og utfordringer.....	153
10.1	Historiske utviklingstrekk og egenskaper.....	153
10.2	Sandøys suksess det siste tiåret.....	156
10.3	Dagens situasjon og utfordringer framover.....	161
	Litteratur.....	170

Figuroversikt

Figur 1.1	Illustrasjon av eksogene og endogene faktorer som påvirker små kystkommuners utvikling, virkemåter og utfordringer.	21
Figur 2.1	Sandøy kommune består av mange øyer ytterst på kysten av Møre og Romsdal fylke. De fleste bor på Finnøy og Harøy der kommunesenteret Steinshamn ligger.	30
Figur 3.1	Folketallet i Sandøy 1950-2010.	32
Figur 3.2	Folketallet i Sandøy etter befolkningens fødeland 2000-2010.	33
Figur 3.3	Befolkningstilvekst, fødselsesoverskudd og flyttebalanse i Sandøy 1980-2010.	33
Figur 3.4	Innvandrerbefolkningens utvikling i Sandøy 2000-2010.	34
Figur 3.5	Befolkningens aldersstrukturer i Sandøy kommune 2000 og 2010. Prosentvise avvik fra landsgjennomsnittet.	35
Figur 3.6	Andel av befolkningen 16 år og eldre med høyere utdanning 2009. Prosent.	38
Figur 3.7	Andel av yrkesaktiv befolkning bosatt i Sandøy med UoH-utdanning. Prosent.	39
Figur 4.1	Yrkesaktive fordelt på næringer og sektorer 2008.	41
Figur 5.1	Fiske- og hvalfangstbåten Kato i Myklebust havn.	49
Figur 5.2	Finnøy Gear og Propeller (etabl. 1902) - landets første produsent av norske fiskebåtmotorer er fortsatt en livskraftig bedrift i Sandøy kommune i dag.	53
Figur 5.3	Vinsjeprodusenten I.P.Huse er en nøkkelbedrift i Sandøy kommune.	55

Figur 5.4	Sandøy Energi gjennom Sandøy Vindkraft (etabl.1997) var tidlig ute med bygging av vindmøller i Sandøy kommune (2010).....	60
Figur 5.5	En av de ni brønnbåtene til Rostein AS.	62
Figur 5.6	Finnøy Havstuer – en nøkkelbedrift som kombinerer tradisjon og modernitet i Sandøy kommune. ...	63
Figur 6.1	Prosent av stemmene fordelt på partier ved kommunevalget i 2007 og 2011	88
Figur 6.2	Utviklingen for ulike kommunale inntekter (løpende 1000 kr) i Sandøy 2001-2010	89
Figur 6.3	Nøkkeltall for kommuneøkonomien i Sandøy 2009	92
Figur 6.4	Kommunale bruttoutgifter fordelt (%) på virksomhetsområder 2009	92
Figur 7.1	MAKS, Maritimt aktivitetssenter, er et nytt tilbud til ungdom og alle med interesse for aktiviteter i og på sjøen.....	105
Figur 7.2	Finnøy Havstuer, småbåthavna på Finnøy og svømmehallen er viktige møtesteder for både fastboende og besøkende.....	109
Figur 8.1	Å bo på en øy kan være tungvint. Ferja er livsnerven som frakter folk og litt av hvert. Ferja er samtidig en viktig uformell møteplass, der en kan følge med på hva som skjer.	115
Figur 8.2	Stedskvaliter. Nærheten til sjøen, vid horisont og stor frihet. Havna i Myklebust.....	116
Figur 8.3	Det åpne kulturlandskapet og nærheten til sjøen forteller om at jordbruk og fiske tradisjonelt sett har vært det viktigste næringsgrunnlaget.	117
Figur 8.4	Svømmehallen ”Håp i havet” kan ses som et signalbygg som forteller om et lokalsamfunn med optimisme og fremtidstro.	123
Figur 8.5	Bebyggelsen i ”sentrum” i Steinshamn fremstår som åpen og spredt med få møteplasser utendørs...	130
Figur 8.6	Ona er et lite øysamfunn med en tett småhusbebyggelse og intime gater og smug.....	133
Figur 10.1	Hovedfaktorene bak Sandøys ”suksess”.	158

Tabelloversikt

Tabell 2.1	Nøkkeltall for folketalls- og arbeidsplass- utviklingen i Sandøy kommune det siste tiåret	31
Tabell 3.1	Flyttemønstre. Antall innflyttere, fraflyttere og tap/gevinst for Sandøy kommune i forhold til andre områder.....	36
Tabell 3.2	Folketallet for de 30 årskullene som er fulgt gjennom voksenlivet fra de er 15 år og oppover – Sandøy kommune	37
Tabell 4.1	Utviklingen i arbeidsplasser i ulike næringer og sektorer i Sandøy kommune 2000-2010	42
Tabell 5.1	Bedrifts- og bransjesammensetning etter arbeids- plasser i Sandøy kommune 2010.....	45
Tabell 5.2.	Nøkkelbedrifter i næringsmiljøet i Sandøy per. 2010.....	46
Tabell 5.3	Utviklingen i arbeidsplasser innenfor ulike bransjer i privat sektor, Sandøy kommune 2000-2010	66
Tabell 6.1	Nettodriftsresultat og lånegjeld i Sandøy kommune 2000-2010.....	90
Tabell 6.2	Utviklingen av arbeidsplasser innenfor offentlig tjenesteyting i Sandøy kommune, 2000-2010.....	93
Tabell 6.3	Barnehagedekningen i Sandøy kommune.	93
Tabell 6.4	Hjemmetjeneste- og institusjonsdekning for personer over 80 år i Sandøy kommune.....	94

Sammendrag

Knut Onsager, Frans Gundersen, Lene Schmidt, Kjetil Sørli og Guri-Mette Vestby

Livskraftige kystsamfunn. Steds- og næringsutvikling i Sandøy kommune

NIBR-rapport 2011:24

Rapporten beskriver og forklarer utviklingsprosesser og betingelser i Sandøy kommune i Møre og Romsdal. Sandøy er en liten øykommune uten fastlandsforbindelse ytterst på Romsdalskysten. Kommunen har hatt vekst i folketall og arbeidsplasser de senere årene, og ellers ligget på kommunetoppen over gode levekår etter en samleindeks. Sandøys ”relative suksess” målt i utviklingen i folketall og arbeidsplasser står i kontrast til hovedmønsteret blant flertallet av små kystkommuner i landet, som har hatt betydelig nedgang i folketall og arbeidsplasser i samme periode.

I rapporten beskrives bakgrunnen for Sandøys utvikling og suksess, samt utfordringer og muligheter framover. Hovedforklaringen til Sandøys suksess det siste tiåret ligger i et gunstig samspill mellom et innovativt og vekstkraftig næringsliv, en offensiv utbygging av gode velferdstjenester og attraktive steds-kvaliteter. Utviklingen er understøttet av lokalkulturelle tradisjoner for entreprenørskap og innovasjon, samarbeid om fellestiltak og bedrifter med lokalsamfunnsansvar.

Den primære drivkraften bak veksten i arbeidsplasser det siste tiåret har ligget i næringslivet, dvs. blant entreprenører og bedrifter særlig innenfor maritim industri og rederitjenester samt reiseliv. Veksten her har gitt økonomiske ringvirkninger for andre bransjer og sektorer. Næringsveksten har også vært den viktigste faktoren bak den markant økende innflyttingen man har hatt de siste 5-6 årene, hvorav en stor andel som arbeidsinnvandrere fra EØS-området. Ganske sterk offentlige sektorvekst (innen eldreomsorg,

barnehage, grunnskole) og videreutvikling av attraktive steds-kvaliteter har imidlertid styrket tiltrekningskraften og bidratt til å lette (fjern-) rekrutteringen ikke bare til næringslivet, men også til Sandøysamfunnet, av par og familier. Veksten i innflytting og folketall har stimulert til et generelt høyere aktivitetsnivå og vekst i flere bransjer (bygg/anlegg) og sektorer (velferd). Et innovativt og vekstkraftige næringsliv har dermed bidratt til å stimulere ”gode” sirkler av gjensidig forsterkende vekst og utviklingsprosesser mellom ulike samfunnsfelt.

I Sandøy har også bedrifters lokalsamfunnsansvar og et utstrakt samarbeid mellom næringsliv, myndigheter og sivilsektor, bidratt til at betydelige ressurser er investert i fellesgoder (idrettshall, svømmehall, småbåthavn, maritimt aktivitetssenter m.m.). Samtidig bidrar mange ildsjeler, lag og foreninger med trivselstiltak for ulike grupper. Samlet har disse forholdene medvirket til å styrke Sandøys attraktivitet som tilflyttings- og bosted og for besøkende.

I et framtidsperspektiv står Sandøy overfor både muligheter og utfordringer med å utvikle et robust og livskraftig kystsamfunn. Sandøy har noen styrker man kan bygge videre på slik som entreprenører og innovativt næringsliv, godt utbygde velferdstjenester, enkelte attraktive steds-kvaliteter samt kultur for innovasjon og samhandling. Sandøy har også svakheter og sårbarheter. Befolkningsstrukturen gir fødselsunderskudd og økt avhengighet av (netto-) innflytting for å opprettholde folketallet. Sandøys attraktivitet for unge voksne med tilknytning til kommunen er noe svak. En liten kommune er også sårbar for tap av kompetansepersonell, nedlegging av nøkkelbedrifter og personkonflikter som hindrer iverksetting av fellestiltak. Sandøy har også utfordringer med dårlige kommunikasjoner til Molde og Ålesund. Forbedringer er imidlertid på trappene både i båt- og vei-forbindelser. Ellers gir kommuneøkonomien med høy gjeldsgrad og et uforutsigbart inntektsgrunnlag et svært begrenset handlingsrom og utfordringer for samfunnsutviklerrollen.

Til slutt i rapporten omtales noen utviklingsområder som vil kunne bidra til å styrke Sandøys framtidige robusthet og livskraft. Dette dreier seg om å styrke kommunens inntektsgrunnlag og utviklingskapasitet, sikre videre velferdsutbygging, bidra til en robust næringsutvikling, styrke Sandøys attraktivitet særlig for unge voksne med tilknytning, og ellers utvikle interkommunalt

samarbeid og integrasjon innenfor relevante regioner på ulike områder.

Denne rapporten inngår som en av tre ”casestudie”-rapporter i prosjektet ”Livskraftige kystsamfunn”. Prosjektet har som mål å utvikle systematisk kunnskap om betingelser for å skape livskraftige kystkommuner i distrikter som har en sterk forankring til marine og/eller maritime næringer.

Summary

Knut Onsager, Frans Gundersen, Lene Schmidt, Kjetil Sørli and Guri-Mette Vestby

Vigorous Coastal Communities : Integrated community and industry development in the municipality of Sandøy

NIBR Report 2011:24

The report describes and explains processes and conditions for growth in the municipality of Sandøy in the county of Møre og Romsdal. Sandøy is a small island community off the coast of Romsdal with only a ferry to connect it to the mainland. The municipality's population has been growing in recent years, as has the number of jobs, and the community tops the county's "quality of life" list on an aggregated index. Sandøy's "relative success" measured in terms of population and jobs stands in contrast to the typical pattern in small coastal communities in Norway, facing rapid depopulation and loss of jobs over the same period of time.

The report depicts the reasons for Sandøy's growth and success, and discusses the challenges and possibilities in the years ahead. The main reason for Sandøy's success is the combined effect of an innovative and expansive private sector, a pro-active expansion of good municipal services and reasonably attractive place-specific qualities. Progress in these areas has been reinforced by a local culture friendly to entrepreneurial and innovative input, a sense of community responsibility in the private sector, and an ability in the private sector, civil society and local authorities to work together on important growth-promoting measures.

The main force behind the growth in jobs in Sandøy over the past decade is, however, connected to firms and entrepreneurs in the maritime industry and service sector, and, to a degree, in the tourism trade. Progress here has been beneficial for other industries, and represents a necessary condition for the remarkable

rise in the number of people moving to the island in the past five to six years, of which a large percentage are immigrants from EEA countries. The expanding public sector and refinement of attractive place qualities have, however, helped ease (distance) recruitment to the private sector as well, boosted in-migration and stimulated growth in several industries (construction) and sectors (welfare).

By working together, the private sector, local authorities and civil society have invested in public assets (sports centre, swimming pool), thereby strengthening Sandøy's qualities and attractiveness.

Looking ahead, Sandøy has both strengths and weaknesses in relation to consolidating and expanding a viable coastal community. An innovative industrial environment, expansive welfare services, some attractive place qualities and a culture for innovation and cooperation are strengths and assets on which the community can build and progress.

Sandøy has some weaknesses and vulnerabilities, and they present certain challenges in relation to future robustness and viability. Demographically there is a birth deficit and the community has to rely on (net) in-migration to maintain population stability. Sandøy's attractions have failed rather to persuade young adults with a connection to the place to live and work on the island. And Sandøy is a small community with a small number of inhabitants and not much industry. It is therefore vulnerable to the loss of high-skilled personnel, especially if one of the cornerstone firms were to fail. Links across to the mainland towns of Molde and Ålesund are also under par today, although improvements are currently under way. Finally, the municipal finances are laden with debt and revenue sources are thin on the ground. Both of these factors will constrain the authorities' freedom of movement for many years to come.

The report looks finally at some of the challenging areas likely to affect Sandøy's future health and viability. They concern a predictable municipal revenue base, municipal growth capacity, continued service expansion, sustainable business innovation and greater industrial variation, strengthened attractiveness particularly in relation to young adults, and improved functional integration with the wider region.

This report is one of three “case study” reports for the project “Viable Coastal Communities”. The project seeks to learn something about the crucial conditions underlying viability and developmental capacity of small coastal communities which have specialised in the marine and maritime industries in rural areas.

1 Innledning

1.1 Om prosjektet som helhet

1.1.1 Bakgrunn, overordnede mål og tema

Denne rapporten er skrevet som en del av prosjektet ”Livskraftige kystsamfunn” og er finansiert av Norges forskningsråd (Havet og kystenprogrammet). I prosjektet som helhet analyseres generelle og spesifikke utviklingstrekk og –betingelser blant et utvalg suksessfulle små kystkommuner i distriktene. Gjennom en komparativ sluttanalyse skal generelle lærdommer trekkes ut og overføringsverdi drøftes i forhold til andre kommuner og kontekster.

Prosjektet består av tre helhetlige eksempelstudier (”cases”) av små kystkommuner med ”relativ suksess”¹. Dette betyr at de har hatt en bedre utvikling i folketall og sysselsetting det siste tiåret enn tilsvarende kystkommuner i fylkene og landsdelene de tilhører. Rapporten du nå leser omfatter eksempelstudien av Sandøy kommune i Møre og Romsdal.

Det generelle bakteppet for prosjektet er at en stor andel av norsk økonomi og velferd er basert på bruk og utnyttelse av spredt lokaliserte natur- og kunnskapsressurser fordelt på en langstrakt kyst. Framtidig verdiskaping og velferd i landet vil i betydelig grad være avhengig av at man klarer å utnytte ressurser og muligheter på en bærekraftig måte forankret til denne desentraliserte strukturen. I prosjektet rettes søkelyset på utviklingstrekk og -betingelser i små kystkommuner som representerer viktige institusjonelle enheter innenfor den nevnte strukturen.

¹ Dvs. Sandøy i Møre og Romsdal, Lurøy i Nordland og Skjervøy i Troms.

Et klart flertall av landets 121 små kystkommuner har hatt nedgang i folketall og arbeidsplasser det siste tiåret². Bak ligger nedgang i arbeidsplasser i privat sektor, fødselsunderskudd og nettoutflytting.

Dette hovedbildet tildekker imidlertid store variasjoner i utviklingstrekk blant disse kommunene.

Hovedmålet med prosjektet er å øke kunnskapen om bakgrunnen for at enkelte små kystkommuner klarer seg mye bedre enn andre, hva som skal til for å videreføre suksessen og hvilken overføringsverdi det eventuelt kan ha til andre små kystkommuner. Prosjektet har følgende overordnede problemstillinger:

1. Hva har karakterisert utviklingen i små kystkommuner i ulike deler av landet det siste tiåret ?
2. Hva er årsaken til at enkelte små kystkommuner har hatt suksess med å opprettholde eller øke folketallet og antallet arbeidsplasser det siste tiåret ?
3. I hvilke grad og på hvilken måte kan suksessen, nye muligheter og utfordringer, enten motvirke eller bidra til å skape livskraftige og robuste kystsamfunn framover ?
4. Hvilken generelle lærdommer kan man trekke ut med relevans for andre små kystkommuner og kontekster ?

Kunnskapen fra prosjektet har relevans for distrikts- og regionalpolitikken og for personer og organisasjoner som driver med eller har interesse for innovasjons- og utviklingsarbeid på lokalt og regionalt nivå. Det blir utgitt en rapport fra hver av de tre eksempelstudiene, og det kommer en hovedrapport i 2012 basert på en komparativ analyse og syntese av prosjektet som helhet.

1.1.2 Forskningsopplegget

Forskningsopplegget for prosjektet som helhet omtales inngående i hovedrapporten. Her gis derfor bare en kort versjon av dette.

²Små kystkommuner har hatt reduksjon i folketallet (-8%, mot +10% for landet 2000-11), sterk reduksjon i arbeidsplasser i privat sektor (-10%, mot +7% for landet) og litt reduksjon i arbeidsplasser totalt (-1%, mot +12% for landet). Uten veksten i offentlig sektor (+14%, mot 21 % for landet) ville nedgangen vært sterkere (Datakilder: SSB befolknings- og bedriftsregistre).

Prosjektet følger et *kvalitativt forskningsopplegg* basert på en vekselvirkning mellom teoriutvikling og empirisk analyse gjennom ulike faser. Første del av prosjektet har handlet om å systematisere teori og begreper, og utvikle analyserammen og metodisk design. I andre fase har vi jobbet med empiriske analyser der de tre ”case”-analysene har stått sentralt. I prosjektets siste fase analyseres ”casene” komparativt og hovedkonklusjoner og svar på problemstillingene trekkes ut. Der drøftes også empiriske funn i forhold til teori og analytisk ramme, foruten generelle lærdommer for lokal og regional utviklingspolitikk.

I prosjektet bruker vi både *kvantitative data* og *kvalitativ informasjon*. De kvantitative dataene består av ulike registerdata fra SSB og enkelte videreutviklet av NIBR. De kvalitative dataene består av forskningslitteratur, dokumenter og et større antall informantintervjuer i ”case”-kommunene.

Et sentralt metodisk element er *tre helhetlige ”case-” studier* av små kystkommuner, som danner grunnlaget for prosjektets *komparativ analyse* i siste fase. ”Case-”studiene er gjennomført etter samme hovedmal når det gjelder problemstillinger, data/metode og analysedeler.

Prosedyren og kriteriene for utvalget av ”case-” kommunene. Først gjennomførte vi en kvantitativ analyse av landets kystkommuner med fokus på folketall, næringsstrukturer og utviklingstrekk det siste tiåret. Deretter gjorde vi først en avgrensning av gruppen av små kystkommuner med inntil 3000 innbyggere, som det finnes et stort antall av. Deretter avgrenset vi utvalget ytterligere til små kystkommuner som skulle være spesialisert innenfor marine og/eller maritime næringer (overrepresentasjon) og samtidig ikke spesialiserte innenfor olje/gassektoren. I tillegg til disse størrelses- og strukturkriteriene la vi inn et ”utviklingskriterium” om krav til ”relativ suksess” i utviklingen det siste tiåret. Dette innebar at kommunen måtte ha relativ sett bedre utvikling i folketallet og/eller arbeidsplasser enn gjennomsnittet for små kystkommuner på landsbasis i samme periode. Enkelte av disse kommunene ble videre utelatt i utvalget om deres utvikling sannsynligvis var kunstig stimulert av olje/gassutbygginger i egen kommune eller nabokommuner. Blant de kommunene vi da stod igjen med skulle vi så velge ut tre kommuner. Her stilte vi krav til at utvalget samlet burde få med seg ”case” fra ulike fylker og fortrinnsvis ulike deler

av landet for å sikre variasjon i kontekst. Av de få kommunene vi da stod igjen med i ulike fylker valgte vi ut det vi antok ville være informasjonsrike ”casene” i forhold til problemstillingene. Dette ble basert på vurderinger på grunnlag av informasjon fra kommunens hjemmesider og enkelte informanter lokalt.

1.1.3 Teoretisk perspektiv og ramme for analyse

I det følgende omtales først overordnet perspektiv og begreper for analyse av lokal og regional utvikling. Deretter beskrives den konkrete analytiske rammen for våre ”case”-studier, inkludert Sandøystudien.

Hovedperspektiv og begreper

I faglitteraturen belyses økonomisk og sosial utvikling i lokalsamfunn og regioner med utgangspunkt i både eksogene og endogene perspektiver. Innenfor de *eksogene* perspektivene beskrives og forklares gjerne utviklingen lokalt/regionalt mest som tilpasningseffekter av strukturer og endringsimpulser på makronivå. Endrings- og utviklingsimpulsene kommer her mest ”utenfra”. Flere slike generelle endringer som har påvirket tilnærmet alle typer lokalsamfunn og regioner de senere årene er en økt globalisering i næringslivet, kunnskapsøkonomiens og utdanningssamfunnets framvekst, en økende mobilitet og migrasjon av folk og arbeidskraft, samt nasjonale sektorpolitiske endringer av ulike typer. Dette har gitt bestemte lokale og regionale effekter foruten bidratt til et sterkere utviklingspolitisk engasjement i mange lokalsamfunn og regioner. Innenfor de *endogene* perspektivene rettes søkelyset eksplisitt på lokalsamfunns og regioners egne ressurser og evne til utvikling under skiftende rammevilkår. Handlingsmulighetene på lokalt og regionalt nivå har her også gjerne fått betydelig oppmerksomhet. Vårt utgangspunkt er at den økonomiske og sosiale utviklingen i lokalsamfunn og regioner er under kontinuerlig påvirkning av både eksogene og endogene betingelser og impulser, og samspillet mellom dem. Steder og regioner er åpne systemer hvis utvikling påvirkes av egne ressurser og kapabiliteter, relasjoner til andre steder og regioner, samt mer generelle rammevilkår og endringsimpulser på makro-

nivået. Steder og regioner må forstås som åpne, relasjonelle og forankrede territorielle enheter (Massey 2007)³.

Lokal og regional samfunnsutvikling er ellers sterkt influert av *strukturer og aktører*, og ”samspillet” mellom disse⁴. Her inngår både materielle og immaterielle strukturer (på ulike geografiske nivåer). De materielle er naturressurser og landskap, bebygde omgivelser og infrastrukturer med mer. De immaterielle strukturene omfatter særlig institusjonelle forhold i form av tradisjoner, verdier, normer og regler samt atferdsmønstre som fungerer som guider og rammer for aktørenes atferd og aktive handlinger. Strukturer har ofte varighet over lang tid, men er ikke fastlagt en gang for alle og blir endret gjennom handling. De kan representere både ressurser og barrierer for endring og fornyelse.

Dette kan videre knyttes til begreper som *kapabilitet og utviklingssevne* som har fått økt oppmerksomhet i deler av faglitteraturen om lokal og regional utvikling. Begrepene har blitt knyttet til fire hovedfaktorer; naturressurser, bebygd miljø, kunnskap og kompetanse (human kapitalen) samt institusjonelle forhold (Maskell et.la.1998). Disse elementene danner komplekse strukturer, aktive og barrierer, fra ulike tidsperioder. De er alle utviklet og formet i historiske prosesser og preger lokalsamfunn og regioner på helt bestemte måter⁵ i nåtid samtidig som det gir dem ulik kapabilitet for tilpasning og egenbasert utvikling.

Aktørene eller ”spillerne” blir i institusjonell teori gjerne knyttet til ulike typer av økonomiske aktører (eks.bedrifter), politisk-

³Kontrast til *metodologisk territorialisme* dvs. ”the assumption that all social relations are organized within self-enclosed, discretely bounded territorial containers” (Brenner 2004:38).

⁴Innenfor *struktureringsteori* beskrives dette som et samspill mellom historien, sosiale systemer og målrettede handlende individer (Giddens 1984, Vatne 1996). Globale og nasjonale strukturer, aktører og endringsimpulser skaper en del av de samme generelle utviklingsbetingelsene for mange ulike lokalsamfunn og regioner. Spesifikke lokale og regionale strukturer og aktører bidrar på sin side til å skape ulike utviklingsbetingelser og –forløp mellom områder.

⁵Historiske spor og ”stivhengigheter” er begreper som har stått sentralt, dvs. at historisk skapte betingelser legger føringer på senere læring, kunnskapsoppbygging og investeringsmønstre. Selv om ny teknologi, konkurranseforhold m.m. kan gi brudd i utviklingsbaner, vil ofte nye bedrifter og næringer vokse fram med en viss forankring til tidligere skapte ressurser. .

administrative aktører (eks. myndighetsorganer)⁶, sosiale eller kulturelle aktører (eks. frivillige lag og foreninger). Dette er både aktører med rutiniserte atferdsmønstre og personer som opptrer som utviklingsaktører i lokalsamfunn og regioner. Enkeltpersoner uten noen bestemt organisatorisk tilknytning kan også innta utviklingsroller som kan være viktig i lokalsamfunn. Innenfor entreprenør- og lokalsamfunnlitteraturen har entreprenører og ildsjelers betydning for nærings- og samfunnsutviklingen fått mye oppmerksomhet. Dette er tiltaksomme personer som initierer og/eller fungerer som pådrivere for nyskaping eller utvikling. Her er beskrevet personer med evne til å ta ledelse, organisere ressurser og håndterer komplekse prosesser med mange involverte (Hafstad 1986). Gjennom å kople ressurser på kreative måter og utvikle nye aktiviteter vil de også kunne utfordre det bestående (Schumpeter 1938).

Det skilles ofte mellom *bedrifts- og samfunnsentreprenører* (Bolkesjø & Brun 1998⁷, Teigen 1999, 2004, Borch & Førde red. 2010), som hevdes å ha ulike motivasjoner og betydninger på ulike felt. Stikkord er her egeninteresse kontra samfunnsinteresse, individuell økonomisk fortjeneste kontra mer kollektive velferdsgevinster. I klassisk entreprenørlitteratur er oppmerksomheten rettet mot gründeren som individuell og rasjonell økonomisk aktør. I nyere litteratur har kollektivt entreprenørskap og samfunnsentreprenøren fått større oppmerksomhet. Kollektive entreprenører er organisasjoner, sammenslutninger og lignende, som driver utvikling og nyskaping (Teigen 1999)⁸. Samfunnsentreprenørskap knyttes gjerne til fornyelse som går utover de involverte aktørers egeninteresse. En samfunnsentreprenør kan betegnes som en person som står bak nye aktiviteter, tjenester eller organisasjoner med det siktemålet å skape et kollektivt gode for

⁶Mye av internasjonal regionallitteratur har mest sett på offentlige aktører og organisasjoner innenfor innovasjonssystemer og "triple-helix".

⁷Bolkesjø & Brun (1998) så på lokalsamfunnsentreprenøren som et spesiell kategori med tiltaksordførere som eksempler på aktører bak kollektivt entreprenørskap. .

⁸ Innenfor institusjonell økonomisk teori er også mye av søkelyset rettet mot organisasjoner av ulike typer (bedrifter, virksomheter, myndighetsorganer, foreninger, sammenslutninger osv), og som ikke bare opptrer som kollektive enheter med bestemte former for endogen dynamikk, men også som type kollektiv aktør som vil kunne opptre som viktige endringsenheter og drivkrefter i økonomisk og samfunnsmessig entreprenørskap.

lokalmiljøet sitt (Borch & Førde red.2010:18). Her vil både individuelle og kollektive aktører kunne spille en rolle i det som ofte vil være nettopp komplekse kollektive prosesser. Samfunnsentreprenører kommer fra ulike sektorer og posisjoner i samfunnet (næringsliv, offentlig sektor, sivilsamfunn etc.), men har til felles at de bruker egne ressurser og krefter sammen med andre for å forbedre forhold i samfunnet. Selv om bedrifts- og samfunnsentreprenører kan beskrives som to ulike typologier forekommer naturlig nok blandingsformer i den virkelige verden.

Innslaget av ildsjeler og entreprenører varierer fra sted til sted, men generelt er det grunn til å tro at de vil kunne ha en mer merkbar eller synlig påvirkning på utviklingen på små steder enn på større steder (Vestby 2005, Munkejord 2009, Borch & Førde red. 2010). Ildsjeler kan sees på som en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for å lykkes med egenbasert utvikling på små steder (Stokke et al. 2008). Ildsjeler og entreprenører vil kunne utvikle nye tiltak, virksomheter og institusjoner som bidrar til å forsterke utviklingsprosesser og attraktivitet, som igjen skaper ringvirkninger til annen virksomhet og trekker til seg ressurser og besøkende utenfra. Det vil i neste omgang styrke grunnlaget for nye virksomheter og tjenester. På denne måten vil ildsjeler og entreprenører kunne bidra til å skape *gode sirkler* som igjen kan bidra til å skape mer *selvforsterkende vekst og utvikling*. Omvendt vil steder stille svakere om de mangler ildsjeler og personer som kan fungere som bedrifts- eller samfunns-entreprenører. I situasjoner der nøkkelbedrifter legges ned, etablerte næringer rasjonaliseres og markedet for lokal tjenesteyting skrumper inn vil et samtidig fravær av ildsjeler, entreprenører og nye virksomheter kunne forsterke *dårlige sirkler* og skape *selvforsterkede nedgang* i arbeidsplasser og bosetting.

Rapportens hovedperspektiv ligger nærmest den endogene tilnærmingen til analyse av lokalsamfunn og regioner. Vi legger imidlertid vekt på at både lokalsamfunn, kommuner og regioner må forstås som åpne, forankrede og relasjonelle samfunn, dvs. hvor utviklingen er et resultat av både endogene og eksogene faktorer, og samspillet mellom disse. Vi retter søkelyset eksplisitt mot de endogene egenskapene ved utvalgte lokalsamfunn, kommuner og regioner, men trekker også inn viktige eksogene faktorer og betingelser i beskrivelser av historisk utviklingsforløp og framtidsutfordringer.

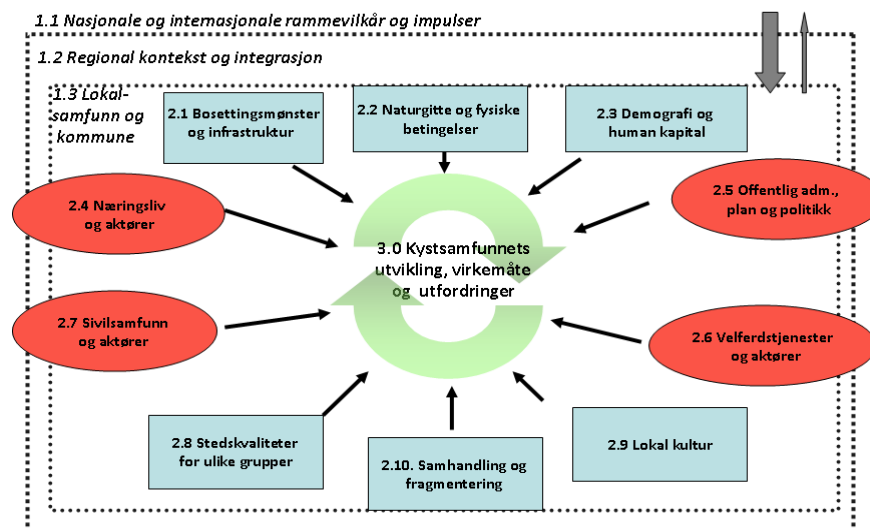
Analyseramme og elementer

I det følgende beskrives den analytiske rammen som vi legger til grunn for våre empiriske analyser av territorielle samfunn i form av små kystkommuner. Rammen er forankret til overordnede teoretiske perspektiver omtalt foran, men er her ytterligere konkretisert i forhold til studieobjektet.

Vårt studieobjekt er altså *små kystkommuner*⁹ med fokus på deres utvikling, virkemåte og utfordringer som livskraftige og robuste samfunn. Her står den geografisk avgrensede *kommunen* i fokus. Det betyr at flere *lokalsamfunn* i form av kretser vanligvis inngår, som gjerne har ulike egenskaper og utviklingstrekk. Kommuner er ellers integrert i større *regioner* av ulike typer (arbeidsmarked, politisk-administrative osv.) som innvirker på kommunens utvikling. Kretser, kommuner og regioner er både integrerte og relasjonelle enheter hvis utvikling henger sammen. Deres utvikling er samtidig ulikt påvirket av nasjonale og internasjonale nettverk og rammevilkår. Perspektivet på kommuners strukturer, dynamikk og utvikling kan derfor forenklet dekomponeres i eksogene og endogene forhold, og samvirket mellom dem. De *eksogene forhold* omfatter eksterne rammevilkår og impulser, mens de *endogene forholdene* omfatter lokale ressurser og strukturer, aktører og kapabiliteter, både innenfor og mellom ulike samfunnsfelt (Figur 1.1). Innsikt i små kystkommuners historiske utvikling, dagens situasjon og framtid utfordringer krever kunnskap om hver av delene og samvirket mellom dem. I det følgende beskrives mer inngående de ulike delene og sammenhengen mellom dem.

⁹ Med små *kystkommuner* menes her kystkommuner med under 3000 innbyggere og som er spesialisert innenfor marine/maritime næringer.

Figur 1.1 *Illustrasjon av eksogene og endogene faktorer som påvirker små kystkommuners utvikling, virkemåter og utfordringer.*

Det er flere *eksogene forhold* som påvirker den lokale utviklingen. Her skal vi trekke fram et par sentrale faktorer.

1.1 Internasjonale og nasjonale rammevilkår og endringsimpulser påvirker verdiskaping, velferdstjenester, levekår og handlingsmuligheter i lokalsamfunn og kommuner. Økt globalisering og migrasjon, kunnskapsøkonomien og utdanningssamfunnets framvekst samt nasjonale politikkendringer har de senere årene bidratt til økt konkurranseeksponering av steder, kommuner og regioner. Dette har samtidig utløst et større utviklingspolitisk engasjement i kommuner og regioner for å styrke egen attraktivitet og utviklings-evne.

1.2 Regionale forhold handler om egenskaper og utviklingskapasitet i de regionene som kommunen er en del av. Kommuner vil kunne inngå i (i) identitetsregioner der felles historie, sosiokulturelle tradisjoner og beliggenhet kan bidra til identitet og mentalitet av noe betydning for attraktivitet og utviklingsevne. Kommuner inngår ellers i (ii) funksjonelle bo- og arbeidsmarkedsregioner. Dets egenskaper har betydning for befolkningens arbeidstilbud og servicemarked, og tilgjengeligheten til større markeder regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Ellers inngår kommuner i (iii) politisk-

administrative regioner der særlig fylkeskommunen forvalter virkemidler og utviklingsoppgaver på flere samfunnsfelt av betydning for lokal og regional utvikling. Samtidig deltar mange i (iv) interkommunale tjeneste- og utviklings samarbeid for å styrke lokalt tjenestetilbud, planlegging og kompetanseutvikling.

Når det gjelder de *endogene forholdene* kan disse knyttes til flere egenskaper ved et kommunesamfunns ressurser, strukturer og handlingsarenaer.

2.2. Naturressurser og kulturarv. Naturgitte ressurser¹⁰ representerer viktige betingelser og forutsetninger for bosetting og verdiskaping i mange småkommuner. Deres økonomiske og samfunnsmessige verdier og potensialer påvirkes sterkt av kunnskapsutviklingen, forvaltningsregimer og velferdsutviklingen. Selv om ressursene finnes lokalt og regionalt vil imidlertid bruk og utnyttelse ofte være betinget og regulert gjennom overlokale institusjoner. Det er potensialer for økt bruk og utnyttelse, men her er også mange brukerkonflikter. Kulturarv i form av kulturhistorie, historiske minner, gjenstander og bygninger representerer ofte unike stedsbundede ressurser, og som har verdi for stedsidentitet og utvikling av opplevelsesnæringer i mange småkommuner.

2.1. Bosettingsmønsteret. Kommunens interne bosettingsmønster og kommunikasjoner representerer viktige betingelser for utviklingen. Befolkningens fordeling på tettsteder og spredtbodde strøk, intern kommunikasjonsmessig integrasjon, og sammensetningen av kretser med ulik størrelse og utviklingsrolle, har på ulike måter betydning for kommunens utvikling, samhandling og utfordringer.

2.3. Demografi og humankapitalen. Når det gjelder demografi har befolkningens størrelse og sammensetning betydning (kjønn, alder, fødeland etc.), herunder endringer knyttet til naturlig tilvekst, flyttemønstre og migrasjon. Human kapitalen går på befolkningens kunnskaper og kompetanser. Foruten utdanningsnivå og fagfelt inngår her erfaringsbaserte ferdigheter som er preget av steds- og næringsspesifikke forhold. Endring og omstilling i lokalt arbeidsliv, utdanningsstilbøyeligheter og flyttemønstrene påvirker humankapitalens egenskaper. Både demografien og human kapitalens sammensetning er et aggregert resultat av mange enkeltindividers

¹⁰ Biologiske og fysiske ressurser og betingelser inkludert naturmiljø, landskapsformer og klima

valg av utdanning, yrke, arbeids- og bosted. Steder og regioners ulike attraktivitet påvirker valgene og mønstrene som avtegner seg.

2.4. *Næringslivet og aktørene* omfatter bedriftene, næringsmiljøet og deres representanter i et område. Bedrifter og næringsmiljøers innovasjon- og utviklingsevne har betydning for tilgangen på arbeidsplasser i privat sektor. Det har også betydning for hva slags jobber som tilbys og dermed bedriftens og stedets attraktivitet. Det er flere forhold som påvirker bedrifter og næringsmiljøers utviklings- og konkurransevne, slik som evne til kunnskapsinnhenting og innovasjon, rekruttering og samhandling.

Lokale næringsmiljøer som har utviklet ”klyngeegenskaper”¹¹, eller inngår i overlokale klynger eller innovasjonssystemer har ofte visse fordeler og muligheter for oppgradering og nyskaping. Lokal samhandling kombinert med overlokale nettverk vil imidlertid som oftest være verdifullt uavhengig av klyngetilknytning. Bedrifter som tar lokalsamfunnsansvar på ulike måter vil også kunne bidra til å styrke bedriftens og lokalsamfunnets attraktivitet. Ellers vil strukturen i det lokale næringsmiljøet kunne påvirke utviklings- evne, utviklingsretningen og sårbarheter på ulike måter.

2.5. *Kommunal styring, plan og politikk.* Kommunen er en allsidig institusjon med betydning for utviklingen på flere måter. Som politisk institusjon har kommunestyrets vedtak i plan- og budsjettsaker en viss betydning for den lokale utviklingsretningen. Kommunen yter lovpålagte velferdstjenester (se pkt. 2.6), forvalter statlig lovverk innen areal og samfunnsplanlegging¹² og har viktige oppgaver innen økonomistyring og –planlegging. Ellers driver

¹¹*Klyngebegrepet brukes ofte om mye ulikt, men brukes her om lokale/regionale næringskonsentrasjoner av flere bedrifter i samme og/eller relaterte bransjer og hvor det er interaksjoner mellom bedriftene (eks. samarbeid og konkurranse) og utviklet felles bevissthet, identitet og tiltak blant bedriftene (Malmberg & Power 2008).*

¹²Kommunen har ansvaret for (1) *Kommunal planstrategi* (strategiske valg knyttet til samfunnsutviklinga), (2) *Kommuneplan* (overordna plan for utvikling av kommunesamfunnet og for bruk og vern av areal i kommunen), og (3) *Reguleringsplan* (arealplankart med avgjerder som fastlegg bruk og vern i bestemte område). Innbyggerne har rett til, og skal få mulighet til, å uttale seg i saker som gjelder kommunal planlegging. Det er et kommunalt ansvar å arbeide for størst mulig offentlighet og reell medverknning i planarbeidet. Kommunene skal ha et spesielt ansvar for å sørge for å få innspill fra grupper som krever spesiell tilrettelegging (eks. barn og unge). Tidlig i planprosessene bør kommunen bestemme hvordan medvirkningen skal skje.

kommunen kultur- og tjenestetilbud i samarbeid med frivillige lag og foreninger. Disse ulike ”sektor”-oppgavene påvirker den lokale samfunnsutviklingen. Samtidig har kommunene ofte et bredere siktemål som lokale samfunnsutviklere gjennom ulike tiltak for å skape flere arbeidsplasser og utvikle attraktive lokalsamfunn. Det er store variasjoner i kommuners engasjement, praksiser og roller i lokalt utviklingsarbeid. Kommunal planlegging og utviklingsarbeid er ellers koplet til institusjoner og virkemidler også på fylkesnivå (se pkt.1.2).

2.6. Velferdstjenester og aktører. Her inngår kommunale, statlige og private velferdstjenester som har vesentlig betydning for levekår og arbeidsmarked i lokalsamfunn og regioner. I de fleste små kommunene domineres dette av de lovpålagte, kommunale velferdstjenestene som barnehage, grunnskole, SFO, eldreomsorg, helsestasjoner m.m. Utviklingen av disse tjenestene har bidratt avgjørende til å skape mer stabile og robust lokalsamfunn og distriktsregioner. Drivkreftene i sektorens utvikling er demografiske strukturer og utviklingstrekk lokalt foruten nasjonal velferdspolitik. På lokalt nivå kan kommunale myndigheter og institusjonene i første rekke påvirke utbyggingsmønstrer, tjenesteinnholdet, kompetansetiltak og rekrutteringspolitikk.

2.7. Sivilsamfunnet og aktører. Dette omfatter vanligvis de delene av den private sfæren som opererer uavhengig av markedet og offentlig autoritet. Her regnes gjerne aktører og organisasjoner som arbeider for å styrke felles identitet, trivsel og interesser for bestemte grupper og/eller lokalsamfunnet som helhet. Frivillige lag og foreninger og sosiale bevegelser av mange ulike slag vil her kunne inngå (eks. knyttet til idrett, musikk, religion, familie, kvinner, fag/næring, politikk etc.). Sivilsamfunnet består med andre ord av svært viktige deler av et velfungerende samfunn. Dets egenskaper vil kunne ha stor betydning for steder og regioners kvaliteter og attraktiviteter som bosted og næringssted.

2.8. Steds kvaliteter og attraktivitet¹³ handler både om objektive fakta og subjektivt opplevde kvaliteter ved et sted. Med økende

¹³Begrepet *attraktivitet* brukes gjerne mer eksplisitt om det settet av faktorer som bidrar til at steder / regioner klarer å holde på og/eller trekke til seg, både folk og kapital utenfra. Hva som gjør noen steder mer attraktive vil da handle mye om bestemte steds- og regionkvaliteter, og relasjonelle forhold mellom ulike steder og regioner.

stedskonkurransen har spørsmålet om steds kvalitet og stedsidentitet fått økende oppmerksomhet som grunnlag for å holde på de som bor der og trekke til seg besøkende, bedrifter og tilflyttere.

Begrepet *sted* kan forstås og analyseres ut fra ulike perspektiver. Innen samfunnsgeografien kan en skille mellom tre hovedforståelser av sted, en objektiv/materiell forståelse av sted som geografisk avgrenset område ("Location"), en subjektiv/opplevelsesmessig forståelse av sted ("sense of place") og en intersubjektiv/kontekstuell forståelse av stedet som ramme rundt hverdagslivet ("locale")¹⁴. Disse forståelsene er overlappende heller enn konkurrerende. Innen arkitektur og fysisk planlegging er en opptatt av stedets historiske utvikling, naturgitte og bygde omgivelser, og at steder har her sin distinkte karakter ("genius loci")¹⁵.

2.9. *Lokal kultur* omfatter felles sosiale og kulturelle tradisjoner, verdier, normer og regler samt praksiser som former atferd og handlingsmønstre. Kultur har blitt beskrevet som det "mennesket til enhver tid tenker, føler, sier og gjør" med den tilføyelse "at det en gjør, gjelder bestemte atferdsmønstre og måter å forholde seg til omverdenen på, og som vedvarer og stadig gjentar seg til tross for skiftende ytre omstendigheter. Kultur i denne forstand er å betrakte som resultat av en bestemt mentalitet, dvs. et folks eller en gruppe menneskers måte å tenke og føle på" (iflg. Veia 2009, s.19.). Lokal kultur vil slik sett kunne fremme og hemme entreprenørskap og innovasjon, konkurranse og samhandling samt utviklings- og omstillingsevne i et område.

2.10. *Samhandling og fragmentering* påvirker kommuners og regioners utvikling. Steder som har utviklet sosial kapital av gjensidig tillitt og gode samarbeidsrelasjoner regnes ofte for å ha fordeler. Gunstige samhandlingsmønstre vil kunne bidra til å styrke lokal utviklings- og attraktivitet.

Generelt pågår det motvirkende prosesser på feltet. I næringslivet fører økt internasjonalisering og spesialisering til at overlokale eierskap og verdikjeder styrkes og delvis overtar for lokale. Profesjonalisering, spesialisering og kommunikasjoner gjør at lokalsamfunn blir sterkere integrert i overlokale delarbeidsmarkeder. Høy mobilitet og økt arbeidsinnvandring kan skape økt

¹⁴ Iflg. Berg og Dale (2004)

¹⁵ Iflg. Norberg-Schulz (1992)

sosial fragmentering lokalt. På den annen side pågår det motsatte prosesser. Nye klyngepolitiske samarbeid i næringslivet utvikles for å styrke samarbeid om innovasjon og attraktivitet lokalt og regionalt. Kommuner og fylkeskommuner, og offentlig-private samarbeid, samarbeider tettere for å styrke utviklingskapasitet. Nye samarbeids- og integrasjonstiltak utvikles for å øke trivsel og attraktivitet i kommuner og regioner.

Lokale samhandlingsmønstre påvirkes også av andre forhold. Endringer i nasjonal politikk kan utløse lokale interessekonflikter, som svekker samhandlingsevne lokalt. Mindre samfunn er sårbare for langvarige konflikter mellom nøkkelaktører eller interesser fordi det svekker samhandlingsevnen. Endringer i nasjonal politikk med negative lokale konsekvenser kan imidlertid også øke det lokale samholdet og stimulere til fellesstrategier.

Egenskapene ved omtalte prosesser og forholdet mellom dem vil variere fra en kommune til en annen. I konkrete analyser er man gjerne ute etter å belyse egenskaper og betingelser for lokal samhandling for styrket utviklingsevne og attraktivitet. Søkelyset rettes da ofte mot forhold som fremmer og hemmer samhandling, hvilken grad konkrete fellestiltak (eller mangel på sådanne) som er iverksatt og hvordan de er kommet til. Man er også gjerne ute etter hva kan forsterke og forhindre lokal samhandling framover.

3.0. Samfunnsutviklingen i en kommune vil i fortid, nåtid og framtid være påvirket av egenskaper ved de omtalte delene (2.1-2.10) og samvirket mellom dem. Foruten innsikt i virkemåten til de ulike delene kreves derfor innblikk i hvordan de samvirker og skaper bestemte utfall og virkninger i den lokale konteksten. Denne helhetlige tilnærmingen kan brukes i syntese til å beskrive og forklare historiske utviklingsprosesser, belyse suksessfaktorer og fiaskoer, foruten viktige faktorer som innebærer styrker, svakheter, muligheter og utfordringer framover.

1.2 Sandøystudien spesielt

1.2.1 Problemstillinger

Denne rapporten er en empirisk analyse av Sandøy kommune med basis i de overordnede problemstillingene og den analytiske

rammen som ble omtalt foran. Følgende problemstillinger har stått sentralt i analysen av Sandøy kommune:

- Hva kjennetegner Sandøys økonomisk, sosiale og kulturelle egenskaper og utviklingstrekk ?
- Hvordan kan Sandøy kommunes ”relative suksess” m.h.t. befolknings- og arbeidsplassutvikling de siste 10 årene beskrives og forklares ? Hvilke ”suksessfaktorer” ligger bak ?
- Hva kjennetegner Sandøys styrker og svakheter per i dag, og hvilke muligheter og utfordringer er det framover med å utvikle en livskraftig og robust kystkommune ?

1.2.2 Metode og data

I denne studien har vi basert oss både på kvantitative og kvalitative data og metoder. Følgende informasjons- og datakilder er benyttet:

1. Skriftlig dokumentasjon av ulike typer er brukt. Dette gjelder forskningslitteratur, bedriftsbøker, bygdebøker, kommunale og fylkeskommunale dokumenter. Det er også brukt noe informasjon fra kommunens web-sider. Dokumentkildene oppgis fortløpende i teksten.

2. Kvantitative data fra Statistisk sentralbyrå og som er videre tilrettelagt av NIBR. Dette gjelder bedrifts-, sysselsettings- og arbeidsmarkedsdata (Bedrifts- og foretaksregisteret SSB/NIBR), befolknings- og flyttedata (Flyttehistoriefilen SSB/NIBR), samt data fra Kostra og SSBs kommunedata. Datakilder oppgis fortløpende i teksten, figurer og tabeller.

3. Informantintervjuer er gjennomført med 28 personer i næringsliv, kommunal virksomhet og sivilsamfunn. Informantene fra disse tre hovedgruppene har fordelt seg slik:

- *Næringslivet* : 13 informanter, herav 8 bedriftsledere, 1 mellomleder, 1 fagforeningsleder, 2 ledere av næringslag.
- *Kommunal virksomhet* : 5 informanter, herav ordfører, rådmann, næringskonsulent, planlegger, leder ev velferdsinstitusjon.
- *Sivilsamfunnet*: 10 informanter fordelt på ulike aldersgrupper, kjønn, bofaste og innflyttere.

Lister over relevante informanter ble innhentet fra åpne datakilder, foreninger og enkeltpersoner. De fleste informantene (næringsliv og kommune) ble så valgt ut med basis i formelle posisjoner i nøkkelbedrifter og institusjoner, mens et mindretall ble valgt ut som ressurspersoner uten formelle posisjoner (sivilsamfunnet). Semistrukturerte intervjuer ble gjennomført med basis i intervju-guider tilpasset sektor. Intervjuene foregikk ved personlige møter i Sandøy i september 2010. Et par intervjuer ble senere tatt på telefon foruten enkelte oppfølginger av tidligere intervjuer.

4. Dialogmøte. Vi arrangerte et dialogmøte i Sandøy i mai 2011 for presentere foreløpige resultater og få tilbakemeldinger på det videre arbeidet. Det var 25 personer fra Sandøy tilstede, som representerte ulike grupper (næringsliv, kommunesektor, sivilsamfunn). Foruten plenumsdiskusjon ble det organisert gruppearbeid der enkelte oppgaver knyttet til en SWOT-systematikk ble drøftet og besvart (styrker, svakheter, trusler, utfordringer, muligheter/tiltak). Møte ga mange gode innspill til arbeidet med rapporten.

Utkastet av rapportens ulike deler har vært sendt ut til ti nøkkel-informanter som har fått mulighet for å kommentere beskrivelser og analyser, feil og mangler. Her har det kommet innspill som har vært nyttig i den siste kvalitetssjekken av rapportens innhold.

1.2.3 Rapportens oppbygging

Rapporten omtaler i kapittel 1 først prosjektet ”Livskraftige kystsamfunn” som helhet (kap.1.1). Her beskrives bakgrunn, mål og overordnede problemstillinger og analytisk rammeverk. Deretter beskrives Sandøystudiens konkrete opplegg med hensyn til problemstillinger, metode og data (kap. 1.2). Kapitlene 2-9 inneholder deskriptive analyser og beskrivelser av ulike deler av samfunns- og næringsutviklingen i Sandøy kommune fram til i dag. I kapittel 10 trekkes trådene sammen igjen og rapportens tre hovedproblemstillinger besvares med basis i en helhetlig syntese.

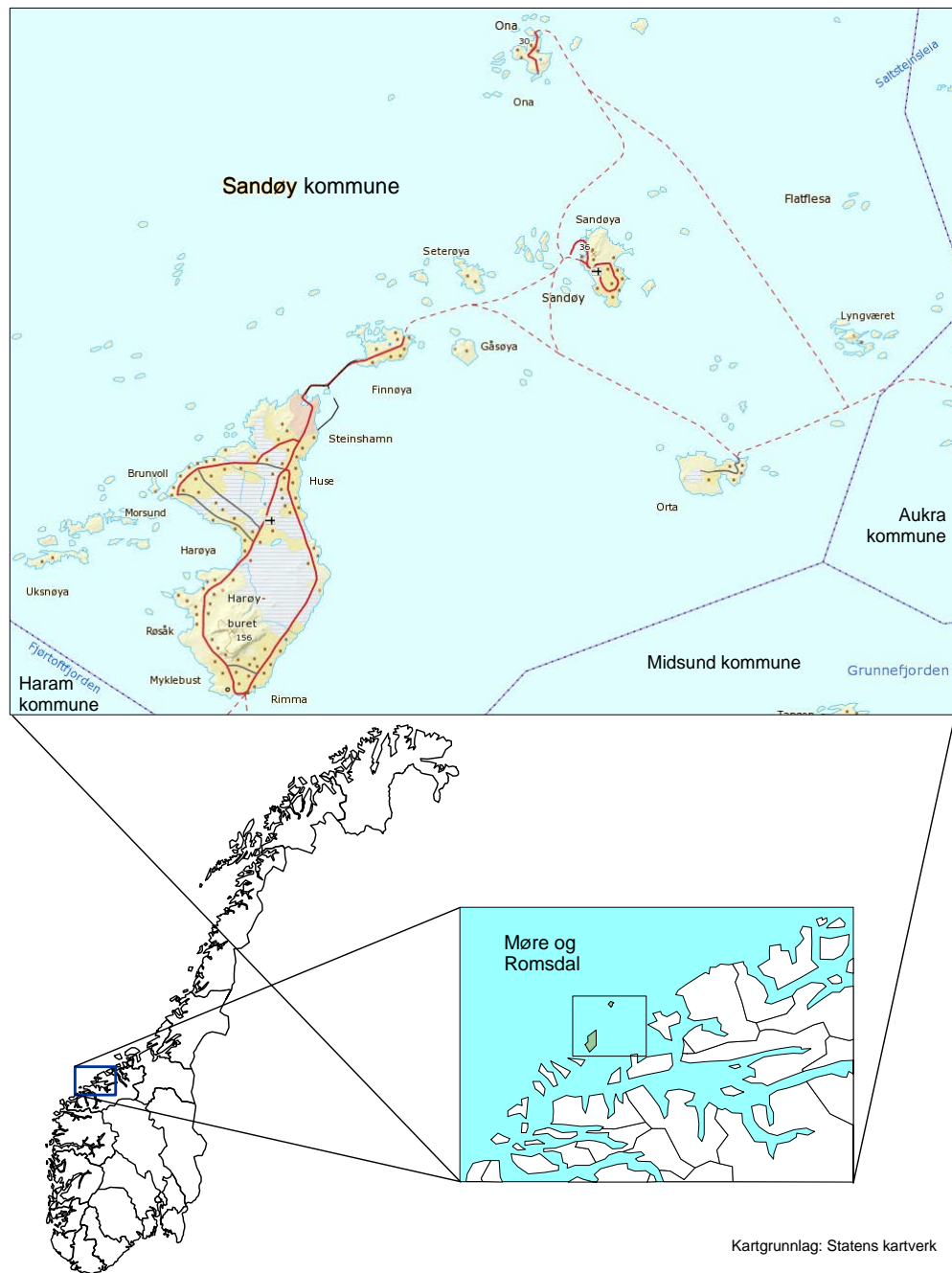
2 Sandøy kommune – noen nøkkelfakta

Sandøy er en liten øykommune (1300 innbyggere) på Nordøyane ytterst på Romsdalskysten og langs den trafikkerte sjøverts ferdselsåra på Nordvestlandet utenfor Ålesund og Molde (se figur 2.1). Kommunen har bosetting på sju øyer og består ellers av 865 øyer og holmer¹⁶. Hoveddelen av bosettingen ligger på Harøy og Finnøy som er sammenbundet med bro. Hoveddelen av de bosatte bor spredt (62 %), mens resten (38 %) bor i kommunesenteret Steinshamn.

Folk i Sandøy kommune omtaler seg gjerne som øyværinger. Implisitt i dette ligger oppfatning om et folk preget av kystkultur, samhold og omstillingsevne. Identitetsmessig har imidlertid folket i Sandøy vært noe mer splittet mellom henholdsvis Romsdalen og Sunnmøre. Sentrale deler av kommunen hører geografisk til i Romsdalsregionen og mange mennesker har relasjoner mest mot Molderegionen. Sentrale deler av næringslivet derimot orienterer seg mest mot Ålesundregionen og Sunnmøre. Kommunen er med i interkommunale samarbeid både i Romsdalsregionen og Ålesundsregionen. Kommunikasjonsmessig er Sandøy per i dag best integrert mot Ålesundsregionen. Det er i dag hurtigbåt et par ganger om dagen, og bilferge 4-5 avganger per dag mot Ålesundsregionen. Det er noe dagpendling begge veier. Den samlede person- og godstransporten er større mot Ålesundsregionen enn mot Molderegionen. Folket, kommunal virksomhet og næringsliv i Sandøy er med andre orientert og integrert både mot Molde/Romsdalen og Ålesund/Sunnmøre i dag.

¹⁶Samla kystlinje på 245 km.

Figur 2.1 *Sandøy kommune består av mange øyer ytterst på kysten av Møre og Romsdal fylke. De fleste bor på Finnøy og Harøy der kommunesenteret Steinshamn ligger.*

Tradisjonelt har bosettingen i Sandøy vært knyttet til et utkomme basert på utnyttelsen av rike og varierte marine ressurser i de nære kyststrøkene og senere i fjernere strøk. Fiske og fangst ble tidligere kombinert med husdyrhold, og innslaget av fiskebønder var tidligere stort. Etter en løsriving fra Aukra på slutten av 1800-tallet fikk man mye gründervirksomhet¹⁷ og ny næringsutvikling på Harøy og Finnøy som utgjør de sentrale deler av dagens Sandøy kommune. Her utviklet det seg et større marint og maritimt næringsmiljø av betydning helt fram til i dag. Ressurskriser, strukturendringer og rekrutteringsvikt har imidlertid redusert de marine næringenes betydning kraftig samtidig som relatert maritim industri og service har utviklet seg sterkt helt fram til i dag.

Folketallet i Sandøy kommune nådde sitt historiske høydepunkt på 1960-tallet (ca.1900 innb) og gikk deretter betydelig tilbake fram til årtusenskiftet. Siden er folketallet stabilisert og de senere årene økt noe. Den relative utviklingen i folketallet og antall arbeidsplasser i Sandøy kommune har det siste tiåret vært mye bedre enn gjennomsnittet for små kystkommuner i landet (Tabell 2.1). Sandøys ”relative suksess” har kommet gjennom en sterk vekst av arbeidsplasser særlig innenfor industri og privat service.

Tabell 2.1 Nøkeltall for folketalls- og arbeidsplassutviklingen i Sandøy kommune det siste tiåret

	FOLKETALLET % endring 2000-2011	ARBEIDSPASSER % endring 2000-2010					
		TOTALT	OFFENT. SEKTOR	PRIVAT SEKTOR			
				I ALT	PRIMÆR	INDUSTRI	PRIV.SERVICE
SANDØY	0,0	17,8	15,5	18,7	-52,3	35,3	34,0
SMÅ KYSTKOMMUNER	-7,9	-1,1	13,5	-9,7	-19,5	-21,6	2,6
LANDET	10,0	11,5	20,5	7,4	-18,7	-10,4	14,8
ABSOLUTT TILVEKST SANDØY	0	109	28	81	-42	57	65

(Datakilde: SSB Befolkningsstatistikk, Bedrifts- og foretaksregisteret).

¹⁷På 1860-tallet krevde øybefolkningen løsrivelse fra Aukra, og Paul Knudsen Gaasø ble kommunens første ordfører i 1867. En byste av denne ordføreren står ved kommunsenteret.

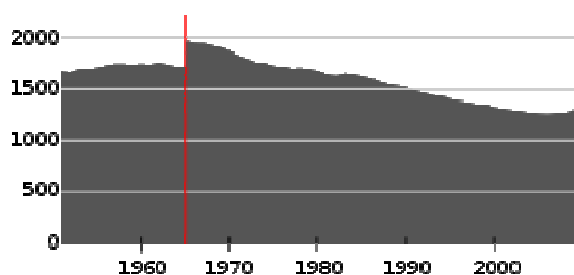
3 Befolkningen og humankapitalen

3.1 Strukturer og utviklingstrekk

Hovedtrekk

Folketallet i Sandøy nådde et historisk høydepunkt på 1960-tallet (ca.1900 innb). Deretter fulgte flere tiår med tilbakegang før folketallet stabiliserte seg tidlig på 2000-tallet før man fikk noe vekst.

Figur 3.1 *Folketallet i Sandøy 1950-2010¹⁸.*

(Datakilde:SSB Befolkningsstatistikk)

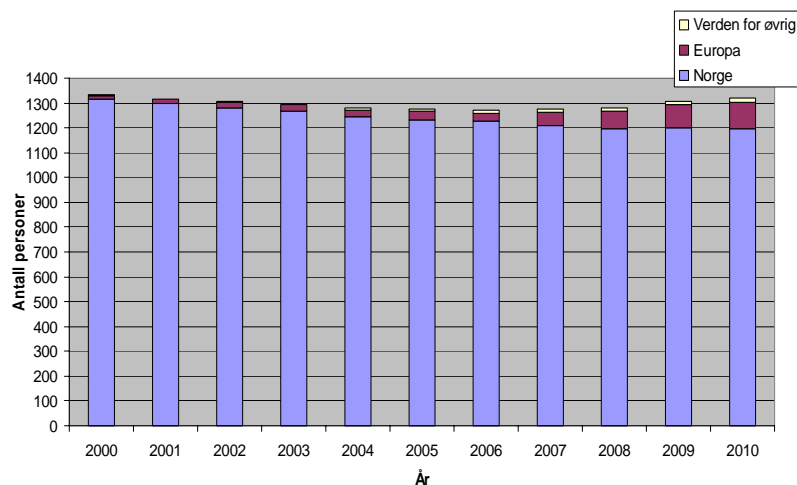
Det siste tiåret 2000-2010 har folketallet i Sandøy kommune hatt nullvekst (Figur 3.2). En folketallsutvikling uten nedgang er relativt sett en suksess i forhold til hovedtrenden blant små kystkommuner som er nedgang. Hovedfaktoren bak denne utviklingen i Sandøy er økende (netto-) innflytting (Figur 3.3). Etter flere tiår med (netto-) utflytting får man altså et skift rundt 2004/05 til (netto-) innflyt-

¹⁸Den røde streken indikerer endring i kommunegrense.

ting. Det har imidlertid vært en ganske langsiktig tendens til en noe bedre flyttebalanse i Sandøy faktisk helt fra slutten på 1980-tallet.

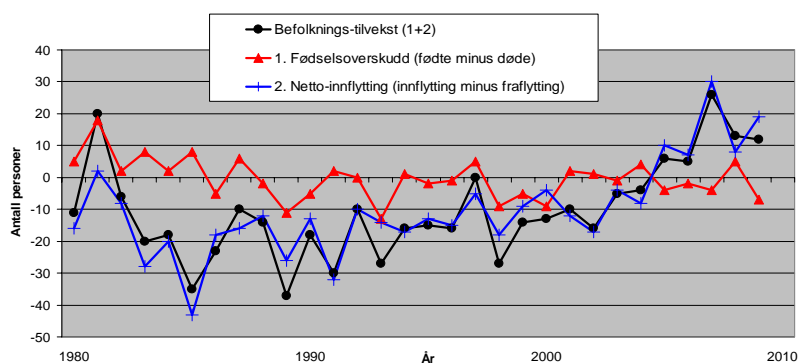
De senere årene er det innvandrerbefolkningen som har bidratt til den positive flyttebalansen, og som har gjort at folketallet ikke bare er opprettholdt men også økt litt de siste årene (Figur 3.2 og Figur 3.4).

Figur 3.2 *Folketallet i Sandøy etter befolkningens fødeland 2000-2010.*

Datakilde:SSB- Befolkningsstatistikk)

Figur 3.3 *Befolkningstilvekst, fødselsoverskudd og flyttebalanse i Sandøy 1980-2010*

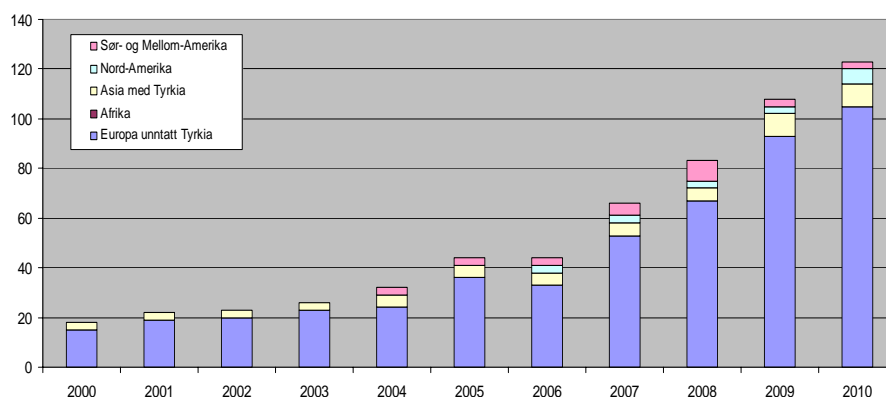

(Datakilde:SSB/NIBR Flyttehistoriefilene).

Økende innvandrerbefolkning

En økende andel av befolkningen i Sandøy er født i andre land (se figur under). Innvandringen de senere årene har vært dominert av arbeidsinnvandring fra EØS-området, og disse utgjør i dag hele 85 prosent av Sandøys innvandrerbefolkning (flest fra Sverige, Polen, Finland, Balkan, Tyskland og Nederland). Andelen fra andre verdensdeler, og særlig Afrika, er mye lavere enn nivået på landsbasis. Sandøy har i dag over 30 nasjonaliteter representert.

Figur 3.4 Innvandrerbefolkningens utvikling i Sandøy 2000-2010

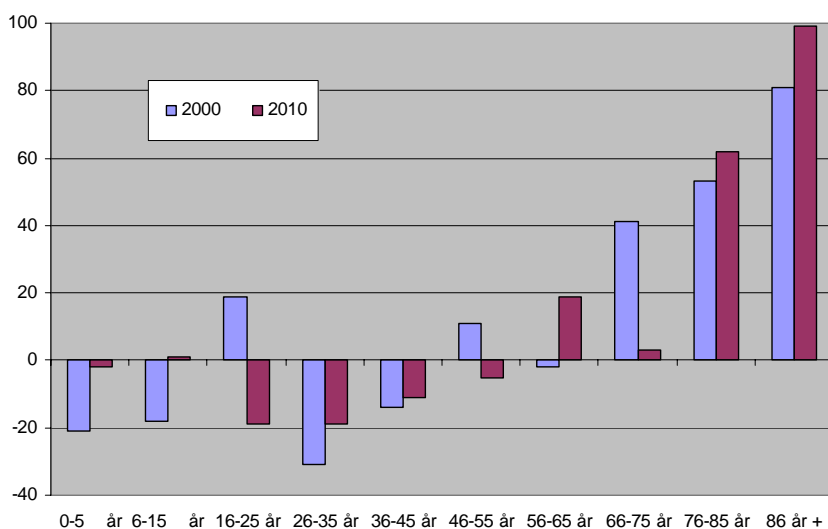
(Datakilde:SSB- Befolkningsstatistikk)

En aldrende befolkning, men også økende barnekull

Ser vi på aldersstrukturen i Sandøy i forhold til landet er det et klart underskudd særlig av unge voksne i alderen 16-35 år. Samtidig er innslaget av personer over 76 år betydelig høyere enn landsgjennomsnittet. Strukturen og utviklingen vil tendensielt gi fødellesunderskudd og økt behov for omsorgstjenester blant eldre. Samtidig legger vi merke til at innslaget av barn og unge (1-15 år) er kraftig forbedret i det siste tiåret. Det skyldes nok en økende innflytting av unge voksne til kommunen de senere årene¹⁹.

¹⁹Antall barn i barnehagen har økt fra 60 til 90 barn, og grunnskolen har det vært en vekst fra 146 til 175 barn og ungdommer i løpet av det siste tiåret (Rådmann per.med.2011).

Figur 3.5 *Befolkningens aldersstrukturer i Sandøy kommune 2000 og 2010. Prosentvise avvik fra landsgjennomsnittet*

(Datakilde: SSB/NIBR Flyttehistoriefilene).

3.2 Flyttemønstre og -balanser

Ser vi på Sandøy kommunes viktigste utvekslingsområder målt i *bruttoflyttestrømmer*²⁰ er disse i rangert rekkefølge (Tabell 3.1):

- 1) internt i eget fylket,
- 2) Osloregionen,
- 3) kyststrøkene ellers i landet (utenom storbyene)
- 4) utlandet.

Dette viser at de viktigste flyttestrømmene består av både korte og lange flyttinger, men til fire helt ulike områdetyper. Foruten vekstsentra regionalt og nasjonalt, er kystområder med likartet næringsliv viktige utvekslingsområder, samt utlandet hvor tilgangen på potensielle arbeidssøkere og innflyttere er mange.

²⁰Dvs. summen av innflyttere og utflyttere for personer født mellom 1956-85, og basert på deres flyttebevegelser etter 15-årsalderen.

Tabell 3.1 *Flyttemønstre. Antall innflyttere, fraflyttere og tap/gevinst for Sandøy kommune i forhold til andre områder..*

	Sandøy kommune :								
	MENN			KVINNER			SUM		
	Tilflyttere fra	Fraflyttede til	Tap/gevinst vis a vis	Tilflyttere fra	Fraflyttede til	Tap/gevinst vis a vis	Tilflyttere fra	Fraflyttede til	Tap/gevinst vis a vis
Utvekslingsområdene :	Personer født 1956-1970 (40-54 år i dag)*								
Flytting i ALT	36	122	-86	44	179	-135	80	301	-221
1. Innenfor fylket	13	64	-51	19	99	-80	32	163	-131
Molderegionen	5	34	-29	9	54	-45	14	88	-74
Ålesundregionen	6	23	-17	5	30	-25	11	53	-42
Sunnmøre for øvrig	1	3	-2	3	6	-3	4	9	-5
Nordmøre for øvrig	1	4	-3	2	9	-7	3	13	-10
2. Landet for øvrig	11	52	-41	11	75	-64	22	127	-105
Oslo-regionen	5	30	-25	2	29	-27	7	59	-52
Andre byregioner på Østlandet	0	5	-5	0	13	-13	0	18	-18
Storby-regionene ellers	0	3	-3	1	4	-3	1	7	-6
Kyststrøk ellers	5	14	-9	7	18	-11	12	32	-20
Innland ellers	1	0	1	1	11	-10	2	11	-9
3. Utlandet	12	6	6	14	5	9	26	11	15
	Personer født 1970-1985 (25-39 år i dag)*								
Flytting i ALT	29	90	-61	42	98	-56	71	188	-117
Innenfor fylket	15	43	-28	17	54	-37	32	97	-65
Molderegionen	4	8	-4	6	21	-15	10	29	-19
Ålesundregionen	7	32	-25	7	27	-20	14	59	-45
Sunnmøre for øvrig	2	1	1	2	4	-2	4	5	-1
Nordmøre for øvrig	2	2	0	2	2	0	4	4	0
2. Landet for øvrig	14	47	-33	25	44	-19	39	91	-52
Oslo-regionen	0	11	-11	0	8	-8	0	19	-19
Andre byregioner på Østlandet	0	6	-6	0	2	-2	0	8	-8
Storby-regionene ellers	1	2	-1	1	4	-3	2	6	-4
Kyststrøk ellers	2	25	-23	3	23	-20	5	48	-43
Innland ellers	0	0	0	3	5	-2	3	5	-2
3. Utlandet	11	3	8	18	2	16	29	5	24

*Dvs. basert på alle flyttemønstrene disse personene har hatt fra 15 årsalderen.

(Datakilde:SSB/NIBR Flyttestorefilene)

Flyttemønsteret over tid viser at Sandøy kommunen har hatt *et stort (netto-) flyttetap* til de andre områdene av landet (se tabell 3.1, og kolonnen til høyre). Det største tapet har riktignok vært til nærområdet, dvs. småbyregionene Molde og Ålesund. Tapet har

vært klart størst til Molderegionen for personer født 1956-1970 (dvs. dagens 40-54 åringer), mens den har vært størst til Ålesundsregionen for personer født 1970-85 (dvs. dagens 25-40 åringer). Dette indikerer at mens Molderegionen tidligere hadde det sterkeste ”draget” på øyværingene har Ålesundsregionen fått et sterkere drag på nyere generasjoner av 15-åringer. Denne endringen er særlig tydelig for menn, men i noen grad også for kvinner. Ellers har Sandøy også hatt et stort flyttetap til områder utenfor eget fylke, og særlig til Oslo- og Østlandsområdet. Det har imidlertid også vært tap i forhold til andre kyststrøk i landet (dvs. utenom storbyene). Det eneste området kommune har hatt en klar (netto-) innflytting fra gjennom de siste 30-40 årene er fra utlandet. Dette er som tidligere omtalt i stor grad arbeidsinnvandrere.

Når det gjelder andelen *bofaste* har den vært liten i Sandøy (28%), minst for kvinner (19%)men bedre for menn (37%)(Figur 3.2).

Tabell 3.2 *Folketallet for de 30 årskullene som er fulgt gjennom voksenlivet fra de er 15 år og oppover – Sandøy kommune*

	Menn	Kvinner	Totalt
Folketall, 15-årstrinnet	400	413	813
Folketall, 25-54 år	253	222	475
Flyttetap	-147	-191	-338
Bofaste	148 (37%)	80 (19%)	228 (28%)
Tilbakeflyttere	40 (10%)	56 (14%)	96 (12%)
Fraflyttede	212 (53%)	277 (67%)	489 (60%)
Tilflyttere	65	86	151
Videreflyttere	115	133	248

(Datakilde:SSB/NIBR-Flyttheistoriefilene²¹)

Dette kan skyldes at i Sandøy har menn i større grad enn kvinner gått inn i lokalt arbeidsliv i ung alder og/eller overtatt bedrifter og eiendommer av foreldrene. Kjønnforskjellen i bofasthet er klart større i Sandøy enn nivåforskjeller på landsbasis (der 8-10 prosentpoeng). Andel *fracflyttede* personer er samtidig høy i Sandøy (60%),og høyere blant kvinner (67%) enn menn (53%).

²¹ Oversikten er basert på alle kull av 15-åringer i Sandøy mellom 1970-1985, og deres flytbevegelser fra 1970 til i dag.

Tilbakeflyttingen har også vært lav (12%) og minst blant menn (10%). Dette nivået er lavere enn det man finner i mange distriktskommuner. Innslaget av videreflyttere har vært betydelig, og klart større enn antallet tilflyttere som har blitt værende.

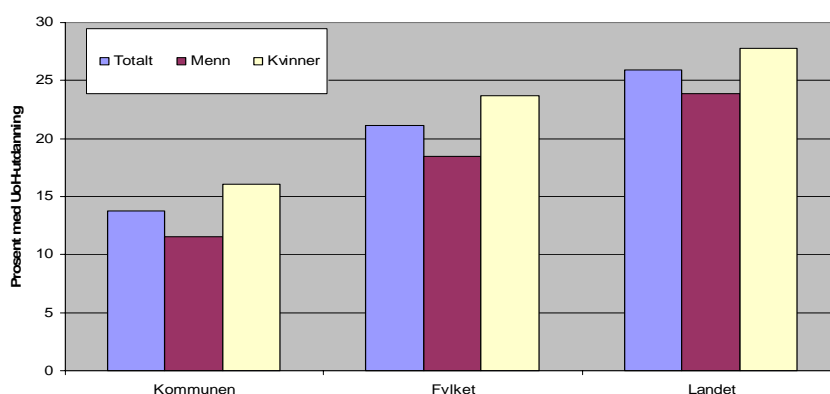
Når man ser på utviklingen Sandøy de siste 30-40 årene har kommunen altså hatt en ganske lav grad av bofasthet i sin befolkning, og en høy andel fraflyttende. Uten den betydelige innflyttingen ville folketallet utviklet seg klart mer negativt enn det har gjort.

3.3 Utdanning og sosioøkonomiske forhold

Lavere utdanningsnivå enn på landsbasis

Befolkningen i kommunen har et lavere utdanningsnivå enn i fylket og på landsbasis for begge kjønn (se figur 3.6). Dette mønsteret er imidlertid vanlig for de fleste distriktskommuner. Tilbøyeligheten til å flytte til større byer øker med utdanningsnivået.

Figur 3.6 *Andel av befolkningen 16 år og eldre med høyere utdanning 2009. Prosent.*

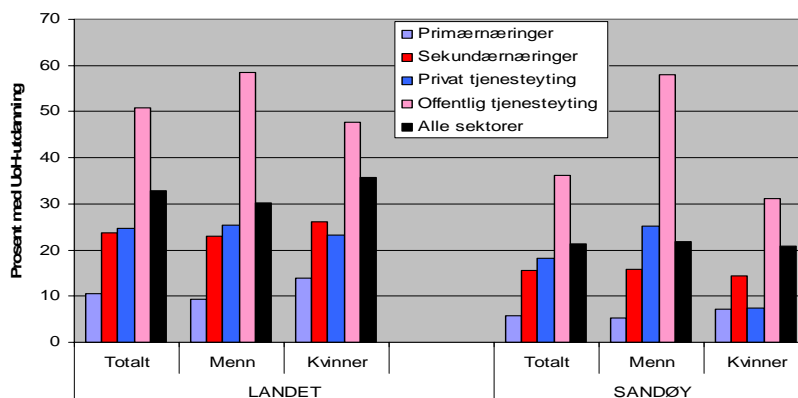

(Datakilde:SSB- Kommunedata).

Når det gjelder de yrkesaktive som er bosatt i Sandøy har de også et lavere utdanningsnivå enn de yrkesaktive på landsbasis uavhengig av hvilken næring eller sektor de jobber i. Det er bare

blant menn som jobber innenfor offentlig sektor og privat tjenesteyting at andelen med UoH-utdanning er tilnærmet lik nivået på landsbasis (se figur 3.7).

Figur 3.7 *Andel av yrkesaktiv befolkning bosatt i Sandøy med UoH-utdanning. Prosent.*

(Datakilde:SSB/NIBR-Flytتهistorie-filene).

Sosioøkonomiske forhold og levekår

Levekår er utfordrende å kartlegge, og det finnes ikke noen helhetlig dokumentasjon av dette for Sandøy kommune. SSB utarbeidet inntil for få år siden en årlig levekårindeks for alle kommunene, som sammenstilte noen få levekårsindikatorer. Sandøy kommune tok 2.-plassen blant landets kommuner siste gang indeksen ble publisert (2008)²². Indeksen bestod av følgende seks indikatorer: andel på sosialhjelp, dødelighet, andel utføretrygdede, andel på attføring, andel arbeidsledige og andel personer på overgangsstonad. På disse delindikatorene fikk Sandøy de høyeste poengene for ”gode levekår”. I forhold til fylket og landet har Sandøy ellers høyere bruttoinntekt per innbygger²³, høyere

²²SSB publiserer ikke lenger indeksen og rangeringer på grunn av måle- og metodeproblemer.

²³ Bruttoinntekt per innb. 17 år (2008) totalt/menn/kvinner i Sandøy; 352400/486400/221100, fylket; 330600/249300/411600 og landet ; 345300/423100/269000 (SSB 2009-komunedata).

syssettingsandel²⁴, lavere arbeidsledighet²⁵, andel på sosialhjelp²⁶ og lavere andeler på barnevernstiltak (SSBs kommunedata 2009).

²⁴ Syssettingsandelen for menn/kvinner i Sandøy ;83/74 % , fylket; 75/69 %, landet; 72/67 % (SSB 2009).

²⁵ Ledigheten er på 1,5 prosent (SSB2009)

²⁶ Ca 1 prosent mot 3,1 i fylket og 3,9 på landsbasis (SSB-kommunedata 2010).

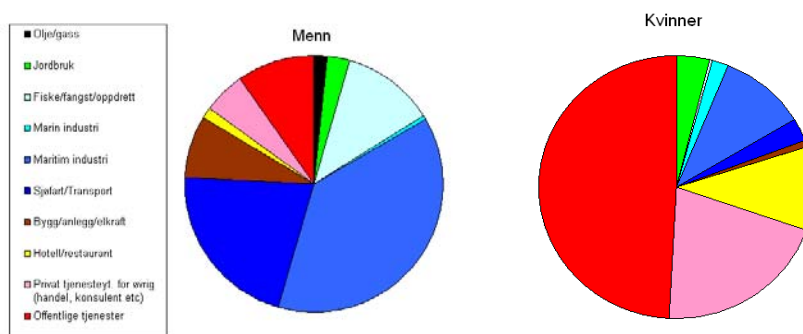
4 Arbeidsmarkedet og endringer

4.1 Struktur og utviklingstrekk

Arbeidsmarkedet for bosatte i Sandøy kan illustreres gjennom de yrkesaktives nærings- og sektortilknytning. Det framgår da at vi kan skille mellom tre hovedsektorer: (1) maritime og marine næringer som i hovedsak sysselsetter og rekrutterer menn, (2) handel og reiseliv som i hovedsak sysselsetter og rekrutterer kvinner, og (3) en offentlig helse- og sosialtjenester som i hovedsak sysselsetter og rekrutterer kvinner.

Sandøy kommune har med andre ord et svært kjønnsdelt arbeidsmarked der mennene primært jobber innenfor de typiske kystyrkene, mens kvinnene jobber innenfor tjenesteyting innenfor privat og offentlig sektor. Et kjønnsdelte arbeidsmarkedet er imidlertid typisk for store deler av det norske arbeidsmarkedet.

Figur 4.1 Yrkesaktive fordelt på næringer og sektorer 2008.

Datakilde SSB/NIBR-Flyttheistoiefilene

4.2 Vekst- og nedgangsektorer

Utviklingen det siste tiåret viser at Sandøy har hatt størst vekst i privat sektor (+19%/91 arbeidsplasser) og noe mindre i offentlig sektor (+16%/28 arbeidsplasser) (se tabell 4.1). Utviklingen i privat sektor har vært preget av strukturelle bransjeendringer. Mens det har vært en stort bortfall av arbeidsplasser innenfor primær-næringene har det til gjengjeld vært en sterk vekst av arbeidsplasser innen maritim virksomhet (sjøfart/rederi, maritim industri). Det har også vært noe vekst i antall arbeidsplasser innenfor bygg/anlegg/energi samt reiseliv. Grunnlaget for utviklingen omtales mer inngående i neste kapittel.

Tabell 4.1 *Utviklingen i arbeidsplasser i ulike næringer og sektorer i Sandøy kommune 2000-2010*

		SANDØY		LANDET	
		Antall arbeidsplasser 2010	Endringer 2000-2010		
			Absolutt	Relativt (%)	
	TOTALT	721	109	18	12
1	PRIMÆR-NÆRINGER:	38	-42	-52	-19
	Fiske/fangst	25	-20	-44	-42
	Oppdrett	1	-14	-93	26
	Jordbruk	12	-8	-39	-18
2	OLJE/GASS:	0	0	0	38
3	INDUSTRI:	220	57	35	-13
	Maritim mekanisk industri	218	55	34	6
	Annen industri	2	2	.	-16
4	PRIVAT TJENESTEYTING:	242	76	46	15
	Sjøfart og utleie av arb.kraft	93	58	168	-4
	Energi, bygg/anlegg	44	18	70	21
	Hotell/restaurant	36	11	47	0
	Handel	41	0	1	9
	Landtransport/tjenester	12	-2	-16	-3
	Forretningsmessig tjenesteyting (bank,konsulent)	17	-10	-37	19
5	OFFENTLIG TJENESTEYTING:	206	28	16	21
	Helse og sosial	121	20	19	33
	Offentlig administrasjon	47	5	12	-2
	Undervisning	38	3	9	20
6	ANNET	15	-11	-41	16

(Datakilde:SSB-Bedrifts- og foretaksregisteret/NIBRs versjon).

Innenfor *offentlig sektor* har veksten særlig kommet innenfor helse- og sosialsektoren. Veksten er et resultat av kommunal satsinger på velferdstjenester og demografiske utviklingstrekk som blant annet er knyttet til en økende eldrebefolkning og vekst i barne- og ungdomskullene i Sandøy.

Samlet har nærings- og sektorsammensetningen samt arbeidsmarkedet i Sandøy blitt preget av *økende variasjon og differensiering* det siste tiåret. Selv om avhengigheten av maritim industri og offentlig sektor er stor, har utviklingen i reiselivsnæringen i noen grad gitt flere bein å stå på selv om også deler av driftsgrunnlaget i denne bransjen også er basert på et næringsmarked der maritim industri er særlig viktig.

5 Næringsmiljøet og utviklingstrekk

Sandøy har et næringsmiljø som er utviklet over en lang historisk periode med vekst og omstilling under skiftende tider og rammevilkår. Historiske prosesser har skapt et unikt næringsmiljø som legger viktige betingelser for framtidig utvikling. I kapittelet beskrives derfor hovedlinjene i næringshistorien, etter en kort innledende oversikt. Deretter går vi nærmere inn på egenskaper ved dagens næringsmiljø, rammevilkår og utfordringer.

5.1 Oversikt over næringsmiljøet

I Sandøy er det 86²⁷ bedrifter og 721 arbeidsplasser i privat sektor (BoF 2010). Av dette er 36 bedrifter og 38 arbeidsplasser innenfor primærnæringene²⁸, 15 bedrifter og 220 arbeidsplasser i industrien, mens det er 58 bedrifter og 242 arbeidsplasser innenfor ulike typer av privat service. Det er i realiteten bare 1 stor bedrift i Sandøy (I.P.Huse) og denne har 20 prosent av alle arbeidsplassene i privat sektor. Videre er det 9 mellomstore bedrifter, 19 småbedrifter med ansatte (1-10 ansatte) og 57 småbedrifter uten ansatte²⁹.

²⁷I tillegg kommer 34 registrerte bedrifter men som ikke har noen sysselsatte (BoF 2010). Dette er avviklede og sovende bedrifter.

²⁸17 fiskebåter og 19 gårdsbruk.

²⁹Store bedrifter (>100 ansatte, her totalt 144 ansatte), mellomstore bedrifter (10-100 ansatte, her totalt 240 ansatte), 19 småbedrifter (1-9 ansatte, totalt 82 ansatte) og 57 enmannsbedrifter. (BoF 2010)

Tabell 5.1 *Bedrifts- og bransjesammensetning etter arbeidsplasser i Sandøy kommune 2010*

	Arbeidsplasser		Nærings- spesialisering*
	Antallet	Prosent (%)	
ALLE NÆRINGER	721	100	1,0
1 PRIMÆRNÆRINGER:	38	5	1,7
Fiske/fangst	25	3	11,8
Jordbruk	12	2	0,8
Oppdrett	1	0	0,5
2 INDUSTRI:	220	30	2,8
Mekanisk industri	218	30	15,0
Annen industri	2	0	0,0
3 PRIVAT TJENESTEYTING:	242	34	0,7
Sjøfart og utleie av arb.kraft	93	13	13,3
Energi, bygg/anlegg	44	6	0,8
Handelsvirksomhet	41	6	0,4
Hotell/restaurant	36	5	1,6
Forretningsmessig tjenesteyting	17	2	0,2
Landtransport/tjenester	12	2	0,4

* Lokaliseringkvotienter (forholdstallet mellom lokal og nasjonal prosentandel)

(Datakilde:SSB-Bedrifts- og foretaksregisteret/NIBRs versjon).

Sandøy har et lite næringsmiljø målt i antallet bedrifter og syssel-satte, men til tross for dette er det et bemerkelsesverdig *varierte næringsmiljø*. Her er bedrifter innen fiske/ fangst og jordbruk, foredlingsvirksomhet og teknologindustri, bygg og anlegg, landtransport, rederivirksomhet, reiseliv, bank- og rådgivings-tjenester, forbruks- og byggevarehandel og ulike typer personlig tjenesteyting. I tillegg kommer et ganske bredt offentlig tjeneste-tilbud innen omsorg og utdanning (se senere kapittel). Noe av grunnlaget for denne variasjonen er både Sandøys næringsdynamikk og samtidig en type naturlig skjerming for enkelte ordinære tjenester.

Privat sektor i Sandøy er samtidig *spesialisert* innenfor de *marine og maritime næringene*, dvs. disse næringene er klart overrepresentert i kommunen i forhold til landet. Det er i disse næringene man har hatt størst konkurranse- og utviklingsevne. Per i dag er det 338 arbeidsplasser i Sandøy i disse næringene, noe som direkte utgjør 47 prosent av arbeidsplassene i privat sektor. Den indirekte betydningen for inntekter og arbeids-plasser i øvrige virksomheter i Sandøy er imidlertid betydelig større enn disse direkte effektene.

Innenfor basisnæringene kan vi skille ut 8-9 bedrifter som i kraft av sin størrelse og/eller rolle i det lokale miljøet kan betegnes som nøkkelbedrifter (Tabell 5.2). Her inngår 4 maskin- og verksteds-bedrifter, 3 fiskebåtrederier, 1 brønnbåtrederi og 1 reiselivsbedrift. Det som skiller Sandøy fra de fleste små kystkommunene i landet

er den maritime industriens framtredeende rolle. I dette industri-
miljøet inngår en stor lokomotivbedrift foruten 3 mellomstore
industribedrifter.

Tabell 5.2. *Nøkkelbedrifter i næringsmiljøet i Sandøy per. 2010.*

Foretak	Produkter og tjenester	Ca. årsverk
M/S Harto, Fiskeri- selskapet Bertun AS	Fiskebåtrederi ; kystnotfiske (sild,lodde, makrell)	7-8*
Vonar	Fiskebåtrederi ; garn/linefiske etter torsk/hyse	12*
Kato / Myklebust Trading AS	Fiskebåtrederi og sjømat- produksjon; fiske av hvitfisk, fangst og konsumproduksjon av hvalkjøtt.	20
Rostein AS	Brønnbåtrederi ; føringstjenester for oppdrettselskaper	90
I.P.Huse AS	Vinsjer til spesialskip og plattformer	144
Erling Myklebust Mek.verksted AS	Komponenter til vinsjer, og styringssystemer	15
Finnøy Gear og Propeller AS	Propeller, gir og styringssystemer	30
Nils S. Hansen AS	MOB-båter ("mann over bord-båter") og redningsutstyr m.m.	17
Finnøy Havstuer	Hotell, restaurant, konferanse, opplevelse	20
Sandøy Sparebank	Banktjenester for næringsliv og personer	4
Visma – avdeling Sandøy	Regnskaps- og rådgivingstjenester	5
Sandøy Energi/Sandøy Vindkraft	Installasjon, omsetning, overføring og noe produksjon av elkraft	14

* I sesongen.

5.2 Den historiske framveksten av et unikt næringsmiljø

Jordbruk, fiske og fangst – gamle hovednæringer i omstilling og nedgang

Historisk har primærnæringene vært grunnlaget for bosettingen i Sandøy. Fiske og fangst i kombinasjon med jordbruk og husdyrhold var det opprinnelige grunnlaget. Fiskebønder der mannen var ute på havet mens kvinnene tok seg av landbruket og oppfostringen av barna (Os 1961). Etter hvert ble fiske og fangst utviklet med nye redskaper, motorer og større båter som driftet i ulike farvann og sesonger. Fiske og fangst utviklet seg til en hovedvirksomhet i Sandøy, samtidig som foredlings-industri og maritim industri også vokste fram (se neste delkapitler).

Opprinnelig var *fisket* bare basert på ressurser i kystnære områder. I Sandøy var fiskerne stort sett frie og uavhengig av lokale handelsmenn og væreiere. Fangstene ble levert flere steder i kommunen, Romsdalskysten forøvrig og Sunnmøre. Det var relativt få av de lokale fiskerne som sognet til Ona og Lyngvær som hadde væreiertvang til 1900 (Os 1961). Sandøy ligger rett sør for det enkelte historikere har betegnet som et kulturelt hovedskille i norsk fiskerinæring (Vea 2009, Løseth 2004). Sør for Nordmøre fikk sildefiskeriene og frie fiskere en sentral rolle. Større båter ble stablet på beina via partseierskap og fangsten solgt fritt til ulike tilvirkere langs kysten. Ålesund fikk en sentral rolle som fiskekjøper- og handelsby. Fra Nordmøre og nordover til Nord-Norge fikk torskefiskeriene et sterkere fotfeste. Der utviklet det seg et sterkere system av væreiere og handelsmenn som fiskere fikk leveringsplikt til og ble kredittavhengige av, og som gjorde at fiskere her ble mer ufrie enn fiskerne lenger sør. Kristiansund og Bergen var nasjonale sentra for handelen med klippfisk og tørrfisk basert på torskefisk. Disse to ulike fiskerisystemene hevdes å ha lagt grunnlag for to ulike næringskulturer i Kyst-Norge, som har hatt innvirkning på næringsutvikling også i nyere tid (Vea 2009).

Silderessursenes ustabilitet og uforutsigbarhet hindret utviklingen av et handelsborgerskap med sterk makt over fiskerne. Sildefiskerne var overlatt til seg selv. Det gjorde at personlig dyktighet

og initiativ ble satt i høysetet (op.cit)³⁰. Et ustabilt ressursgrunnlag, fraværet av et handelsborgerskap og tyngende kredittsystem gjorde også at sparing og samarbeid tidlig ble viktig blant sildefiskerne. Sparebankene overtok den kredittfunksjonen som væreiersystemet hadde lengre nord. Samarbeid i notlag ble brukt for å reise kapital og spre risiko. Dette gjorde sildefiskerne på nordvestlandet til pionerer innenfor organisasjonslivet og havgående fiskerier i Norge (op.cit)³¹. På lokalt nivå var dette en kulturen som både understøttet entreprenørskap og samtidig bedriftenes lokalsamfunnsansvar; ”Det var ikke bare slik at lokalsamfunnet støttet opp om sine entreprenører, men også entreprenørene støttet opp om sitt lokalsamfunn” (Vea 2009: s.452).

Sandøys beliggenhet gjorde at sildefiskeriene tidlig fikk et stort omfang, men også annet kystfiske. Spesielt for Sandøy var imidlertid den tidlige etableringen av flere pionerbedrifter innen redskaps- og motorproduksjon rundt 1900-tallet. Disse ble stimulert av, og stimulerte selv, utviklingen i fiskeriene. Det var smier og mekanisk virksomheter tilknyttet fiske og gårdsdrift som ble utviklet og spesialisert mot en voksende lokal, og tilreisende fiskeflåte. Småindustrien som vokste fram stimulerte lokale fiskere tidlig til å prøve ut motorer og redskaper. Dette bidro også til at de ble pionerer innenfor havfiske og fangst i fjernere farvann. Mellom 1890-1930 ble nærfisket supplert med sildefisket på Storegga, selfangst i Vestisen, hvalfangst langs norskekysten, og etter hvert torskefiske i Lofoten og senere også lengre nord (Os 1961, Oterhals 2005).

Fiske og fangst i Sandøy nådde sitt høydepunkt målt i yrkesaktive på 1960-tallet. Mye av flåten var i mellomklassen og kombinerte hvalfangst, sildefiske og torskefiske gjennom året. Ressurskrisen på 1960-tallet gjorde at hvalfangsten og sildefiske gikk tilbake og mottaksfabrikkene i Steinshamn ble lagt ned (se neste avsnitt). Fiske- og fangstflåten ble deretter kraftig redusert³². En del gikk

³⁰Iflg. Vea (2009) har dette også gitt en ”kapitalistisk innstilling, som også trakk i retning av en borgelig samfunnsoppfatning i politikken” (op.cit.452).

³¹Iflg. Vea (2009) ble denne samarbeidsånden i sildenotfisket også overført til andre nye næringer, som eksempelvis oppdrettsnæringen der Vestlandet og særlig Møre og Romsdal var et foregangsområde.

³² Iflg. O.M.Myklebust (pers. med sept.2010) var 17 av landets 70 hvalbåter i 1970 hjemmehørende i Sandøy kommune, men i dag er bare 1 av landets 17 fangstbåter hjemmehørende i kommunen.

over til sjarkfiske mens noen få satset videre på mellomstore og litt større båter. Utviklingen har siden vært preget av ytterligere reduksjon i fiskeflåten.

Per i dag består fiskeflåten av fire helsårsdrevne sjarker og tre større fiskebåter. Av de sistnevnte driver to konvensjonelt fiske med garn og line etter bunnfisk (Vonar og Kato), og den ene driver i tillegg noe hvalfangst (7-8 mann per båt). Den tredje driver med kystnot og snurrvad etter torsk og hyse (10-12 mann). Samlet bemanningsbehov for disse tre båtene er ca.35 mann per idag³³.

Figur 5.1 Fiske- og hvalfangstbåten Kato i Myklebust havn.

De større båtene eies av tre lokale fiskebåtredier. Den ene av disse kombinerer hvalfangst og torskefiske, mens den andre driver med kystnot etter ulike pelagiske arter. Operasjonsområdet for fisket er mye av kysten nordover der fangsten landes underveis. Hvalråstoffet leveres på Myklebust i Sandøy. Den største båten kombinerer line- og garnfiske etter hvitfisk (torsk/hyse) rundt Shetland, Færøyene og i Barentshavet, og leverer til ulike steder råvarer som brukes til saltfisk og klippfisk.

Per i dag er det 25 plasser i den lokale fiskeflåten (BoF 2010), men det er 45 personer som er registrert som yrkesaktive fiskere bosatt i Sandøy (Individdata 2008). Det er bare en kvinne som er registrert som fisker. De siste tiårene har det vært en kraftig tilbakegang i

³³Info iflg. O.M. Myklebust (pers.med.2011).

fiskeryrket³⁴ og bare det siste tiåret en halvering (se tabell 5.3). Nedgangen har både med strukturpolitikk og sviktende rekruttering å gjøre. Det skal over mange år ha vært stor mangel på rekrutter til fiskeflåten i Sandøy, selv om lønnsomheten i flåten og inntektene til mannskapet har vært meget god.

Landbruket var tidligere en ganske omfattende næring på Harøya. Det ble drevet mye husdyr- og melkeproduksjon vanligvis i kombinasjon med fiske og litt andre næringer. Næringens betydning for sysselsetting har imidlertid gått sterkt tilbake³⁵. Per i dag er det bare 12 arbeidsplasser i landbruket (SSB-BoF 2010), mens 24 personer (SSB-Individdata 2008) er registrert som yrkesaktive innen landbruket. Det verdt å merke seg at de fleste yrkesaktive i landbruket i dag er kvinner (13 kvinner og 11 menn). Slik sett gjenspeiler dette noe av det gamle fiskerbondemønsteret som var en husholdsøkonomi der kvinnen tok seg av landbruk og omsorg, mens mannen var på sjøen. De fleste innen landbruket i dag driver innenfor storfehold og melkeproduksjon. I landbruket på Harøy har det også vært utviklet nye og avanserte former for storfe- og melkeproduksjon de senere årene.

Marin foredlingsindustri : gammel hovedbransje nesten utradert

Foredlingsvirksomhet har lange tradisjoner i Sandøy. Småskala bearbeiding (salting, klippfisk) går langt tilbake i tid, mens fabrikkmessig foredling (hermetikk, hval- og sildeolje, hvalkjøtt) kom tidlig på 1900-tallet. Dette fikk stor indirekte betydning også for deler av den mekaniske industrien som vokste fram i kommunen.

Den første industribedriften basert på marint råstoff var *fiskehermetikkefabrikken* (etabl.1914) i Steinshamn. Den ble etablert av en lokal gründer³⁶ basert på pelagisk råstoff og 50 sysselsatte hvorav de flest kvinner. Fabrikken ble nedlagt etter få år, men samme gründeren startet da *bvalstasjonen* (etabl.1924) sammen med

³⁴Folketellingene 1970,1980, 1990 (personer etter viktigste kilde til livsopphold) viser følgende tall: fiske/fangst 152, 114, 99.

³⁵ Folketellingene 1970,1980, 1990 (viktigste kilde til livsopphold) viser følgende tall: for jordbruk: 68, 59,27.

³⁶Andreas Sæbjørnsen fra Harøy (Os 1961).

sine to brødre³⁷. Med produksjon av olje og hvalkjøtt var man snart opp i 100 mann i sesongen, og Sandøy utviklet seg til ”Kvakkommunen på Romsdalskysten” (Oterhals 2005). Fabrikken utvidet til helårsdrift med koking av sildolje (1927). Det ble videre investert i tre fangstbåter, fraktesbåt, fryseri, velferdsbygg og hybelbygg. Eierne ble oppfattet som lokale samfunnsbyggere³⁸ (Os 1961). Fabrikken ble tidlig også et utprøvingssenter for nasjonale FoU-institusjoner innen olje- og forsektoren, og hadde flere ansatte med høyere utdanning. Bedriften var lenge størst i Sandøy og hadde 130 sysselsatt (1960) i de siste store sesongene, hvorav de fleste menn. Deretter gikk det raskt nedover på grunn av ressurskrisen. Etter 40 driftsår og 4000 hval endte fabrikken på tvangsauksjon i 1971 (Ringstad 2010).

Steinshamn Fôrmjølffabrikk (etabl.1927) ble etablert av en lokal gründer³⁹ noen år etter hvalstasjonen. Fabrikken var tidlig ute med spesialisert produksjon av sildemel og olje, og fikk senere stor indirekte betydning for verkstedsindustriens utvikling i kommunen (se neste kapittel). Nærheten til det ”beste sildehavet rett utenfor øyene var en fordel, selv om innsiget kunne skifte mye fra et år til et annet” (Os 1961). Formelfabrikken utviklet seg sterkt fram til 1950-60-årene, hvoretter ressursvikt og nedgangen i bransjen satte inn. Fabrikken ble avvirket i 1971, dvs. samme året som hvalstasjonen gikk på tvangsauksjon. Litt sildeoljeproduksjon og annen produksjon foregikk i 3-4 sesonger senere av andre eiere, før fabrikken ble endelig nedlagt.

Med nedleggningene av hvalstasjonen og fôrmelfabrikken var den marine foredlingsindustri i Sandøy nærmest utradert. En del år senere ble imidlertid foredlingsbedrift *Myklebust Trading* etablert (1998) av en lokal gründer⁴⁰. Dette er et selskap som driver både

³⁷Brødrene Andreas, Sæbjørn og Karl Johan Sæbjørnsen fra Bergan på Harøy. De vokste opp i en fiskerbondefamilie, og arbeidet i sine tidlige år både i fiske, jordbruk, sjøfart og motorverksted. Alle tre tok maritim utdanning der maskinistarbeid, maskinbygging og elektroteknikk stod sentralt. Karl og Sæbjørn var også mange år i marinen, mens Andreas var flere år i utenriksfart (Ringstad 2010).

³⁸ Grunnleggerne av hvalfabrikken ”var særdeles rause med gaver av ulike slag” til velferdstiltak i hjemmebygda. ”De gav også kr.5 000 til nytt skolebygg på Harøy på det vilkåret at huset kom til å stå der det nå er reist på Huse” (Os 1961,s.543).

³⁹ Ingebrigt P. Huse.

⁴⁰Fisker og fangstmannen O.M.Myklebust.

fiskebåtrederi og et mindre landanlegg for produksjon av hvalkjøtt til konsum. Båten fangster hval og hvitfisk, mens anlegget produserer hvalkjøtt for konsum om sommeren. Fiske og fangst har lange tradisjoner på Myklebust, men nådde sitt høydepunkt på 1960-tallet. Eierne vokste opp i en fiske- og fangstfamilie. Fra 1960-80-årene drev de blant annet hvalfangst på Grønland, men dette tok slutt da den Internasjonale hvalfangstkommisjonen innførte forbud mot hvalfangst i 1986. Da det senere ble åpnet for begrenset fangst startet man opp igjen på Myklebust selv om eksportforbudet gjaldt fram til 2001. Etter opphevingen av forbudet har det imidlertid fortsatt vært vansker med avsetningen på eksportmarkedene. Kombinert med små fiskekvoter har aktiviteten ved Myklebust blitt mindre enn den kunne vært. Per i dag drives hvalfangst i nærområdet om sommeren og hvitfiske i Barentshavet i mye resten av året. Landproduksjon av hval foregår om sommeren med 8-10 personer. Foruten båtmannskapet arbeider da enkelte skoleungdommer og studenter der. Totalt har selskapet om lag 20 årsverk per i dag.

Ellers har enkel ombordproduksjon basert på marine råstoffer fått økende betydning i de større fiskebåtene som er hjemmehørende i kommunen. Disse leverer kjølte og frosne råvarer og bearbeidet hvitfisk til anlegg utenfor kommunen i dag.

Maritim industri : gammel bransje i fornyelse og videreutvikling

Mekanisk industri ble tidlig etablert i Sandøy og er videreutviklet til den største bransjen i kommunen. Dette har vært produsenter og leverandører av motorer, utstyr og redskaper først direkte til fiskeflåten og senere særlig til skipsindustrien i regionen.

Det startet med tidlige motor- og redskapsfabrikker rettet mot fiskeflåten. Foruten Brunvoll Motorfabrikk (etabl.1885) var dette Finnøy motorfabrikk (etabl 1898)⁴¹ og Romsdal fiskeredskapsfabrikk (etabl. 1914). Alle ble etablert av lokale gründere med teknologisk kompetanse og kjennskap til behovene i fiskeflåten. Fiskerne i området var åpne og krevende teknologibrukere som

⁴¹ *Brunvoll Motorfabrikk* (etabl.1885) lagde drivmotorer til fiske- og fraktebåter sammen med annet mekanisk arbeid. Bedriften kjøpte opp en motorfabrik i Molde og all produksjon etter hvert overført dit. *Romsdal fiskeredskapsfabrikk* (etabl.1914) flyttet senere også virksomheten til Molde.

bidro til å utvikle den lokale industrien. Den mekaniske industrien på sin side bidro til at fiskerne i området ble pionerer innen fjernfiske. Amtskolen på Sandøy gjorde det ellers mulig å reise til Sverige å ta ingeniørutdanning allerede fra slutten av 1800-tallet. Dette bidro til at flere øyværingar tidlig ble utdannet til ingeniører, kom tilbake og var med på å bygge opp og utvikle den mekaniske industrien.

To av de første bedriftene⁴² ble tidlig omlokalisert til Molde-området, mens Finnøy motorfabrikk er videreutviklet i Sandøy fram til i dag under navnet *Finnøy Gear og Propeller*. Gründeren⁴³ var opprinnelig både fisker og gårdbruker med en liten smie. Han startet med beslag og patenterte utstyr til fiskeflåten, men tidlig på 1900-tallet fikk han kjennskap til båtmotorer gjennom montering av danske RAP-motorer. Deretter startet han motor- og propellproduksjon (1902) sammen med en lokal mekaniker, og utviklet den første norskbygde motoren for fiskeflåten. Etterspørselen tok av og en rekke nye motortyper ble utviklet i årene som fulgte⁴⁴.

Figur 5.2 *Finnøy Gear og Propeller (etabl. 1902) - landets første produsent av norske fiskebåtmotorer er fortsatt en livskraftig bedrift i Sandøy kommune i dag.*

⁴² Brunvoll Motorfabrikk og Romsdal fiskeredskapsfabrikk

⁴³Nils A. Finnøy fikk kongens fortjenestemedalje i sølv på sin 70-årsdag i 1935.

⁴⁴Sunmøre og Romsdal var foregangsområder for omstillingen til motor i fiskebåtene i landet. I 1906 hadde Møre og Romsdal 61% av den norske fiskeflåten med motorer. Handelsmenn i Ålesund investerte i bankskøyter og det moderne fisket, mens kjøpmannskapitalen i Kristiansund og Nordmøre investerte i utrorsfisket gjennom utbyggingen av fiskeværa og væreierinstitusjonen (Løseth 2004).

På 1970-tallet ble fabrikken spesialisert mot vripropeller, gir og fjernstyringer, mens motorproduksjonen ble avvirket som følge av importkonkurransen. Bedriften har siden videreutviklet sine fremdriftsystemer for skip og søkt å være først ute med nye løsninger. Det nasjonale markedet er viktigst, men det internasjonale i sterkest vekst. Bedriften har agentnett og service globalt. Den holder til i moderne lokaler med 30 ansatte på Finnøy.

Den største bedriften i dag er *I.P.Huse*. Bedriftens har utviklet seg sterkt de siste 40-50 årene med vinsjer til fiskeflåte og spesialskip som hovedprodukt. Bedriften ble etablert av en lokal gründer⁴⁵ med allsidig bakgrunn. Han begynte som motormann på fiskebåt før han gikk i land og startet tønnefabrikk, klippfisktørkeri, torvfabrikk og Steinshamn Formjølfabrik AS i Sandøy (se omtale foran). Ved formelfabrikken ble det etablert et verksted for fabrikk og fiskeflåten som leverte der, og snart ble det produsert utstyr⁴⁶. Snart tok aktivitet ved verkstedet mer over og ble derfor skilt ut som *I.P.Huse Mekaniske Verksted* (senere I.P.Huse). Gründerens teknologiske ferdigheter og gode kjennskap til sildoljeindustrien var mye av grunnlaget for verkstedet som etter hvert utviklet maskiner og komplette sildoljefabrikker for salg i Norge og utlandet. Verkstedet er blitt betegnet som en ”idefabrikk for nye teknologiske løsninger” og skal ha bidratt til å endre sildeoljeindustrien i Norge (Os 1961).

I.P. Huse Mekaniske Verksted ga videre opphav til *Hydraulisk AS* (etabl.1941)⁴⁷ som var en annen viktig bedrift som senere fikk stor betydning for utviklingen ved Huses verksted i Steinshamn foruten utviklingen i Brattvaag. Gründeren⁴⁸ bak Hydraulisk AS arbeidet opprinnelig som maskiningeniør ved I.P. Huse mens han ville starte for seg selv etter at han hadde kjøpt en slipp i Brattvåg i nabokommunen. Da Ingebrigt P. Huse og sønnen⁴⁹ ble forespurt

⁴⁵ Grunnleggeren Ingebrikt P. Huse skal ha hatt ”stor iderikdom” (Os 1961). Faren og bestefaren hadde etablert brygge, pakkhus, saltbu, og drev postkontor og damskipsekspedisjon der dagens industritomt på Steinshamn ligger..

⁴⁶ Bl.a. ”Husegrabben” for lossing av sild ble patentert på 1930-tallet, og ble snart viktig for mye av sildeindustrien i landet (iflg..I.P.Huses hjemmeside).

⁴⁷ Skiftet senere navn til Hydraulik Brattvåg, Ulstein Brattvaag AS og Rolls-Royce Marine.

⁴⁸ Einar Røsok frå Harøy – ”en selvlært maskiningeniør” (Os 1961).

⁴⁹Ingebrigt P Huse og sønnen Paul Huse. Sistnevnte tok over og var leder av bedriften i 25 år før hans sønner igjen overtok (Inge og Karl). I dag er Inge leder og har aksjemajoriteten i selskapet.

skjøt de inn startkapital sammen med gründeren. Hydraulisk AS ble så etablert med Huse inne på eiersiden og innledet starten på et langvarig leverandør- og utviklingssamarbeid mellom I.P.Huse i Steinshamn og Hydraulisk i Brattvåg. Samarbeidet har vært svært viktig for Husebedriftens utvikling helt fram til i dag.

Da ”morbedriften” til I.P. Huse (Steinshamn Formjølffabrik) ble nedlagt i 1971 ble alt satt inn på å gjøre utvikle I.P.Huse til en spesialisert leverandør av spesialvinsjer til skipsindustrien⁵⁰. Først vinsjer til lasteskip og trålere, og deretter større og mer avanserte vinsjer til spesialskip innen leverandørbransjen knyttet til olje- og gassektoren. De siste 15 årene har I.P.Huse levert vinsjer til skipsindustri og petroleumssektoren i hele verden. Ingeniørtjenester og produktutvikling er her blitt en stadig viktigere del av bedriftens

Figur 5.3 *Vinsjeprodusenten I.P.Huse er en nøkkelbedrift i Sandøy kommune.*

virksomhet. I.P.Huse har som nevnt hatt store fordeler av det tette samarbeidet med Hydraulisk i Brattvåg. Sistnevnte ble overtatt av det globale selskapet Rolls-Royce Group for noen år siden, og er nå en nøkkelbedrift innenfor det globale selskapets forretningsområde for dekkmaskineri (Rolls-Royce-Marine). I.P. Huse inngår i en strategisk allianse med Rolls-Royce-Marine, som står for all markedsføring og salg av I.P. Huses vinsjer nasjonalt og globalt.

⁵⁰Den første ankerhåndteringsvinsjen ble levert i 1970, og kom til å få stor betydning for bedriftens utvikling (iflg.I.P.Huses hjemmeside).

I.P.Huse har vært en av Sandøys fremste suksessbedrifter målt vekst i arbeidsplasser de siste tiårene. Viktige faktorer bak veksten er tålmodig lokalt eierskap⁵¹, teknologisk kompetanse, et etterspurt unikt produkt, sterke relasjoner til en dynamisk skipsindustri i regionen og strategiske allianse med global aktør. Den sterke veksten i bedriften det siste tiåret har imidlertid indirekte blitt stimulert av det høye aktivitetsnivå i norsk olje- og gasssektor. I denne perioden har I.P.Huse økt fra 90 til 140 fast ansatte. De fleste av fast ansatte er fra nærområdet, men ellers er de arbeidsinnvandrere fra Europa (polakker, estlendere, litauere, nederlendere). Under leveringstopper har man også tatt inn 50-80 leiearbeidere fra utlandet (Sverige, Finland, Polen m.m.). Bedriften har også satt ut noe leieproduksjon til bedrifter i Norge og andre land (Mo i Rana, Tjekkia, Finland).

Utover de omtalte bedriftene har den maritime industrien i Sandøy også fått et par tilskudd av mekaniske bedrifter som fortsatt inngår som viktige enheter i det lokale industrimiljøet i dag.

Nils S. Hansen AS (etabl.1968) ble etablert av en lokal gründer fra Harøy, og som jobbet som sjømann og maskinist. Etablererens motorinteresse hadde tidlig blitt tent i tilknytning til Brødr. Sæbjørnsens hvalfabrikk og hvalbåtenes stimmaskiner i Sandøy (se tidligere omtale). På Steinshamn var det både filetfabrikk og sildoljefabrikk, kai og losseplass for mange fiskebåter. Mange av båtene trengte reparasjoner, og ble etter hvert en økende belastning for IP Huse Mekaniske Verksted som hadde begynt å legge om mer mot vinsjer. Hansen Mekaniske Verksted ble derfor etablert med service og reparasjon av fiskebåter og –motorer som det primære markedet. Man utviklet spesialmaskin for sliping av ventiler i skipsmotorer, og var svært tidlig ute med produksjon av tråldører av stål. For øvrig arbeidet man også med montering av

⁵¹Dagens eier Inge Huse er hedret for sin innsats som lokal og nasjonal industriutvikler. I 2008 ble han kåret til *Entrepreneur of the Year* i Norge og ble nr.2 i *verdenskåringen med 49 andre nasjoner*. Den norske juryens begrunnelse var: "Vekstskaperen har utviklet en bedrift med nyskapende og teknisk avanserte produkter. Selskapets produkter er en av grunnene til at norsk offshoreindustri har en dominerende posisjon internasjonalt i dag.... Vinneren har videre vist at det går an å få til internasjonal suksess med all produksjon på en øy i Møre og Romsdal. Juryen mener at Inge Huse – med sin motiverende lederstil og sitt engasjement for bedriften, de ansatte og lokalsamfunnet – er en verdig vinner". Inge Huse ble i 2008 også utnevnt til *Ridder 1.klasse av Den Konglige Norske St.Olavs Orden* for hans "innsats for industriutvikling i distrikts-Norge".

hydraulikkører for vinsjer og tok sveisearbeid for I.P. Huse. Produksjon av tråldører av stål ble ett hovedprodukt mellom 1975-90, men allerede i 1983 startet bedriften med produksjon av skroget til "Mann-Over-Bord-båt" (MOB) på oppdrag fra International Skipshandel AS, som var blitt etablert (1980) i den nedlagte hvalstasjonen på Steinshamn med støtte fra Distriktenes Utbyggingsfond. Tanken var å utvikle den til servicebase for oljevirkosomheten på norskekysten (Rørhus 2008). Bedriften ble like etter nedlagt, men produksjonen videreført ved Hansen Mekaniske verksted. Siden økte MOB-produksjonen kraftig samtidig som tråldørmarkedet gikk tilbake. De siste 10-15 årene er det MOB-produksjonen som har vært klart viktigst. Bedriften har alltid satt ut salg og markedsføring, og det er for tiden Maritime Partner i Ålesund som står for dette. Hansen Mekaniske Verksted leverer MOB-båter til skipsflåten, kystvakta og offshore-virkosomhet. Bedriften har økt arbeidsstokken de senere årene, og har i dag 25 ansatte (fleste lokalt rekruttert, og 4-5 fra Polen, Tyskland, Belgia) hvorav 3 kvinnelige sveisere.

Erling Myklebust Mekaniske Verksted (etabl.1992) ble etablert av en lokal gründer⁵² mens han arbeidet som mekaniker hos I.P. Huse. Han er beskrevet som en Petter Smart med genuin interesse for mekanikk. Han har hatt vesentlig betydning for de løsninger og konstruksjoner som har blitt brukt ved I.P.Huse tidligere og fram til i dag. Bedriften startet som bigesjeft mens han jobbet hos I.P.Huse. Han investerte i avanserte CNC-styrte maskiner og begynte å ansette folk. Foruten egne tekniske innsikter og ferdigheter hadde han god kjennskap til I.P. Huses vinsjer og begynte å konstruere og produsere spesialkomponenter til vinsjene. På denne måten utviklet bedriften seg til en spesialisert underleverandør av I.P.Huse. Bedriften utviklet også produksjon av komponenter til styrings- og manøvreringssystemer som inngår i skipsmaskinerier. På denne måten fungerer bedriften også som underleverandør til skipsindustrien i regionen. Per i dag har bedriften 15 ansatte, hvorav 3 kvinner i produksjonen. I hovedsak folk med lokal opprinnelse, men 3 polske arbeidere har nylig arbeidet i bedriften. Det siste året har man måttet gå til oppsigelse

⁵²Erling Myklebust startet ved I.P.Huse etter folkeskolen, tok et par år ved Skienfjord Tekniske skole, før han fortsatte ved i I.P.Huse. Han har vært primus motor for mange av de løsningene og konstruksjonene som I.P.Huse har benyttet tidligere og fram til i dag også etter at han startet egen bedrift.

av 4 og permitteringer av 5. Finanskrisen rammet maskin- og utstyrsindustrien i Sandøy litt senere enn skipsindustrien i regionen.

Privat tjenesteyting for hushold og næringsliv

I Sandøy kommune har det også blitt etablert ulike typer av privat tjenesteyting som har ulike service- og støttefunksjoner for øvrig næringsliv og husholdningene. I det følgende gis en kort omtale av et par bedrifter som driver viktig forretningsmessig tjenesteyting ovenfor lokalt næringsliv.

*Sandøy sparebank*⁵³ (etabl.1911) ble etablert med innskudd av lokale næringsinteresser i en periode preget av en betydelig fiskeri- og industriutviklingen i kommunen, og der det meldte seg et behov for en lokalt forankret pengeinstitusjon som kunne betjene næringslivet og utviklingen i kommunen. Institusjoner som drev lånevirksomhet før bankene var Sandøykirka og Aukra skolekasse, og før lokalbanken hadde næringslivet fått låne penger fra andre tidligere etablerte banker i regionen (bl.a. Molde, Vestnes) (Os 1961). Lån til fiskebåter ble etter hvert ofte gitt samfinansiert med lån fra andre institusjoner som Fiskarbanken og Romsdal fellesbank. Sparebanken ble en nøkkelaktør for å sikre lån til fiskeflåten i kommunen, og senere også for en større del av regionen. Forøvrig ga Sandøy sparebank også personlån. Sandøy sparebanken ble senere (1986) en del av Sparebanken Møre, og var av de første lokalbankene med minibank (1989) i Norge. Lokalbanken yter i dag tjenester til person- og næringsmarked i egen kommune, og inngår i Næringslivsavdelingen Nordre Region hvor banksjefen for avd. Sandøy har hovedansvaret for finansielle tjenester til fiskebåter i Nordre Region (Sandøy, Haram, Skodje, Giske, Vestnes, Vatne). Banksjefen har født og vokst på Harøy, og har hatt nær tilknytning til fiske- og kystnæringene i hele sitt liv.

Den lokale sparebank har hatt en betydelig nærhet til næringslivet i kommunen, og hatt innflytelse på de muligheter som lokale entreprenører og næringsaktører har hatt for å kunne investere i nybygg, maskiner og båter. Den lokale banken har også vært en betydelig bidragsyter til kultur og idrett i lokalsamfunnet, gjennom gaver og tilskudd til museum, lekeplasser, forsamlingsplasser, skolebygg og idrettshall ("I.P.Huse-hallen"). Per i dag er det 4

⁵³Heter i dag Sparebanken Møre - avd. Sandøy og Nordre region.

ansatte i Sandøy sparebank, hvorav tre kvinner. Alle er fra lokalsamfunnet.

Visma – avdeling Sandøy (etabl.1981) ble opprinnelig etablert som regnskapsbedrift rettet mot næringsliv og offentlig sektor i Sandøy. Opprinnelig ble den etablert som en avskalling fra Sandøy sparebank som hadde drevet med regnskapstjenester siden 1960-tallet. Noen år etter etableringen ble bedriften så kjøpt opp av Møre- Rekskap (1994) før denne igjen ble kjøpt av opp av *Visma Services Norge*⁵⁴AS (2006). *Visma-Sandøy* tilbyr i dag regnskaps- og rådgivningstjenester for bedrifter, institusjoner og personer i Sandøy. Her inngår tjenester knyttet til utredninger, etablererhjelp, regnskapsføring, finansiering m.m.. Bedriften har også sekretariatsfunksjon for Sandøy næringslag. Bedriften sysselsetter 5 personer (2010) hvorav et par med økonomisk utdanning.

Sandøy Energi AS er en videreføring av det gamle kommunale everket Sandøy Elverk som ble etablert tidlig og omtrent samtidig med at elektrisiteten kom til Sandøy (1923). Det at elektrisiteten kom til Sandøy fikk stor betydning for utviklingen i kommunen framover. Etter at kraftomsetningen ble skilt ut og overført til Nordvest Kraft AS i 1996, ble Sandøy Elverk omdannet til Sandøy Energi AS, som er et aksjeselskap heleid av kommunen. Sandøy Energi AS dannet også datterselskapet *Sandøy Vindkraft AS* (etabl.1997). To år senere ble den første mølla satt i drift (1999), og de resterende fire møllene kom i tur og orden like etter. I 2002 ble tilsynsaktiviteten overført til det nystifta selskapet El-sikkerhet Møre AS med Sandøy Energi som medeier (4,4%). Sandøy Energi AS driver omsetning og overføring av energi i lokalnettet og tilknyttet virksomhet (elektrisk installasjon o.l.) Formålet er utvikle rimelige og sikre tjenester til lokalsamfunnet. Bedriften har i dag 14 ansatte, hvorav de fleste i nettdrift og installasjon.

⁵⁴Visma er en av Nordens store leverandør av programvare, regnskapstjenester, lønns tjenester og økonomisk rådgivning til alle typer virksomheter. Det er et internasjonalt konsern med 4 100 ansatte og en omsetning på NOK 3 381 mill. (2009) og med 220 000 kunder i Nord-Europa. (kilde: visma.no).

Figur 5.4 *Sandøy Energi gjennom Sandøy Vindkraft (etabl.1997) var tidlig ute med bygging av vindmøller i Sandøy kommune (2010).*

I Sandøy kommune har man i tillegg flere typer av handelsbedrifter (Coop, Bunnpris, Joker, Harøy Blomster, Myklebust Trevare, Bil og Handel) som på ulike vis gir en relativt godt lokalt standardtilbud av tjenester for næringsliv og befolkning.

Nye driftsmåter, bedrifter og næringer

Foruten omstillinger og nyutvikling innenfor de tradisjonelle næringene er det også utviklet nye driftsmåter, virksomheter og næringer de siste tiårene med basis i stedsspesifikke ressurser.

Her inngår oppdrettsnæringen for en periode, men av mer holdbar karakter er nyskapingene som følgende tre lokaleide bedrifter har stått for: brønnbåtrederiet Rostein (etabl.1988), reiselivsbedriften Finnøy Havstuer (etabl.1992) og det "Gule fjøset" (etabl.2004). Framover vil en eventuell utbygging av landets største sjøbaserte vindmøllepark (Havsul I) i regi av Vestvind Offshore også kunne få betydning for det lokale nærings- og samfunnsmiljøet. I det følgende omtales disse elementene litt nærmere.

Oppdrettsnæringen ble etablert i Sandøy allerede tidlig på 1970-tallet, som var svært tidlig i nasjonal sammenheng. Lokaliteten lå i Steinshamn, og det stod både lokale og eksterne investorer bak det første anlegget her som var ganske lite og med få ansatte. Senere utviklet dette seg noe, slik at på 1990-tallet var det fire lokaliteter og bedrifter som drev oppdrettsvirksomhet på ulike steder i

kommunen. Foruten laksefisk, ble det drevet torskeoppdrett og med leppefisk på 1990-tallet i Sandøy i regi av større eksterne selskaper (Lerøy Hydrotech m.m.). Siden har alle anleggene i kommunen blitt nedlagt, selv om det fortsatt skal være en konsesjon i kommunen (Lerøy) som ikke brukes. Sandøy ble sterkt rammet av den nasjonale fusjons- og omstrukturingsbølgen man har hatt i oppdrettsnæring de siste 10-15 årene. Etter en oppkjøpsbølge tapte lokalitetene i kommunen i konkurransen med andre lokaliteter.

Det er også verdt å merke seg at ”*Sandøy Supply*” (etabl.1971) ble etablert på Myklebust i Sandøy kommune som landets første ”supply”-båtrederi⁵⁵. Rederiet la imidlertid forretningsadressen til Brattvåg i nabokommunen der et større verftsmiljø lå med Hydraulikk Brattvåg i spissen. Rederiet hadde sitt utspring blant grunderne i Sandøy og da særlig Myklebust. Rederiet kontraherte flere båter i regionen på 1970-tallet. Mange av de første mannskapene skal ha blitt rekruttert fra Sandøy. En del arbeidskraft skal ha blitt trukket over fra fiskerinæringen og over til ”supply”-næringene i Sandøy allerede på 1970-tallet. Rederiet ble imidlertid ikke videreført i området.

Rostein AS (etabl.1988) er et familieeid rederi med hovedkontor på Harøya. Selskapet driver brønnbåttjenester ovenfor oppdrettsnæringen langs hele norskekysten. Selskapet har 9 brønnbåter, og skal med dette være verdens nest størst i denne svært spesialiserte bransjen. Bedriften er en hovedenhet innenfor det internasjonalt ledende brønnbåtmiljøet som ligger i Møre og Romsdal. Rosteins posisjon bygger på erfarent mannskap, innovasjonsevne og sterkt sikkerhetsfokus. Bedriften var en nyskaping da den ble etablert av en lokal gründer⁵⁶ og bror, og som i dag eier selskapet sammen. Gründeren var opprinnelig fisker og utdannet navigatør. Han drev taretråling da han ville starte eget rederi. Han var tidlig ute, og kom i gang i en tid med sterk vekst og optimisme innenfor oppdrettsnæringen. Siden har bedriften utviklet den seg gradvis til dagens 9 spesialfartøy for transport av smolt og slaktefisk foruten sortering og telling av fisk på anleggene. Bedriften har vært en innovativ bruker og krevende kunde av spesialbåter som er blitt kontrahert

⁵⁵ Iflg.O.M.Myklebust (pers. med.2011).

⁵⁶Odd Einar Sandøy.

Figur 5.5 En av de ni brønnbåtene til Rostein AS.

hos skipsindustrien i regionen. Gjennom egen erfaring med drift av brønnbåter og nærkontakt med krevende kunder i oppdrettsektoren, utvikles kompetanse om nye krav og behov som formidles inn i utviklingsarbeidet som skjer i forbindelse med kontrahering av nye brønnbåter i samarbeid med skipsindustrien i området⁵⁷. På denne måten er rederiet derfor også en viktig samarbeidspartner og innovasjonsdriver for skipsindustrien i området. Per i dag har rederiet rundt 90 ansatte hvorav de fleste er matroser, maskinister og navigatører. Dette er i hovedsak kystfolk, dvs. menn med ulik bakgrunn fra sjøfart, fiske og lignende. Om lag 20-25 av de ansatte er fra Sandøy, men resten kommer fra mye av kysten for øvrig og mange av disse bor ikke i Sandøy.

*Finnøy Havstuer*⁵⁸ (etabl.1992) ble etablert av en lokal gründer⁵⁹ og broren hans. Gründeren er utdannet kaptein, jobba i Nordsjøen, og har ellers drevet drosje- og ambulansetjeneste samt gatekjøkken på Sandøy. Tidlig på 1990-tallet fikk han muligheten til å kjøpe det

⁵⁷De fleste spesialskipene er bygd ved Aas Mek. Verksted A/S (Vestnes kommune/MR), og enkelte ved Larsnes Mek.verksted (Sande kommune/MR) og Blaalid (Måløy/SR).

⁵⁸Eies i dag av Runar Myklebust, Odd Einar Sandøy (eier av Rostein), og Erik Berg Invest (Molde).

⁵⁹Runar Myklebust.

gamle bryggeanlegget med husene på Finnøy ganske billig av en bekjent. Det ble startet opp med forprosjektering, som fikk viktig støtte fra det kommunale næringsfondet. Tidlig var det ingen banker som ville gå inn i prosjektet, og i Sandøy var det også noe motstand både i bank- og kommunestyrene (bl.a. på grunn av skjenkeløvet). Derfor t var det egentlig først etter at Innovasjon Norge gikk med på å støtte etableringen (25 prosent investeringsstøtte pluss risikolån) at man kunne gå i gang å bygge. Andre bedriftseiere i Sandøy⁶⁰ kom inn på eiersiden. Etter etableringen er bedriften blitt integrert i paraplyelskapet *Classic Norway* som har sitt hovedkontor i Molde og som forestår salg og markedsføring. Classic Norway har felles bookingsystem for 10 unike hoteller på ulike destinasjoner i Møre & Romsdal, som representerer steder som særegne naturforhold og godt tilrettelagt for opplevelser og aktiviteter. Finn Havstuers marked er i dag 90 prosent kurs/konferanser, og hvor hoveddelen av markedet er å finne i Møre og Romsdal. For øvrig er det verdt å merke seg at 15-20

Figur 5.6 *Finnøy Havstuer – en nøkkelbedrift som kombinerer tradisjon og modernitet i Sandøy kommune. (Foto:Classic Norway)*

prosent av omsetningen på Finnøy Havstuer per i dag skriver seg fra kunder i Sandøy kommune, og da i første rekke næringslivet og

⁶⁰Dette var O. E.Sandøy (Rostein) og I. Huse (I.P.Huse). Sistnevnte trakk seg imidlertid ut litt senere.

offentlige institusjoner. Lokalt næringsliv er blitt en betydelig bruker av havstuen i forbindelse med ulike arrangementer. Bedriften har fått en viktig funksjon som signalbygg med tradisjoner, lokal møteplass for folk, bedrifter og institusjoner, foruten en viktig funksjon som arbeidsplass for mange kvinner. Finnøy Havstuer har i dag om lag 20 ansatte, hvorav de fleste er kvinner. Mange er rekruttert lokalt, men også en del utenfra. Rekruttering har imidlertid vært en utfordring. Både servitører og kokker har vært vanskelig å rekruttere lokalt så disse er stort sett rekruttert utenfra (Sverige, Nederland). Det har vært lettere å rekruttere mellomledere, resepsjonister og reinholdere lokalt. Bedriften konkurrerer i noen grad lokalt med offentlig sektor om den samme arbeidskraften, men kan ikke tilby akkurat den samme stabiliteten og turnusen. Noe konkurranse om arbeidskraft er det også i forhold til verkstedindustrien, men der er lønnsnivået høyere. Bedriftens rekrutteringsutfordringer rammes ellers litt av bransjens generelle omdømmeproblem om at den skal være dominert av "lavstatus"-yrker.

Det har også vært *nyinvesteringer i landbruket* de senere årene, noe som vitner om tiltakslust og optimisme. Et eksempel på dette er det "Gule fjøset" (etabl. 2004), som ble etablert av en ung kvinne som er oppvokst på Harøy og som driver den sammen med faren. Etter flere års studier av landbruksfag og økonomi, kom hun tilbake og etablerte et nytt og moderne datastyrt fjøs (151 storfe, 60 melkekyr og 80 sauer). Hun har dessuten 20 prosent stilling som rådgiver i Tine Midt-Norge. Samboeren er sjømann. Faren hennes var 1. generasjon som jobbet heltid i landbruket. Rasjonaliseringen i landbruket gikk raskt på Sandøy blant annet fordi det var tilgang på annet arbeid her ute. Det resulterte i at de som ble igjen var de som hadde lyst, var størst og som etter kunne kjøpe opp og leie av andre. Gjennomsnittlig størrelse på bruket (antall dyr per enhet) er for øvrig relativt høyt i forhold til Vestlandet ellers.

*Vindkraftprosjektet Havsul I*⁶¹. Olje- og energidepartementet ga i 2009 konsesjon til Havsul I-prosjektet som er lokalisert utenfor Sandøy kommune og representerer Norges første storstilte vindmøllepark til havs. Vestavind Offshore⁶² er prosjekteier og vil i

⁶¹ Økonomiske og tekniske data er hentet fra Vestavind Offshore sin webside.

⁶² Vestavind Offshore eies av sju energiselskaper på Vestlandet: BKK, Haugaland Kraft, SKL, Tafjord, SFE, Sunnfjord Energi, Sognekraft.

løpet av 2013 ta den endelig investeringsbeslutningen. Dette er snakk om investeringer på 6-7 milliarder kroner i et anlegg med en årsproduksjonen på 1 TWh (ca. 50 000 boliger). Parken vil bestå av 70 vindmøller monteret på sjøbunnen på et område mellom 5-13 km utenfor Harøya. Om driftskontoret legges til Sandøy kan anlegget gi inntil 6-10 årsverk. Kompensasjonsavtalen vil gi ca. 30 mill. kr. i kommunale inntekter. Kommunestyret og næringsforeningens styre har vært positive til planene. I Sandøysamfunnet forøvrig har synspunktene på prosjektet⁶³ vært sterkt delte.

Utvikling i de ulike bransjene det siste tiåret

Sandøy har hatt en sterk relativ og absolutt vekst av arbeidsplasser i privat sektor det siste tiåret (+19%/81 arbeidsplasser) (tabell 5.3). Bak disse tallene skjuler det seg imidlertid en svært ujevn utvikling mellom bransjene og dermed en endret bransjestruktur og størrelsesforhold mellom ulike bransjer i kommunen.

Sandøy har hatt en sterk nedgang innenfor *primærnæringene*, både fiske, fangst og jordbruk. Forsøket med oppdrett var lite velykket i Sandøy og ble avvirket. Reduksjonen i fiske og fangst har flere årsaksfaktorer som nasjonale kvotepolitikk, rekrutteringsvansker og arbeidskraftkonkurransen i forhold til nye vekstnæringer.

Når Sandøy har hatt en sterk vekst i privat sektor som helhet skyldes det først og fremst en sterk vekst innenfor *maritim industri og rederivirksomhet* rettet mot oppdrettsnæringen ("sjøfart og utleie av arbeidskraft" i tabell 5.1). Ellers har det også vært vekst i arbeidsplasser innenfor bygg/anlegg, energi og reiseliv. Veksten innenfor sjøfarts virksomhet har særlig vært knyttet til en nyskapende brønnbåtbedrift (Rostein) som har oppdretts-næringen langs hele kysten som kunde.

⁶³Se en sammenfatning i kap.10.3.

Tabell 5.3 *Utviklingen i arbeidsplasser innenfor ulike bransjer i privat sektor, Sandøy kommune 2000-2010*

	Arbeidsplasser					Bedrifter				
	Ant. 2000	Ant. 2005	Ant.2010	Endringer 2000-10		Ant. 2000	Ant. 2005	Ant.2010	Endringer 2000-10	
				Abs.	Relativt				Abs.	Relativt
ALLE SEKTORER	612	595	721	109	18	193	149	162	-31	-16
PRIVAT SEKTOR	434	434	515	81	19	174	130	121	-53	-30
1 PRIMÆR	79	68	38	-42	-52	73	52	38	-35	-48
Landbruk	20	13	12	-8	-39	33	20	19	-14	-42
Fiske/fangst	45	41	25	-20	-44	37	29	18	-19	-51
Oppdrett	15	14	1	-14	-93	3	3	1	-2	-67
2 INDUSTRI	162	178	220	57	35	20	18	15	-5	-25
Næringsmiddelindustri	0	0	2	2	.	0	0	1	1	.
Verkstedindustri	138	146	193	55	40	8	6	4	-4	-50
Annen industri	24	31	25	1	2	12	12	10	-2	-17
3 PRIVAT TJENESTEYTING	166	177	242	76	46	67	52	58	-9	-13
Energi, bygg/anlegg	26	35	44	18	70	12	10	12	0	0
Sjøfart (sjøtrans-formidling/utleie av arb.kraft)	35	50	93	58	168	7	5	3	-4	-57
Forretningsmessig tjenesteyting	27	15	17	-10	-37	18	16	25	7	39
Hotell/restaurant	24	29	36	11	47	3	2	3	0	0
Annen transport og transporttjen	14	11	12	-2	-16	7	3	5	-2	-29
Handel	40	37	41	0	1	20	16	10	-10	-50
4 ANNET	26	11	15	-11	-41	14	8	10	-4	-29

(Datakilde:SSB/Bedrifts- og foretaksregisteret/NIBRs versjon)

Veksten i maritim industri ("verkstedindustri") har særlig vært knyttet til Sandøys utstyrsleverandører til skipsindustrien i regionen. I perioden hadde den maritime industrien først høykonjunktur (2004-2008) før den også ble rammet av finanskrisen. Begge disse to vekst-bransjene er i hovedsak besatt av menn. Rederi- og brønnbåt-virksomheten rekrutterer både lokalt og langs kysten forøvrig, mens maritim industri rekrutterer lokalt, nasjonalt og i økende grad internasjonalt (Sverige, Finland, Polen, Tyskland, Baltikum m.m.).

Veksten i *reiselivet* er primært knyttet til en nyskapende bedrift (Finnøy Havstuer), som har utviklet en unik destinasjon for maritime kultur- og naturopplevelser. Bedriften brukes også som en møteplass for andre bedrifter, institusjoner og foreninger lokalt og til dels regionalt. Bedriften har bidratt til å utvide det lokale arbeidstilbudet (særlig for kvinner) og rekrutterer litt lokalt men også et betydelig antall kommer fra utlandet (Sverige, Nederland).

Veksten innenfor *bygg/anlegg* har å gjøre med et generelt høyt aktivitetsnivå i Sandøy med betydelig investeringer i boliger, hytter og bedrifter. Det har også vært et noe økende aktivitetsnivå i *energisektoren* (vindmøllene), men antallet arbeidsplasser er få.

5.3 Nærmere om dagens næringsmiljø og egenskaper

I det følgende skal vi se nærmere på en del egenskaper ved næringsmiljøets kvaliteter og rammevilkår.

Næringskulturelle tradisjoner av betydning også i dag

Bedriftene i Sandøy er forankret til en næringskultur⁶⁴ som kan beskrives på flere måter.

Individuell dyktighet og samarbeidsånd. I den historiske litteraturen beskrives et område med stort sett frie og selvstendig fiskere som har kunnet operere uavhengig av dominerende handelsmenn og væreiere. Man har vært ”overlatt til seg selv” med å sikre utkomme under svært skiftende naturgitte ressursforholdene. Dette har bidratt til at personlig dyktighet, nøysomhet og sparing har vært høyt verdsatt lokalt. Fiskerne i Sandøy var også pionerer i organisering og samarbeid. Det første fiskerlaget i Møre ble etablert i Sandøy, som også var tidlig i en nasjonal sammenheng. Det lokale fiskerlaget kom til å spille en sentral rolle i utviklingen av infrastruktur og tjenester i lokalsamfunnet. Individuell dyktighet og samarbeidsorientering bidro også til at fiskere og fangstfolk i Sandøy ble pionerer også i utviklingen av havfiske samt motor- og utstyrsindustri rettet mot fiskeflåten. Kombinasjonen av samarbeidsånd og verdsetting av individuell dyktighet har bidratt til en type næringskultur i Sandøy som fortsatt gjør seg gjeldende.

Entreprenørskap og innovasjon. Mye av næringsutviklingen i Sandøy gjennom hundre år er en historie preget av ildsjeler og tiltakslust, entreprenørskap og innovasjon. Miljøet har verdsatt personer som får til ting, bidrar til nyskaping og nyetableringer. Det har vært en positiv holdning til fornyelse og åpenhet for impulser utenfra. Det har styrket evnen til å tilpasse seg og utnytte stadige skift i de ressursmessige, økonomiske og politiske rammevilkårene som bedrifter og næringsmiljøet har stått ovenfor.

⁶⁴En næringskultur består av uformelle konvensjoner (regler, normer, verdier), mentaliteter og praksisformer som både fungerer som guider og rammer for økonomiske aktørenes atferd og handlinger. Egenskaper ved kulturen vil kunne påvirke nærings-utvikling og evnen til egenutvikling, nyskaping og omstilling.

Denne kulturen har bidratt til tidlige omstillinger i Sandøy på flere områder, som overgangen fra seil til motor, fra kyst- til havfiske, fra håndsnøre til not og trål. Denne historiske innovative kulturen i fiskerinæringen har høyst sannsynlig medvirket til sosio-kulturelle forhold i Sandøy som har bidratt til å understøtte innovative forsøk og etableringer også i flere andre næringer, som maritim industri, rederivirksomhet, reiseliv og landbruksdrift.

Konkurranse og samarbeid. Det lokale næringsmiljøets historiske framvekst og utviklingsevne har vært understøttet av en næringskultur som har verdsatt både individuell dyktighet og konkurransementalitet på person- og bedriftsnivå på den ene siden, og kollektiv dyktighet og samarbeid mellom personer og bedrifter på den annen siden. Det har vært en god balanse mellom disse tilsynelatende motstridende egenskapene, som på ulike måter har bidratt til utviklings- og omstillingsevnen i Sandøys næringsliv.

Historisk har det i Sandøy og regionen alltid vært en ”utstrakt konkurranse om å være best og bedre en naboen” (iflg. banksjef pers.med.2010). Dette har vært vanlig blant fiskebåteierne hvor det alltid har vært en viss konkurranse om å være den som gjør det best. Lokale bedriftsledere i ulike næringer framhever også i dag en klar holdning om at konkurranse generelt har verdi for videreutvikling av bedrifter og teknologi, selv om mange av de lokale bedriftene har relativt få konkurranseflater.

Samtidig blir en lokal samarbeidskultur i næringslivet avspeilet på mange ulike måter. Foran ble de historisk tidlige samarbeidsordningene og organiseringen innenfor fiskerinæringen i Sandøy og regionen omtalt. De senere årene har etableringen av det mer bransjenøytrale lokale næringslaget, med de fleste bedriftene i kommunen som medlemmer, blitt viktigere.

Samarbeidskulturen gjenspeiles også i de mange *uformelle samarbeidene lokalt* mellom bedriftene. Mye av næringsmiljøet i kommunen består i dag av spesialiserte bedrifter som er komplementære og har få konkurranseflater i produktmarkedet. Enkelte av industribedriftene i lokalmiljøet har et betydelig uformelt samarbeid om oppdrag og leveranser, både i form av komplementære leveranser av deler og mer kapasitets-leveranser under produksjonstopper.

En liknende indikasjon er en ganske utbredt oppfatning blant bedriftslederne om at man bruker lokale under- og med-leverandører framfor eksterne om mulig. Det samme gjelder næringslivets aktive bruk av stedets nye reiselivsbedrift. Ser vi bort i fra bedriftene i de maritime og marine næringene er det imidlertid relativt få og små transaksjoner mellom bedriftene i det lokale næringsmiljøet.

I det lokale næringsmiljøet er det også uformell ”enighet” om at man lokalt ikke skal konkurrere med hverandre om nøkkelpersonell. Det er lite populært om bedrifter rekrutterer nøkkelpersonell fra nabobedriften, og slikt forekommer svært sjelden. De senere årene har enkelte bedrifter imidlertid samarbeidet om å rekruttere fra EØS-området blant annet gjennom samarbeid med Sandøy næringslag.

Et tredje uttrykk for samarbeidsorientering blant bedrifter, og også med kommune, er ulike fellesinvesteringer i infrastruktur (strømforsyning, havner; molo, Finnøyveien, Nordøyveien) , trivselstiltak (idrettsanlegget I.P.Huse-hallen, svømmehallen Håp i Havet etc.) samt ny reiselivsbedrift (Finnøy Havstuer). Dette er fellesinvesteringer som har bidratt til å styrke bedriftenes og lokalsamfunnets attraktivitet og livskraft.

Dette illustrerer at bedriftene har hatt tradisjon for å ta et betydelig lokalsamfunnsansvar utover bedriftenes fire vegger. Når bedriftene er villige til å bruke midler på forbedring av lokalsamfunnets attraktivitet, infrastruktur og tilgjengelighet, er det naturlig nok høyst rasjonelt ut i fra bedriftens behov for å beholde og ikke minst rekruttere nøkkelpersonell.

Den omtalte tosidighet med vekt på både konkurranse og samarbeid er imidlertid noe som kjennetegner næringskultur og dynamikk i mye av det regionale nærområdet. Flere av lokalbedriftene er integrert i den regionale maritime klyngen der nettopp samarbeid og konkurranse er viktige faktorer bak bedriftenes innovative styrke (Hervik 2009). Næringsklyngen suksess beskrives nettopp av å være kjennetegnet av innovative samspill og utnyttelsen av muligheter for å gjøre hverandre bedre gjennom både samarbeid og konkurranse. Dette er basert på tillitsbaserte relasjoner og samarbeidstradisjoner mellom redere, designere, skipsverft og utstyrsleverandører i den regionale klyngen.

Lokalt eierskap

Næringsmiljøet består gjennomgående av lokaleide bedrifter om man ser bort i fra enkelte bedrifter innenfor privat tjenesteyting. Eierne har lokal tilknytning, og er stort sett lokale etablerere og deres etterkommere tilknyttet familien. Bakgrunnen for den sterke lokale eierforankringen er sammensatt. I primærnæringene har lokalt forankret selvsysselsetting alltid vært tradisjonen. Det øvrige næringslivet har også i all hovedsak startet som lokaleide nyetableringer både i form av iverksettingsetableringer og som knoppskyttinger fra andre lokale bedrifter. Enkelte av disse har utviklet seg som lokaleide vekstbedrifter.

De fleste småbedriftene i dag er primært levebrødsbedrifter som er etablert og drives ut i fra mål om å skape arbeid og en fornuftig inntekt til leder og ansatte som grunnlag for å bli boende i et lokalsamfunn som man trives i. De største bedriftene er mer vekstbedrifter, som har startet som lokale småbedrifter.

Vekstbedrifter blir ofte assosiert med mer profitorienterte eiere hvor hensynet til bedriftens vekst og utvikling er overordnet hensynet til eieres og ansattes bostedspreferanser og bedriftens betydning for lokalsamfunnsutviklingen. De lokaleide vekstbedriftene i Sandøy har imidlertid hatt eiere med et utvidet perspektiv på virksomhetenes rolle og betydning for lokalsamfunnets utvikling. Her finner vi klare hybrider av levebrøds- og vekstbedrifter.

Det har vært og er fortsatt en klar bevissthet blant bedriftseiere i Sandøy om at lokalt eierskap er svært viktig for å opprettholde og videreutvikle mye av næringslivet i kommunen. Lokalt eierskap har gitt et tålmodig og langsiktig eierskap, der man har hatt vilje til å investere overskudd i bedrifter og samfunn lokalt. Det lokale eierskapet har imidlertid ikke vært til hinder for at flere av bedriftene har fått inn eksterne eiere i minoritetsposter, samtidig som nøkkelbedrifter har gått inn i strategiske allianser med større eksterne selskaper om underleveranser, salgs- og markedsførings-tjenester. Et lite innslag av eksternt eierskap i maritim industri skyldes en kombinasjon av begrenset tiltrekningskraft på eksterne investorer og/eller at behovet for å få inn eksterne eiere har vært begrenset på grunn av at bedriftene har hatt god egenkapital..

Når det gjelder deler av privat tjenesteyting har det imidlertid vært omfattende eksterne oppkjøp over tid. Innenfor bank, varehandel

og rådgivingstjenester har bedriftene historisk gjerne blitt etablert via lokalt entreprenørskap og avskalling, men mange har senere blitt kjøpt opp av eller integrert i større regionale og nasjonale, og til dels internasjonale konserner (Sparebanken Møre, Visma, Coop m.fl.). Dette er små bedrifter har viktige støttefunksjoner for folk og næringsliv i Sandøy.

Kompetansebaser

Utdanningsnivået i Sandøy ligger under landsgjennomsnittet i alle næringer og for begge kjønn (kfr. kapittel 3). Dette skyldes i første rekke egenskaper ved næringslivet som tradisjonelt ikke har hatt behov for mange med høyere utdanning. Fortsatt er det slik at i hovednæringene er praksisferdigheter og erfaringsbasert kompetanse viktigere for de fleste bedriftenes lønnsomhet, innovasjons- og konkurranseevne, enn høyere utdanning. Dette betegnes ofte som *syntetiske* kompetansebaser⁶⁵, hvor både produksjonseffektivitet, utviklingsarbeid og nyskaping mest er knyttet til praksisbasert individuell og kollektiv læring i bedriftene og deres verdikjeder. Innovasjon handler her mest om stegsvise forbedringer av etablerte produksjons-prosesser, produkter og tjenester samt distribusjon. Formell kompetanse i form av fagbrev og utdanning fra yrkesskole regnes imidlertid vanligvis som grunnleggende, mens høgskole- eller universitetsutdanning ofte regnes for å være nødvendig for nøkkelpersonell og ledere. Generelt har det vært økende rekrutteringsvansker av folk med høyere utdanning (eks. ingeniører, økonomer) til leder- og mellomlederjobbene. Selv om den erfaringsbasert kompetansebasen er viktigst for Sandøy-bedriftene, har også flere av nøkkelbedriftene koplinger til de mer *vitenskaplige kompetansebasene*⁶⁶ som finnes ved sentrale FoU-miljøer nasjonalt og internasjonalt. Gjennom FoU-samarbeid med nasjonale forskningsmiljøer som eksempelvis Marintek/NTNU (Trondheim) har bedrifter i Sandøy

⁶⁵Næringers kompetansebaser går på de dominerende formene for kunnskap og kompetanse som bedriftene særlig bygger på i verdiskapingen og innovasjonsaktivitetene. I litteraturen er et stort mangfoldet blitt knyttet til de tre hovedkategoriene ”erfaringsbaserte”, ”vitenskaplig-analytiske” og ”symbolske” kompetansebaser (Isaksen og Asheim 2008).

⁶⁶I næringer (eks. bioteknologi, farmasøytisk, IKT, fly, instrument) som er sterkest forankret til den vitenskaplig-analytiske kompetansebasen driver omfattende investeringer i forskning, kunnskapsutvikling og innovasjon i egne FoU-avdelinger og –institutter, og målet er ofte å utvikle radikale innovasjoner.

tilgang på ny vitenskaplig kunnskap med relevans for den lokale produksjonen. Økende globalisering og innovasjonskonkurranse har gjort teknologibedriftene stadig mer avhengige av også å kunne rekruttere personer med høyere utdanning for blant annet å klare å utvikle samarbeider med FoU-miljøer med spisskompetanse nasjonalt og internasjonalt.

Innenfor reiseliv finnes en profesjonell bedrift som i tillegg til førstnevnte kompetansebaser, også i noen grad utnytter mer *symbolske* kompetansebaser, dvs. estetiske og semiotisk kunnskap som bakes inn i produkter og tjenester. Dette er typer av kompetanse som evner å utnytte stedsspesifikke kvaliteter ved det marine og maritime miljøet i vid forstand, til å utvikle unike reiselivs- og opplevelsesprodukter. Denne typen kompetansebase utnyttet også av flere enkeltmannsforetak i kommunene innenfor kunst- og kulturfeltet.

Stabilitet og rekruttering av arbeidskraft

De fleste bedriftene har hatt stabile kjernearbeidstokker. Dette har medvirket til stabil produksjon og å holde rekrutterings- og opplæringskostnader nede. Enkelte av bedriftene har lærlingeordninger og samarbeider ganske tett med videregående skole i nabokommunen. Nøkkelbedriftene i industrien hadde klart å sikre en rimelig god rekruttering etter behov. Dette mente informantene skyldes at bedriftene hadde ”god lønnsevne”/”høye lønninger”. Dette ble igjen knyttet til gode bonusordninger basert på at en stor andel av bedriftenes overskudd fordeles på ansatte og til oppgradering og nyinvesteringer i bedriften og lokalsamfunnet, og slik sett bidrar til attraktivitet. Ellers kunne man tilby ”interessante jobber” og ”et godt arbeidsmiljø” som hadde betydning. Enkelte hevdet også at stedet ga gode muligheter for at den ”andre parten i husholdet ville få seg jobb”.

Det var imidlertid en økende utfordring med å få tak i både kompetansepersonell generelt, og lokale ungdommer spesielt som ville satse på en jobb eller karriere i den lokale industrien. Flere industribedrifter hadde derfor i flere år rekruttert fagfolk og produksjonsarbeidere i EØS-området for å sikre seg nødvendig kompetanse og arbeidskraft. Bedriftsinformantene understreker at dette er arbeidskraft med god kompetanse og interesse for arbeid i blant annet industri. Man hadde også samarbeidet med kommunen om slik fjernrekruttering av personell og hushold. I en periode

hadde man brukt eksterne rekrutteringsselskaper, men dette har man gått bort i fra.

Innenfor reiselivet sysselsettes en høy andel kvinner, hvorav de fleste ikke har særlig mye utdanning. Bransjen i Sandøy, som nasjonalt, sliter noe med rekrutteringsproblemer i nærrområder. I Sandøy er en del av personalet rekruttert lokalt, selv om man sliter med konkurransen til offentlig sektor som kan tilby stabilere og tryggere arbeidsvilkår. Personer med spisskompetanse (kokker) er også vanskelig å få rekruttert lokalt. Man har derfor også drevet noe fjernrekruttering i utlandet (Sverige, Nederland).

I flere bransjer har Sandøy hatt et tiltagende problem med å klare å rekruttere nok kompetansepersonell med høyere utdanning. Her har bedrifter og institusjoner i Sandøy en del konkurranseulempen i forhold til byregioner og mer sentrale strøk.

Nettverk knyttet til transaksjoner, kunnskapsflyt og marked

De lokale bedriftene inngår i kapital-, vare- og kunnskapsnettverk til andre bedrifter og enheter i ulike verdikjeder og innovasjonssystemer. Disse nettverkene har ulik geografisk utstrekning. I det følgende kan vi se litt på nettverksegenskapene til noen av nøkkelbedrifter i Sandøy.

Nøkkelbedriftene i *verkstedsindustrien* i Sandøy er uformelt integrert i den maritime næringsklynga i Møre og Romsdal som ofte betegnes som et globalt konkurransedyktig skipsindustrimiljø (Hervik m.fl.2009). Dette er en tilnærmet komplett regional næringsklynge med tette bånd og relasjoner mellom selvstendige bedrifter innenfor rederivirksomhet, skipsverft, utstyrsleverandører og skipskonsulenter i fylket (op.cit)⁶⁷. Disse relasjonene har lange tradisjoner og er styrket gjennom de senere årenes vekst innenfor spesialskipsegmentet. Sandøys fire verkstedsbedrifter er i større eller mindre grad leverandører til skipsverftene i denne regionale

⁶⁷ Den maritime klynge i Møre og Romsdal består av nærmere 20 000 årsverk og 200 bedrifter innenfor rederi-virksomhet, skipskonsulenter, skipsverft, utstyrsleverandører og andre leverandører. Samlet omsetning i klynge økte fra 23 til 50 milliarder kroner mellom 2005-08, og i samme periode økte sysselsettingen med over 30 % til 20 000 årsverk (Oterhals m.fl. 2008). Høy kompetanse og utviklingen av innovasjonskraft i relasjonene mellom rederier, verft og skipskonsulenter bidrar til næringsklyngens komparative fortrinn (Hervik m.fl. 2007).

klynga. Samtidig inngår flere av dem i strategiske allianser til foretak på nasjonalt og internasjonalt nivå (eks. Rolls Royce Maritim, Maritim Partner). Sandøys tre *rederier* kontraherer på sin side både fiskefartøy og brønnbåter fra skipsverftene i den regionale klynga, som altså bruker leverandører også fra Sandøy. Rederiene fungerer som krevende kunder og samarbeidspartnere til skipsbyggings- og utstyrsindustrien i området.

Verkstedsbedriftene i Sandøy har også mye uformelt samarbeid seg i mellom om underleveranser, kapasitetsleveranser, leie-produksjon og til dels rekruttering. Samarbeidet er basert på gjensidig tillit, gode samarbeidserfaringer og komplementær kompetanse. Dette innebærer at oppdragstilgangen til den største bedriften ofte påvirker aktivitetsnivået i et par av de andre verkstedsbedriftene lokalt. Alle verkstedsbedriftene har også egne produkter for salg uavhengig av storbedriften. De internasjonale og nasjonale konjunktorene for skipsindustrien påvirker imidlertid også verkstedindustrien i Sandøy i neste omgang, ettersom de er utstyrsleverandører til skipsindustrien. Sandøybedriftene har ellers satt ut mye av salgs- og markedsføringsarbeidet til større nasjonale eller globale selskaper som de har allianser med. Nettverkene mellom de maritime bedriftene både lokalt og regionalt er forankret til uformell relasjoner og gjensidig tillit hvor det foregår mye informasjons- og kunnskapsutveksling.

Innenfor *landbruket* driver de fleste med melk- og kjøttproduksjon som leveres til, og omsettes av, de regionale enhetene i de nasjonale landbruksamvirkene. Det leveres til TINE Meieriet Vest BA sitt anlegg i Ålesund, samt Nortura sitt anlegg i Ålesund. Innkjøpene er mye fra Felleskjøpets avdelinger i Molde, Elnesvågen, samt Felleskjøpet Agros avdeling i Ålesund. Enkelte av bøndene er med i et Landbrukets Interessefellesskap i regionen, hvor man har møter, erfaringsutveksling, organisasjonsvirksomhet, forsøksvirksomhet.

Fiskerinæringen består av fiskebåtrederier, ansatte og selvstendige fiskere, og hvor de førstnevnte særlig fisker på hvitfisk og ett rederi kombinerer dette med hvalfangst. De større båtene fisker hvitfisk mye i Barentshavet, har en del ombordproduksjon og leverer direkte til anlegg og kunder langs kysten og utlandet. Hvalfangsten foregår i Norsk økonomisk sone, ved Jan Mayen og Svalbardsona, der sistnevnte er viktigst i dag. Hvalråstoffet landes for produksjon

ved anlegget på Myklebust. Fiskebåtrederiene representerer viktige og krevende kunder for skips-verftene i Mørere regionen, som også er basert på underleveranser fra den maritime industrien som er lokalisert i Sandøy.

Reiselivsnæringen består i første rekke av en profesjonell bedrift i Sandøy, og som er integrert i den regionale paraplyorganisasjonen ”Classic Norway” med hovedsetet i Molde. Denne organisasjonen står for all markedsføring, salg- og bookingtjenester. Bedriftens samarbeidsrelasjonene er således orientert mot den regionale organisasjonen. Reiselivsnæringene i Sandøy, Aukra og Midsund har nylig startet opp et arbeid for å etablere et felles merkevarebygging og markedsføring av Øyriket Romsdal.

Endelig har *bank- og konsulentbransjene* et par bedrifter i kommunen som fungerer som viktige støttespillere og leverandører for det øvrige næringslivet i kommunen. Bedriftene inngår i en rekke uformell samarbeid til kunder og brukere i lokalmiljøet, som de begge inngår i konserninterne nettverk på overlokalt nivå.

Organisasjoner, arenaer og møteplasser

Harøy fiskarlag (stiftet 1898) er den eldste næringsforeningen i kommunen og eldste fiskarlaget i fylket (Os1961,s.544)⁶⁸. Fiskere og fangstfolk i kommunen var med andre ord svært tidlig ute med å organisere seg. Dette var rundt tida med store endringer i fiskerivirksomheten. Man hadde starta med storsildfiske⁶⁹ på det åpne havet, som både krevde og stimulerte til utvikling av bedre båter og utstyr. Harøy Fiskarlag⁷⁰ fikk tidlig en rolle som pådriver og entreprenør i arbeidet med å utvikle lokale og regionale fellesordninger og infrastrukturer som kunne gjøre det enklere og

⁶⁸ Senere inn i Sunnmøre og Romsdal fiskeriselskap (stifta 1915) og Norges faglege landsfiskarlag (etabl.1926).

⁶⁹”Storegga og fiskegrunnen der har vore kjent i flere hundreår. Folk fra øyene har drive fisket der i åpne båter og med håndsnøre. Men så lang og harhendt utror som det var dit, var det alt annet en jevn drifting dit.” (.545). Etter svensk mønster og med svenskbyge båter hadde folk herfra drevet fiske på Storegga fra Ålesund fra omkring 1860. Ellers hold øyboerne på med fiske på Storegga på gamlemåten i åpne båter og med håndsnøre. Om sommeren på grunnene nærmere land. Noen tok ellers hyra på bankskøyter far Ålesund som fiske på Storegga.

⁷⁰For øvrig fikk en av Harøy Fiskarlags sentrale medlemmer rollen som Fiskeriminister under Bortenregjeringen.

mindre risikabelt å drive som fiskere og fangstfolk i Sandøy kommune.

Harøy-Fjørtoft Bondelag (etabl.2005) er nylig etablert etter sammenlåingen av Harøy Bondelag (etabl.1960-tallet) i Sandøy kommune og Fjørtoft Bondelag i Haram kommune. Etter mange år med reduksjon i tallet på aktive bønder i kommunene, så man dette som det eneste fornuftige. Foreningen arbeider for medlemmenes interesser og rammevilkår, blant annet med innspill og uttalelser i forbindelse med jordbruksoppgjøret, beitekonflikter i forhold til grågåsbestanden etc. Foreningen ser framover potensielt store utfordringer om nedbørmengdene øker som de siste årene, og som følge av klimaendringene. Dette vil skape store tilpasningskostnader knyttet til økt behov for drening. Foreningen arbeider forøvrig med sine saker inn mot Møre og Romsdal Bondelag.

Harøyfjorden produsentlag er består av melkeprodusenter rundt Harøyfjorden (Sandøy, Midsund og Haram kommune). Dette har tradisjonelt vært et veldig aktivt og kunnskapsorientert lag som har drevet erfaringsutveksling, kunnskapsinnhenting og ideutveksling vedrørende utvikling og nyskaping. Informanter beskrev dette som ”et veldig sterkt fagmiljø, som har påvirket utviklingen i næringen på Vestlandet”. Laget har vært knyttet opp til TINE-systemet med dyktige fagfolk og veterinærer. Lagets medlemmer har per i dag den høyest gjennomsnittelig produksjon per årsku på Vestlandet. I Sandøy finnes også et landets største melkeprodusenter med moderne helautomatisert drift. Laget har vært knyttet opp til det regionale TINE-systemet med dyktige fagfolk og veterinærer.

Sandøy næringslag (stiftet 1980) er et formalisert samarbeid i form av en fellesforening åpen for alle typer næringsdrivende i kommunen. Aktiviteten i laget har vært ganske lav siden oppstart. Behovet for å vitalisere næringslaget omtales i kommunens strategisk næringsplan fra 1992. En ”vitalisering” fikk man for noen år siden i forbindelse med rekrutteringsbehovet. Enkelte virksomheter hadde allerede begynt å rekruttere arbeidskraft fra utlandet, og man så at man i større grad burde opptre samlet i dette arbeidet. Syv virksomheter (IP Huse, Hansen Mek..verksted, Havstuene, Finnøy Gear og Propeller, Sandøy Energi, Sandøy kommune) besluttet å samarbeide om slik fjernrekruttering i samarbeid med Placement utvikling (Ålesund). I denne forbindelse samarbeidet man med å rekruttere 25 personer fra Nederland, Belgia og Tyskland. Deretter

ble det laget en ”oppbackingsplan” for blant annet å styrke kontakt og integrering. Et tiltak var internasjonal kafe på søndager. Av andre tiltak har næringslaget de senere årene også tatt initiativ til kursvirksomhet (service/motivasjonskurs) for næringslivet. Næringslaget har også gitt enkelte uttalelser i forbindelse med nærings- og lokalsamfunnspolitiske spørsmål (eks. Havsul vindmølleprosjekt). Sandøy næringslag har ellers hatt en del fellesaktiviteter og samarbeid med Romsdalsregionen.

Andre møteplasser. Næringsmiljøet i kommunen er lite og gjennom-siktig. Sosial og geografisk nærhet gjør at mye informasjon og læring kan skje gjennom prat og observasjon lokalt. En del informasjon flyter også uformelt mellom ansatte i ulike bedrifter både om bedriftenes økonomi og konkurransesituasjon, investeringsplaner, rekrutteringsforhold, produkter og markeder. Næringslagene og deres aktiviteter sørger også for møteplasser for erfaringsutveksling og drøfting av fellesstrategier m.m., som omtalt foran. I tillegg finnes det andre uformelle møteplasser der synspunkter, informasjon og kunnskap blir utvekslet mellom personer tilknyttet ulike bedrifter og institusjoner, bransjer og sektorer. I Sandøy kommunen finnes det et 30-talls lag og foreninger innenfor idrett, musikk, religion, politikk, vel etc. Musikk- og idrettsmiljøene er særlig aktive og har generelt en allsidig rekrutteringsbase. Bedrifter og kommunen støtter opp om disse to aktivitetene spesielt. Dette er aktiviteter og uformelle møteplasser som indirekte også bidrar til å styrke sosiale nettverk og gjensidig tillit mellom ansatte i ulike bedrifter og institusjoner, og som også bidrar til å utvikle felleskapsfølelse og ”vi-holdninger” i lokalsamfunnet.

Bedrifter med lokalsamfunnsansvar og fellesinvesteringer

Det er også en god del samarbeid mellom lokale bedrifter utenom deres verdikjeder, støttefunksjoner og foreninger. Eksempler på dette er samarbeid i forbindelse med nyetableringer (Finnøy Havstuer), fjernrekruttering av arbeidskraft, vei- og broprosjekter (Finnøyveien, Norøyveien), svømme- og idrettsanleggene (Håp i Havet, IP Huse-hallen) samt støtte til ulike idretts- og kulturtilbud. Dette indikerer at bedriftene engasjerer seg utenfor bedriftens fire vegger, og investerer enkeltvis og sammen i tiltak som bidrar til å styrke stedets attraktivitet og befolkningens livskvalitet. Dette vil

indirekte også bidra til å styrke bedriftenes muligheter for å overleve i Sandøy på lengere sikt.

Næringslivet og kommunale myndigheter - samarbeidstradisjonen og nye utfordringer

Næringslivet og lokale myndigheter har gode tradisjoner for dialog og samarbeid om utviklingen i Sandøy. Kommunen har drevet tiltaksarbeid og tilrettelegging for næringsutvikling siden 1980-tallet i dialog med næringsliv og lag. Kommunalt næringsfond og strategisk næringsplan ble utviklet allerede tidlig på 1990-tallet (se kapittel 6). Kommunen har også tilrettelagt for næringsutvikling i sin arealpolitikk. Videre har kommunen og næringslivet tradisjon for å samarbeide om fellesinvesteringer i ulike trivsels- og infrastrukturtiltak (svømmehallen, idrettshallen, bro- og veiprojekter m.m.).

Bedriftsinformantene var stort sett fornøyd med kommunens tradisjoner for å tilrettelegge for nyetableringer og næringsutvikling. Utbyggingen av velferdstjenester ble også trukket fram som betydningsfullt for å skape et attraktivt lokalsamfunn til fordel også for bedriftene. Samtidig var en god del av informantene i næringslivet kritiske til noe av utviklingen de siste årene, og hevdet samarbeidsklimaet var blitt dårligere. Ett viktig grunnlag for dette ble knyttet til innføringen av kommunal eiendomsskatt på bedrifter fra 2008. Eieren av den største bedriften gikk til sak mot kommunen om prinsippet for verdifastsetting. I forbindelse med andre rettsrunde i 2011 skal saken foreløpig ha blitt stilt i bero angivelig på grunn av feil i takstdokumentene. Like før og etter dette har også et par andre saker bidratt til å svekke samarbeidsklimaet i hvert fall på kort sikt. Det ene gjaldt en ganske sterk uenighet om lokaliseringen av svømmehallen Håp i Havet (vedtatt i 2006), som både kommunen og den største bedriften hadde investert i. Like etter bidro uenigheter om vindkraftprosjektet Havsul til et par uheldige medieoppslag, som bidro til å forverre samarbeidsklimaet mellom denne viktige nøkkelbedriften og kommunen.

5.4 Viktige rammebetingelser og endringer

Næringslivets egenskaper og utvikling påvirkes også av politiske og økonomiske rammebetingelser på ulike nivåer. I det følgende omtales noen sentrale områder.

Internasjonale forhold av betydning for lokalt næringsliv

Sentrale deler av næringslivet i Sandøy er underleverandør til skipsindustrien, som gjennom denne påvirkes sterkt av internasjonale konjunkturer og nasjonalt investeringsnivå i petroleumsektoren. Det siste tiåret før finanskrisen (2008-09) var en tilnærmet sammenhengende oppgangskonjunktur for norsk skipsindustri og relaterte virksomheter. Industrien i Sandøy ble stimulert av disse eksterne vekstimpulsene. De nasjonale tiltakene mot krisen har senere også begrenset konjunkturedgangen for norsk maritim industri. Aktivitetsnivået i sandøyindustrien har i 2011 tatt seg opp og blitt rimelig god igjen. Reiselivet i Sandøy har også vært påvirket av noen av de samme omtalte internasjonale og nasjonale konjunktorene.

EØS-avtalen og høy ledighet i EU-området har over flere år stimulert økt arbeidsinnvandring til Norge. Et stramt norsk arbeidsmarked med tiltagende rekrutteringsproblemer til industri og reiseliv har gjort at flere sandøybedrifter har gått sammen om (fjern-) rekruttering i EØS-området (særlig Sverige, Finland, Polen, Tyskland, Nederland). Uten denne arbeidsinnvandringen hadde veksten i den maritime industrien i Sandøy neppe vært like stor.

Nasjonal politikk med betydning for lokalt næringsliv

Nasjonal politikk har på flere måter betydning for utviklingen i Sandøys næringsliv.

Makroøkonomisk politikk har betydning for konkurranseutsatte deler av næringslivet, dvs. særlig industrien og reiselivet. *Finans- og pengepolitikken* påvirker renter og kronekurs, og dermed prisen på varer og tjenester som eksporteres. Høyt rentenivå og/eller sterk kronekurs svekker konkurransevnen til maritim industri. Den nasjonale politikken de senere årene har imidlertid ikke gjort dette til noe stort problem. Nasjonale finanspolitiske redningspakker og eksportgarantiordninger under finanskrisen bidro ellers til å dempe negative virkninger av finanskrisen for maritim industri og reiseliv.

Den nasjonale *skatte- og avgiftspolitikken* påvirker bedriftenes lønnsomhet og overskudd. Sandøy ligger i sone-2 av det distriktpolitiske virkeområdet som innebærer noe lettelse i arbeidsgiveravgiften (10,6 % mot 14,1 % utenfor virkeområdet). Effekten av reduksjonen er usikker i Sandøy, men antakelig noe begrenset⁷¹. Nasjonale endringer i skattepolitikken har de siste årene også gjort at Sandøy kommune måtte innføre eiendomskatt på bedrifter for å styrke inntektsgrunnlaget etter at den gamle ordningen med skatt på rørledninger ut til territorialgrensa falt bort. Eiendomskatten er på syv promille av bedriftens substansverdi uavhengige av bedriftenes lønnsomhet (se omtale under kommunal politikk). Denne skatten vil kunne tappe bedriftene for investeringskapital, og potensielt svekke bedriftenes langsiktige konkurransevne. I tillegg kommer den statlige arveavgiften, som berører Sandøys mange familiebedrifter ved generasjonsskifter som det er flere av på gang. Avgiften øker faren for at bedrifter blir nedlagt ved generasjonsskifter fordi det gjør det lite attraktivt for arvinger å overta slike bedrifter samtidig som det finnes få eksterne investorer som ønsker å overta små familiebedrifter i utkantdistrikter.

Næringsutviklingen i Sandøy påvirkes også flere typer av nasjonal sektorpolitikk. *Olje/gasspolitikken* påvirker aktivitetsnivået på norsk sokkel, som igjen påvirker aktivitetsnivået i forsyningstjenester, skipsindustri og rederivirksomhet. Dette er kundemarkeder for flere av nøkkelbedriftene i Sandøy. Et høyt nasjonalt investeringsnivå på norsk sokkel de siste 20 årene har indirekte skapt vekstimpulser også for Sandøyindustrien.

I *primærnæringspolitikken* har innføringen av omsettelige kvoter og ulike strukturtiltak bidratt til å øke flåtekonsentrasjonen og redusert antallet yrkesfiskere langs hele norskekysten. Møre og Romsdal har hatt noe mindre relativ reduksjon enn nordnorske fylker (Eikeland 2005). Sandøy er imidlertid blant kommunene i Møre og Romsdal som har hatt den sterkeste relative reduksjonen de siste 10-15 årene. Sandøy er sterkt rammet av kvotepolitikken innenfor fiskeriene og er samtidig i en vanskelig markedsituasjon for hvalprodukter. Nye næringer innen forsyningstjenester,

⁷¹Nasjonale evalueringer av redusert arbeidsgiveravgift har tidligere vist at ordningen bidrar til noe høyere sysselsetting i privat sektor særlig i distrikter med stor reduksjon i avgiftsnivået.

oppdrettstjenester m.m. har trukket til seg arbeidskraft fra fiskeri-næringen og –samfunn. I *landbrukspolitikken* har melkekvotepolitikk og inntektsutvikling bidratt til å svekke rekrutteringen og styrket avgang og rasjonalisering innenfor melke- og husdyrproduksjonen i Sandøyområdet gjennom de siste 10-15 årene. Gode alternative jobbmuligheter har forsterket denne utviklingen i næringen.

Innenfor den nasjonale *innovasjonspolitikken* gis økonomisk støtte for styrket kompetanseutvikling og innovasjonsevne innenfor de sterke nasjonale næringsklyngene som maritim, marin og energi. En betydelig del av satsingen har gått til regionale tyngdepunkt og næringsklynger med vekstpotensialer (NCE, Arena etc.). Den maritime klyngen i Møre og Romsdal slik sett fått NCE-status og betydelig utviklingsstøtte til det maritime senteret⁷² i Ålesund. Der drives kompetanse-, klynge- og omdømmeutvikling for det maritime miljøet. Industrien og reiselivet i Sandøy har først og fremst indirekte nytte av dette ved at det regionale maritime miljøet styrkes av tiltaket. For øvrig er nasjonale FoU-programmer viktige for kunnskapsutviklingen i nasjonale FoU- institutter (Martintek, NTNU m.m.) som sandøybedriftene også samarbeider med og får kunnskap fra.

Statlig distriktpolitikk og lokal/regional utviklingspolitikk

Den *statlige distrikts- og regionalpolitikken* influerer også i noen grad på næringsutviklingen i Sandøy. Bedriftene har noe redusert arbeidsgiveravgift⁷³. Videre kan bedrifter få investeringstilskudd⁷⁴ og lån etter søknad hos Innovasjon Norge⁷⁵. Utover dette kan naturlig

⁷² NCE-Maritime (etabl. 2006) for nasjonal støtte for å forsterke innovasjonsaktiviteter, samhandling og synliggjøring som kan bidra til videreutviklingen av den maritime klyngen i Møre og Romsdal. NCE Maritime har satsingsområder innen FoU, innovasjon og omdømmebygging. Ålesund Kunnskapspark er fasilitator, juridisk og økonomisk ansvarlig. Støtten kommer fra det nasjonale Norwegian Centres of Expertise –programmet, som støtter utviklingstiltak i 10-15 av landets mest internasjonalt konkurransedyktige og - utsatte regionale næringsklynger.

⁷³ Sandøy kommune ligger innenfor det distriktpolitiske virkeområdet for redusert arbeidsgiveravgift (DA 2 – 10,6% mot 14,% i sentrale strøk) og bedriftsretta virkemidler (DU Sone-III).

⁷⁴ Sandøy kommune er en C-kommune, som betyr at det kan gis tilskudd til investeringsformål for bedrifter som er etablerte i kommunen.

⁷⁵ *Innovasjon Møre og Romsdal* ga i 2009 1,24 milliarder kr. i tilsagn til næringsutvikling i fylket. Når det spesielt gjelder bedriftstilskudd gis til følgende formål : Regional støtte til små nyetablerte bedrifter med stort vekstpotensial

nok bedriftene i Sandøy også bruke innovasjons- og utviklings-tjenester i regi av SIVA og fylkeskommunen. Støtte til nyetableringer gis både gjennom Innovasjon Norge og kommunale næringsfond (se neste avsnitt).

Den *regionale utviklingspolitikken* forvaltes av fylkeskommunen som planlegger, virkemiddel- og utviklingsaktør. Politikken er nedfelt i fylkesplanen 2009-2012, som er utviklet i en prosess med bred medvirkning fra næringsliv, regional stat (IN/SIVA etc.), kommuner og frivillig sektor. Planen skal være veiviser for samfunnsutviklingen i fylket, og har blinket ut de tre satsingsområdene: kultur, kompetanse og verdiskaping. Fylkeskommunens regional- og næringsavdeling har hovedansvaret her, og forvalter 150 millioner kroner per år til utviklingsretta tiltak innenfor Fylkesplanen og Handlingsprogrammet for Verdiskaping⁷⁶. Dette omfatter tiltak for næringsutvikling, attraktive lokalsamfunn og regional utvikling. Her inngår støtteordninger til kommunale næringsfond, næringshager og kunnskapsparke, FoU og kompetanseutvikling, tilflytting og rekruttering, stedsutvikling, næringsarealer og kaier, reiselivs-program og utviklingstiltak i landbruket. Regional- og næringsavdelingen skal i følge seg selv ”vere ein aktiv og tydeleg medspelar i arbeidet med å sikre berekraftig vekst, verdiskaping, nyetablering, forskning og utvikling, attraktive og dynamiske lokalsamfunn” (iflg.MR-Fk-web). I tillegg til fylkeskommunens virkemiddelportefølje kommer det en del virkemiddelordninger og tiltak som blir forvaltet av henholdsvis Innovasjon Norge og SIVA i regionen.

Enkelte bedrifter i Sandøy hadde i løpet av de siste to tiårene mottatt noe støtte fra Innovasjon Norge (Avd. Møre/Romsdal) i forbindelse med investeringer og nyetableringer. Informantene i disse bedriftene ga uttrykk for at støtten var avgjørende viktig for investeringen og etableringen i Sandøy. Det er større usikkerhet knyttet til om de regionale virkemidlene som forvaltes av fylkeskommunen har hatt særlig betydning for bedriftene i Sandøy.

(driftsstøtte). Det er i tillegg krav om at et tilskudd må være utløsende for et prosjekt for at det skal kunne gis. Innovasjon Norges tilskuddsrammer er størst i distriktene. For alle tilskuddsordninger er det i første rekke innovative bedrifter og bedrifter med et internasjonalt vekstpotensial som prioriteres.

⁷⁶ Handlingsprogram Verdiskaping er utarbeida i samarbeid med partnerskapet for Verdiskaping (NHO , LO , NAV , KS , Innovasjon Norge og Møre og Romsdal fylke – politisk og administrativt).

Om vi ser bort i fra at midlene til kommunalt næringsfond går via fylkeskommunen (se under), har de fylkes-kommunale satsingen innenfor reiseliv, maritime næringer og landbruk i beste fall hatt noe indirekte betydning gjennom bedriftenes regionale tilknytninger. Eksakt informasjon om disse virkemidlenes lokale betydning i Sandøy har imidlertid ligget utenfor dette prosjektet å kartlegge.

Den *kommunale politikken* har også noe betydning for næringsutvikling i Sandøy. Dette gjelder både den lokale næringspolitikken foruten skatte- og avgiftspolitikken samt areal- og samfunnsplanlegging. Allerede på 1980-tallet utviklet man i Sandøy en tiltakspolitikk, og noe senere kom *strategisk næringsplan* (SNP, 1992) og et *næringsfond*⁷⁷. Planen og fondet er fortsatt gjeldende. Der gis økonomisk støtte til nyetableringer, bedriftsutvikling, nærings- og stedsutvikling (se omtale under kapittel 6). I *arealpolitikk* har kommunen stort sett lagt til rette for utvidelser og nye næringsarealer etter behovene som har dukket opp i næringslivet. Når det gjelder den lokale *skatte- og avgiftspolitikken* er denne noe skjerpet de senere årene. Dette gjelder i først og fremst innføringen av eiendomsskatt på bedrifter i 2008 (7 promille av substansverdien). Informantene i næringslivet hevdet denne skatten ville svekke bedriftenes evne til å investere i maskiner og anlegg, samt i kollektive goder for lokalsamfunnet. Innføringen møtte ikke bare kritikk fra næringslivet (se neste avsnitt), men resulterte også i en rettsvist mellom stedets største bedrift og kommuneforvaltningen om prinsippet for verdisetting. Dette har de siste årene forsuret samarbeidsklimaet noe mellom deler av det lokale næringslivet og kommuneledelsen.

Næringslivets egne vurderinger av rammebetingelsene

Et hovedmoment blant flertallet av informantene i næringslivet var at skatte- og avgiftspolitikken de senere årene fungerte negativt for bedriftene. Ett hovedproblem var uforutsigbarhetene i politikken som hadde skapt usikre rammevilkår for investeringer. Det andre problemet var et økende skatte- og avgiftsnivå. Med innføringen av kommunal eiendomsskatt basert på takst etter substansverdi ville bedriftene tappes for investeringskapital til maskiner og anlegg. Selv om den årlige skatten ikke høres høy ut (7 promille av

⁷⁷ Det kommunale næringsfond ble tidligere statlig støtte via DU/SND, mens det har kommet via Møre og Romsdal fylkeskommune de senere årene.

substansverdi) vil det i løpet av få år representere midler man trenger for å kunne investere i nye avanserte maskiner og produksjonshaller. Skatten vil i tillegg bli innkrevd uavhengig av årsresultat og inntjening i bedriftene, og dermed bidra til ytterligere svekkelse av likviditeten i dårligere tider.

Flere av informantene trakk også fram den statlige arveavgiften som svært uheldig for småbedrifter på en liten plass som i Sandøy. Den bidro til å redusere arvingers lyst og vilje til overta bedrifter ved generasjonsskifter. Ved overtakelse ville det kreve at arvinger fra starten må ta opp store lån for å finansiere avgiften. I de aktuelle bransjer og den aktuelle lokaliteten innebar dette også en stor risiko. I følge informantene bidrar denne avgiften til å øke sannsynligheten for at familiebedrifter, som det er mange av i Sandøy, vil bli nedlagt fordi det ikke finnes eksterne investorer som vil overta "her ute på en liten plass langt til havs".

Et problemområde mange informantene også trakk fram var den økende "papirmølla" og det voksende statlige byråkratiet de etter hvert måtte forholde seg til. Det krever økt kapasitet og kompetanse for å klare å håndtere et komplekst sett av tilsyns- og registerordninger, rapporterings- og kontrollsystemer, lover og regler, skatter og avgifter, samt stadige endringer i disse. Denne økende "papirmølla" og den tilhørende byråkratiseringen var stadig mer krevende å håndtere for flere av de mindre bedriftene med begrensede interne ressurser.

Når det gjaldt virkemidler for innovasjon var det enkelte som hatt brukt Skatte-Funn, men ellers var informantenes tilbakemeldinger få. Et par av informantene hadde imidlertid mottatt støtte fra Innovasjon Norge i forbindelse med nyinvesteringer og etableringer. Disse ga uttrykk for at støtten var avgjørende viktig for at investeringen kom i gang og ble gjennomført.

Kommunal politikk og ledelse ble av informantene vurdert negativt når det gjaldt eiendomsskatten på bedrifter, men mer positivt når det gjaldt tradisjoner for tilrettelegging og samarbeid om nærings- og samfunnsutviklingen. Kommunen har tilrettelagt næringsarealer, støttet viktige nyetableringer og andre utviklings-tiltak av betydning for bedrifter og lokalsamfunn. Næringsfondet hadde gitt støtte i tidlige faser for etablering av nye bedrifter. Kommuneledelsen hadde også vært rimelig gode til å fronte Sandøysamfunnets fellesinteresser utad ovenfor regionale og

nasjonale myndigheter, selv om man lokalt ikke alltid var enige i disse sakene (skattepolitikk, vindkraft etc). Kommunal satsing på velferdsutbygging, støtte til trivselstiltak og frivillig sektor, ble også trukket fram som verdifullt. Det bidro til stedets attraktivitet og bedriftenes evne til å holde på og rekruttere arbeidskraft.

En noe dårligere samarbeidsklima mellom enkelte deler av næringslivet og kommuneledelsen de siste årene skyldtes i hovedsak uenigheter vedrørende svømmehallens lokalisering, vindkraftprosjektet og eiendomsskatt på bedrifter. Samtidig mente enkelte informanter forøvrig at eieren av den største bedriften hadde skapt noe unødvendig mye støy rundt disse sakene. Dette er ulike saker hvor det er naturlig at det kan bli noe uenighet i næringsliv og samfunn, ble det understreket.

5.5 Oppsummering og noen utfordringer

I Sandøy er det gjennom lokale iverksettinger, entreprenørskap og bedriftsutvikling over lang tid, blitt utviklet et unikt næringsmiljø: Miljøet er spesialisert innenfor maritim industri, men er samtidig et bemerkelsesverdig variert næringsmiljø av bedrifter i ulike størrelser og bransjer. Samtidig har man hatt en sterk nedgang innenfor primærnæringene. Miljøet bærer slik sett preg både av en betydelig kontinuitet, og samtidig store forskyvinger i de ulike bransjenes relative størrelser.

Sentrale karakteristika ved næringsmiljøet kan oppsummeres i følgende punkter:

- 1) *Et unikt næringsmiljø* spesialisert innenfor maritim industri og rederi, som er omgitt av et bemerkelsesverdig allsidig miljø av småbedrifter i ulike bransjer (fiske/fangst, landbruk, handel, rådgivingstjenester, bank, reiseliv, fornybar energi, bygg/anlegg m.m).
- 2) *Bedrifter i allsidige nettverk*. Nøkkelbedriftene er integrert i varierte transaksjonskoplinger, kunnskapsnettverk, utviklingssamarbeid og fellestiltak på ulike geografiske nivåer. Nettverkene bidrar til bedriftenes utviklingsevne og representerer ressurser for framtiden.

3) *Bedriftene med lokalsamfunnsansvar.* Bedriftene har tradisjoner for å investere i fellesgoder og tiltak som bidrar til å styrke lokalmiljøets konkurranseevne og attraktivitet.

4) *Innovasjonskultur* i området har bidratt til å understøtte entreprenørskap og innovasjon, samarbeid og konkurranse samt bedriftenes lokalsamfunnsansvar. Dette gir gode lokale betingelser for framtidig nyskaping.

5) *Et lite og sårbart næringsmiljø.* Antallet bedrifter er relativt få, og dominansen til den største bedriften gir sårbarheter. Om den største bedriften skulle bli nedlagt eller svekke sin lokale orientering kan det få negative virkninger for annet næringsliv og kommunale inntekter.

Bedrifter og næringsmiljøet i Sandøy står ovenfor utfordringer på flere områder framover. Noen av disse er:

- Økt internasjonal konkurranse og uforutsigbare nasjonale rammevilkår
- Avgang og rekruttering av kompetansepersonell
- Behovet for bedre kommunikasjoner
- Styrking av næringsmiljøets robusthet

Lokale og nasjonale rammevilkår blir antakelig viktigere for bedrifters lokaliseringvalg og overlevelsessevne framover. Næringsaktørene i Sandøy mener disse vilkårene må forbedres framover. Økende naturlig avgang og økt konkurranse om kompetansepersonell blir ellers en stor utfordring. Bedrede kommunikasjoner kan bli viktigere for lette rekrutteringen av kompetansepersonell m.m. Innovative nyetableringer på nye områder eller komplementære felt til eksisterende bedrifter vil kunne styrke næringsmiljøets robusthet.

6 Kommunal virksomhet

Kommunen er allsidig institusjon (se kap.1.1.3). Gjennom ulike funksjoner og sektoroppgaver påvirkes den lokale samfunnsutviklingen innenfor ulike tjenesteområder, samtidig som kommunen i forlengelsen av dette gjerne søker å spille en rolle som samfunnsutvikler som bidrar til å utvikle arbeidsplasser og attraktive lokalsamfunn. I det følgende omtales egenskaper ved sentrale kommunale funksjoner og ansvarsområder i Sandøy.

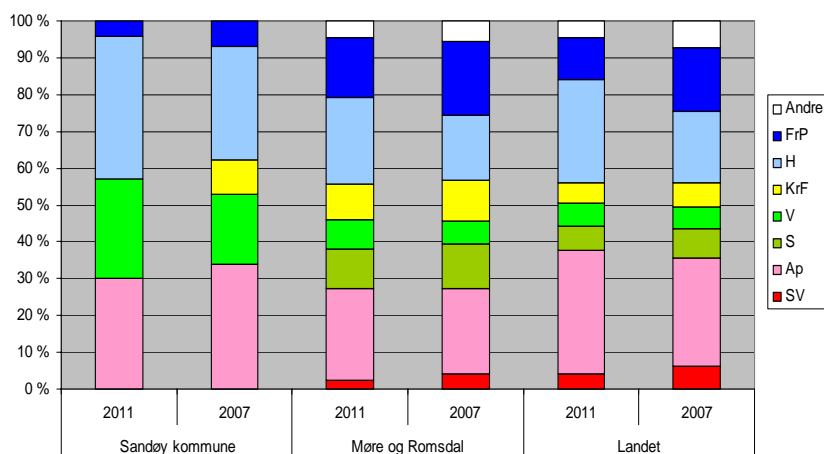
6.1 Politisk sammensetning og endring

Kommunen som politisk institusjon har kommunestyret som sitt øverste organ. Der fattes beslutninger og vedtak i enkeltsaker, planer og budsjett som har en del betydning for utviklingsretninger lokalt. Selv om lokalpolitikk og vedtak ofte går på tvers av de nasjonale partigrensene gir disse partipolitiske skillelinjene seg også utslag i lokale vedtak i enkeltsaker (eks. kommunal eiendomsskatt for bedrifter). Den partipolitiske sammensetningen i kommunestyret speiler også i noen grad den lokalpolitiske rammen for utviklingspolitikk og tiltak.

I Sandøy hadde Arbeiderpartiet ordfører og største andel i kommunestyret i siste periode (2007-11), men dette ble endret med lokalvalget i 2011. I inneværende (2011-2015) har Høyre ordføreren og er det største partiet i kommunestyret. Både Arbeiderpartiet og Høyre har hatt ordføreren også i tidligere perioder. Ved siste valg gikk særlig Venstre og Høyre kraftig fram i kommunen, og vil til sammen ha nesten 2/3-dels flertall i kommunestyret i inneværende periode. Både Høyre og Venstre er markant større i Sandøy kommune enn på landsbasis, og har også vært det tidlige i kommunen. Fløypartiene har tradisjonelt vært betydelig mindre i kommunen enn på landsbasis. Noe av

grunnlaget for de partipolitiske endringene som skjedde her ved siste valg har antakelig den lokale diskusjonen rundt kommunal eiendomsskatt. Ellers har kommunestyret hatt en lavere kvinneandel enn nivået på landsbasis⁷⁸, mens det har vært klart høyere valgdeltagelse ved lokalvalg enn gjennomsnittet for fylket og landet⁷⁹.

Figur 6.1 *Prosent av stemmene fordelt på partier ved kommunevalget i 2007 og 2011*

(Datakilde:SSB-valgstatistikk).

6.2 Kommuneøkonomien

Sandøy kommunens virksomheter finansieres i hovedsak av skatteinntekter og rammeoverføringer fra staten. Skatteinntektene skriver seg i det alt vesentlige fra ordinær skatt på inntekt⁸⁰ og bare

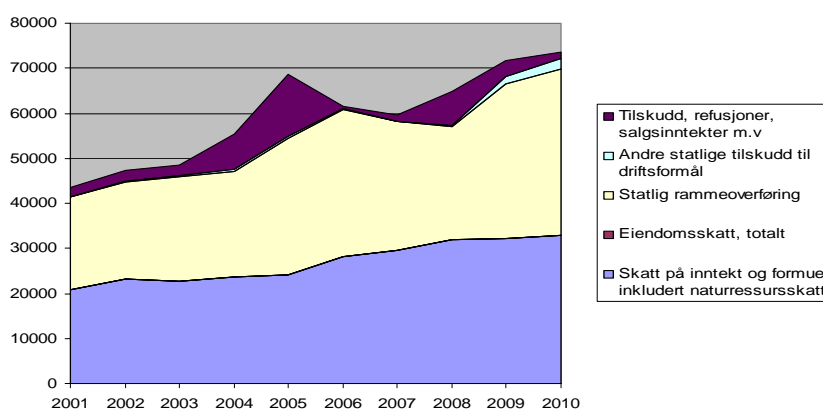
⁷⁸ Iflg. SSB kommunedata var prosentandelen kvinnelige kommunestyrerepresentanter hhv. 32, 35 og 38 Sandøy kommune, Møre/Romsdal og landet i 2007.

⁷⁹ Valgdeltagelsen i Sandøy kommune, Møre og Romsdal fylke og landet hhv. 66, 62 og 60 prosent i 2011, og 69, 62, 61 prosent i 2007 (iflg. SSB).

⁸⁰I perioden 2005-08 hadde Sandøy, som andre kommuner i landet, en kommunal andel av "selskapsskatten" (skatt foretaks verdiskaping). Regjeringen avvirket denne som kommunal skatt i 2008 begrunnet med at "Skattegrunnlaget for selskapsskatten er mer konjunkturfølsomt enn det øvrige skattegrunnlaget. I tillegg varierer selskapsskatten betydelig både i størrelse på landsbasis og i

en liten andel fra kommunal eiendomsskatt på bedrifter ("verker og bruk") som man innførte med virkning fra 2008⁸¹. Skatteinntektene per innbygger i Sandøy har gjennomgående ligget over landsgjennomsnittet det siste tiåret.

Figur 6.2 Utviklingen for ulike kommunale inntekter (løpende 1000 kr) i Sandøy 2001-2010

(Datakilde:SSB:Kostra).

Kommunen har derfor vært nettbidragsyter til inntektsutjevningfondet⁸² i mange år. Overføringene fra staten omfatter ramme-

fordelingen mellom kommunene fra et år til det neste. Bakgrunnen for at kommunene fra 2005 fikk en andel av selskapskatten var å styrke næringsutviklingen. Det er ikke dokumentert at selskapskatten har gitt positive virkninger på næringsutviklingen. Regjeringen foreslår derfor å avvikle selskapskatten som kommunal skatt. I stedet legges andelen av skatten som selskapskatten utgjør i dag, over på skatt på alminnelig inntekt og formue. - Slik ønsker regjeringen å sikre mer stabile og forutsigbare rammer for kommunenes inntekter, sier kommunal- og regionalministeren." (Iflg. KRDs hjemmesider).⁸¹Eiendomsskatten er på 7 promille av bedriftens/anleggets substansverdi. Kommunens inntekter fra eiendomsskatten har imidlertid vært fallende på grunn av Finansdepartementets endringer av prinsippet for fastsettelse av eiendomsgrenser i sjøen (fra territorial til grunnlinje, og som gjorde at Sandøy mistet skatteinntekter fra rørledningen Langeled). Kommunens inntekter fra eiendomsskatten har derfor falt fra 5,5 mill.kr.(2009) og går mot 2,3 mill.kr.(2012).

⁸²Inntektsutjevningfondet er en statlig ordning som jevner ut forskjeller i inntektsskatt mellom kommuner. I 2005 ble "symmetrimodellen" for inntektsutjevning innført. Den innebærer at 55% av skatte-inngangen per innbygger over landsgjennomsnittet skal innbetales til inntektsutjevningfondet,

overføringer og øremerkede tilskudd, hvorav førstnevnte er helt dominerende. Det siste tiåret har det vært en vekst på 84% i statlige rammeoverføringer og 58% i lokale skatteinntekter til Sandøy kommune (løpende priser). I samme periode har det vært en vekst på 69 % i kommunens samlede frie inntekter og tilsvarende vekst i øremerkede tilskudd.

Sandøy kommune har et relativt stort økonomisk handlingsrom med vel 50.000 kroner i frie midler per innbygger (2009), som er betydelig bedre enn gjennomsnittet for kommunene i Møre og Romsdal (35.000 kroner) og landet som helhet (34.000 kroner) (se figur 7.2 under). Samtidig gir Sandøys beliggenhet og bosettingsmønster naturlig nok en del kostnadsulempere i forhold til større og mer sentrale kommuner.

*Netto driftsresultat*⁸³ regnes som den viktigste indikatoren på sunn kommuneøkonomi. Sandøy kommunen har i de siste ti årene stort sett hatt et godt driftsresultat (se tabell 6.1), med unntak for 2007. Ser vi for 2009 lå netto driftsresultat på om lag 10 prosent av driftsinntektene, som er betydelig over gjennomsnittsnivået i fylket og på landsbasis (2,7 prosent i 2009 og 2,1 i 2010) (se figur 6.3). Medvirkende til det negative resultatet i 2008 var tap på kommunens aksjeportefølje.

Tabell 6.1 *Nettodriftsresultat og lånegjeld i Sandøy kommune 2000-2010*

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Nettodriftsresultat i % av driftsinntektene	.	-0,4	-3,4	11,1	6,3	16,3	15,2	3,0	-7,3	9,8	6,8
Netto lånegjeld per innbygger i tusen kr.	.	.	.	14,0	20,7	23,5	23,1	22,8	43,5	65,5	59,8

(Datakilde:SSB-Kostra)

mens kommuner med skatteinngang under landsgjennomsnittet per innbygger for tilsvarende dekket 55% av differansen til landsgjennomsnittet m.m.

⁸³Netto driftsresultat er et *sentralt overskuddsbegrep* i kommunesektoren. Teknisk beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi opererer med netto driftsresultat som hovedindikator på økonomisk balanse. Utvalget anbefaler at driftsresultatet over tid bør ligge på 3 prosent. Det vil sikre at kommuner og fylkeskommuner kan opprettholde sin formue ved å sette av tilstrekkelige midler til framtidige investeringer. Netto driftsresultat beregnes som driftsinntekter fratrukket driftsutgifter, renter og avdrag, og angis ofte i prosent av driftsinntektene. Driftsinntektene er summen av skatteinntekter, statlige rammetilskudd, øremerkede tilskudd, refusjoner og overføringer i forbindelse med løpende drift, samt salgs- og leieinntekter.

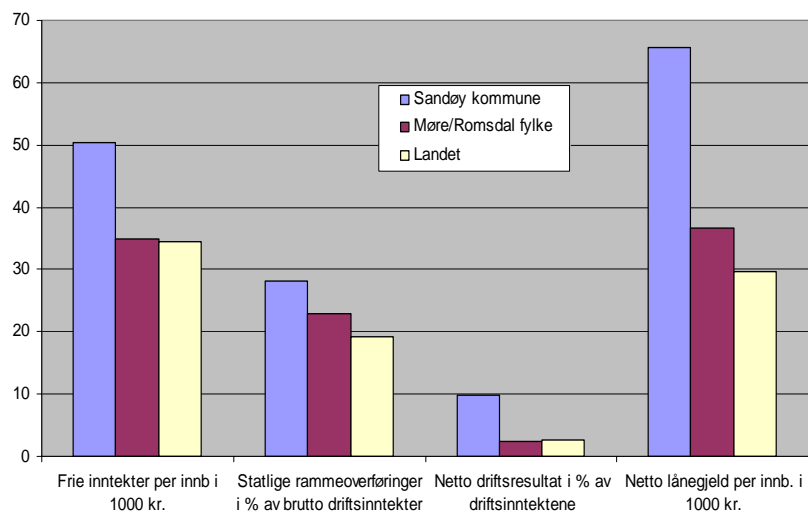
På minussiden har imidlertid kommunen pådratt seg en *høy lånegjeld* per innbygger særlig de siste 3-4 årene. Nivået i Sandøy (65.500 kroner per innbygger i 2009) ligger betydelige over gjennomsnittet for kommunene i fylket (36.500 kr.) og landet (29.600 kr.). Bakgrunnen er store låneopptak i forbindelse med utbyggingene av ny skole, barnehager og svømmehall de senere årene.

Utviklingen i lånegjeld kombinert med bortfallet av inntekter fra rørledningen Langeled⁸⁴ var bakgrunnen for at kommunen besluttet å innføre eiendomsskatt på bedrifter fra 2008. Det har avstedkommet betydelig protester fra lokalt næringsliv, og førte til en konflikt med den største bedriften som stevnet kommunen for retten om prinsippet for verdisetting (se omtale kap.5). Saken er oppe i annen rettsrunde i november 2011.

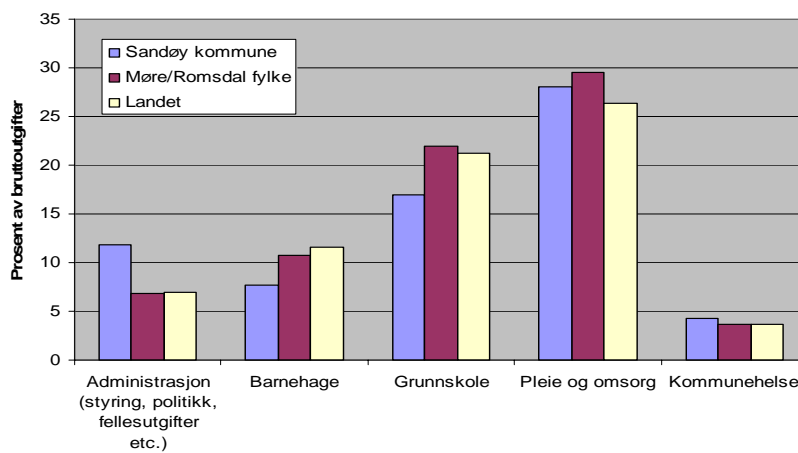
Fordelingen av de kommunale utgiftene på virksomhetsområder er i hovedsak sammenfallende med nasjonale fordelinger ved at det er helse og sosial samt grunnskole som er de store områdene. Det er imidlertid enkelte nyanser som skiller Sandøy kommune fra gjennomsnittet av kommuner i fylket og nasjonalt. Når utgiftene til barnehage og grunnskole ligger lavere, mens utgiftene til pleie og omsorg ligger noe høyere, enn landsgjennomsnittet, kan det skyldes egenskaper ved de demografiske strukturene (se kapittel 5). Sandøy kommune ser ellers ut til å ha relativt sett høyere utgifter til administrasjon (styring, politisk virksomhet, fellestiltak etc) enn gjennomsnittet for fylket og landet. Noen av dette kan skyldes ekstrakostnader knyttet til spredt bosetting og en usentral beliggenhet, men her skal man være forsiktig med bastante fortolkninger av tallgrunlaget⁸⁵.

⁸⁴Eiendomsskatt på verker og bruk ble innført av Sandøy kommune som følg av at Langeled ble lagt i trasse innenfor territorialgrensa til kommunen, og som man ville sikre seg skatteinntekter fra. Skatten måtte derfor også gjelde den landbaserte industrien. Ordningen med kommunal eiendomsskatt på verker og bruk ut til territorialgrensen ble så uforutsett erstattet av Regjeringen med grunnlinjeprinsippet. Sandøy mistet da store inntekter som låneopptaket til utbygging av bl.a. skolen var begrunnet i.

⁸⁵Tall i KOSTRA (SSB) over administrative kostnader skal man imidlertid være forsiktig å overfortolke og sammenlikne mellom kommuner. Dette skyldes at kommunene har ganske ulike tradisjoner og praksiser med budsjettering og plassering av felleskostnader (eks. enkelte legger kostnader til IKT, kompetanseutvikling under administrative kostnader, andre legger slike kostnader under de ulike sektorenes og organisasjonens kostnader).

Figur 6.3 *Nøkkeltall for kommuneøkonomien i Sandøy 2009*

(Datakilde:SSB Kostra).

Figur 6.4 *Kommunale bruttoutgifter fordelt (%) på virksomhetsområder 2009*

(Datakilde:SSB kommunedata).

6.3 Velferdstjenester og tiltak

Velferdstjenestene omfatter i første rekke lovpålagte kommunale tjenester knyttet til helse, sosial og undervisning. Den største sektoren målt i arbeidsplasser er helse- og sosialtjenester, som særlig omfatter barnehage og eldreomsorg (se tabell under). Undervisningssektoren (grunnskole) har også en del arbeidsplasser i Sandøy. Det siste tiåret har den sterkeste absolutte og relative veksten i arbeidsplasser kommet innenfor helse- og sosialtjenester, som igjen har hatt vekst innenfor barnehage, SFO og eldreomsorg.

Tabell 6.2 *Utviklingen av arbeidsplasser innenfor offentlig tjenesteyting i Sandøy kommune, 2000-2010*

	Arbeidsplasser					Virksomheter				
	Ant. 2000	Ant. 2005	Ant. 2010	Endringer 2000-10		Ant. 2000	Ant. 2005	Ant. 2010	Endringer 2000-10	
				Abs.	Relativt				Abs.	Relativt
ALLE SEKTORER	612	595	721	109	18	193	149	162	-31	-16
OFFENTLIG TJENESTEYTING	178	161	206	28	16	19	19	41	22	116
Helse og sosialtjenester	101	103	121	20	19	9	13	23	14	156
Undervisning	35	33	38	3	9	3	2	3	0	0
Off. forvaltning	42	25	47	5	12	7	4	15	8	114

(Datakilde: SSB –Bedrifts- og foretaksregisteret/NIBRs versjon).

I det følgende kan vi en kort riss av de lokale tjenestetilbudene i kommunen.

Barnehagetjenester. Harøy barnehage er kommunens eneste med sine 3 avdelinger på Huse nær Steinshamn og 2 avdelinger på Myklebust sør på Harøya. De senere årene har hatt en sterk vekst av barn og ansatte i barnehagen. Dekningen er høy og tilnærmet 100 prosent for alle aldersgrupper.

Tabell 6.3 *Barnehagedekningen i Sandøy kommune.*

	Sandøy kommune	Møre & Romsdal	Landet
Barnehagedekning 1-2 år. Prosent	96,7	80,2	77,1
Barnehagedekning 3-5 år. Prosent	100	98	96,2

(SSB 2009- Kommunedata)

Grunnskole og relaterte tjenester. Harøy skole er barne- og ungdomsskolen i kommunen, og er lokalisert like utenfor Steinshamn sentrum. Dette er en ny og moderne skole som stod ferdig i 2009 og har representert et stort løft og investering for kommunen. Ved skolen er også SFO, kulturskolen, biblioteket og kulturhuset lokalisert. Her er også den store Husehallen lokalisert, dvs. den nye idrettshallen som bedriften I.P.Huse særlig investerte mye i. Her er også nye opparbeide fotballbaner og utendørs-områder for ulike aktiviteter etablert av kommunen.

For øvrig hadde Sandøy videregående skole med maskin /mekanikk- og helse/sosiallinjer fram til midten av 1990-tallet. Dette ga en nærhet til det lokale arbeidslivet som var gunstig for alle parter. Etter dette pendler ungdommen som tar videregående utdanning enten til Brattvåg (Haram kommune), Molde eller Ålesund.

Sykehjemstjenestene er lokalisert på Sandøytunet i Steinshamn med 16 langtidsplasser. Dette er særlig et tilbud for eldre som ikke lenger kan bo hjemme, men også andre.

Hjemmesykepleien er samlokalisert i kontor med andre hjemmetjenester ved Sandøytunet, og tjenesten er døgnkontinuerlig.

Tabell 6.4 *Hjemmetjeneste- og institusjonsdekning for personer over 80 år i Sandøy kommune*

	Sandøy kommune	Møre/Romsdal	Landet
Andel innb. 80 år og over som mottar hjemmetjenester	47,2	36,6	37,0
Andel innb. 80 år og over som er beboere på institusjon	19,4	15,5	14,3

(SSB- 2009-Kommunedata)

Helsestasjon- og skolehelsetjenestene er også lokalisert til Sandøytunet. Her er også jordmordtjenester lokalisert. Dette er et lokalt tilbud for barn og unge mellom 0-20 år, og for gravide.

Legetjenester er også lokalisert til Sandøytunet med allmennlege og fastlegetjenester, foruten en legevaktjeneste. Sistnevnte er en døgnkontinuerlig basert på inter-kommunalt samarbeid med Aukra og Midsund, og hvor ambulansébåttjeneste inngår.

Samlet indikerer dette at Sandøy kommune har godt utbygde velferdstjenester innen helse, sosial og undervisning. Vår

informantintervjuer i sivilsamfunn og næringsliv tyder også på at befolkningen i kommunen er godt fornøyd med tilbudet og gir svært få kritiske kommentarer om mangler eller kvalitet. Det har imidlertid ligget utenfor vårt arbeid å analysere de offentlige velferds-tjenestenes kvantitative og kvalitative egenskaper mer inngående.

6.4 Areal-, nærings- og samfunnsplanlegging og tiltak

I Sandøy har arealpolitikken og planleggingen i hovedsak blitt styrt gjennom *reguleringsplaner*. De fleste reguleringsplaner er fremmet av private aktører, men det er også eksempler på planer er fremmet i et samarbeid mellom kommunen og private (eks. småbåthavna på Finnøy). I kommunens arealpolitikk har man bestrebet seg på å tilrettelegge for utvikling av både etablerte og nye næringsarealer etterhvert som behovene i har meldt seg. De største utfordringene med hensyn til arealbruken har vært forholdet til jordbruket og økt bruk av strandsonen. Til sistnevnte har det vært gitt noen dispensasjoner, men det har også vært bygd ulovlig i strandsonen som fylkesmannen har fulgt opp.

I Sandøy har man arbeidet med *ny kommuneplan* det siste 1½-året . Det har vært et betydelig innsatsområdene for administrasjonen. Arbeidet med *samfunnsdelen* har blitt prioritert, og følgende tiltak for medvirkning har vært planlagt:

- Opplegg for barn på grunnskole/ungdomskole
- Spørreskjemaundersøkelse av alle husstander
- Folkemøte
- Ressursgruppe av næringsaktører m.fl.

Det har vært gjennomført to arbeidsseminarer med et utvidet kommunestyre vinteren 2011. Dette har resultert i et utkast til samfunnsdelen i planen, som ble sendt ut som grunnlag for et folkemøte i kommunen våren 2011. I utkastet har man satt opp forslag til 7 satsingsområder og handlingsplaner til kommuneplanens samfunnsdel. Innenfor hvert av områdene

beskrives bakgrunn, utfordringer, hovedmål/delmål og tiltak. Følgende områder er blinket ut:

- Næringsutvikling ("eksisterende næringsliv og nyetableringer")
- Det gode livsløp ("gode levevilkår for alle – med særlig fokus på barn og unge").
- Samferdsel/infrastruktur ("gode kommunikasjoner, strøm/vann, datakommunikasjon".)
- Regional rolle/interkommunale relasjoner
- Kultur og miljø ("mangfold, trivsel, samhold, kulturlandskap, -minner, -miljø")
- Kommunal velferdsutvikling ("trygge og utvikle tjenestetilbud for alle")
- Arealforvaltning og utbyggingsmønster

Det fremgår av sistnevnte at kommunen legger til grunn en vekstprognose for folketallet på 6,1 % fram mot 2020 (til ca 1400 innbyggere) som er høyere enn prognosen for Møre og Romsdal (5,0%). I utkastet omtales dette som en "sterk vekst", mens realismen i framskrivingen ikke diskuteres. En slik vekst i folketallet vil representere store utfordringer i forhold til arealbehov for boligbygging, næringsutvikling og fritidsboliger. Det er allerede i dag en viss mangel på klargjorte tomter og arealer til flere slike formål.

Hele utkastet ble drøftet på et folkemøte våren 2011 med 100 personer. Det var stort engasjement rundt temaer som kommunikasjoner og innvandring, foruten Sandøy som et lite og sårbart samfunn, behovet for samhold og samarbeid for å være sterke, økt eldrebefolkning og samhandlingsreformen. Samfunnsdelen av kommuneplanen er ferdig og politisk vedtatt i 2011.

Sandøy kommune utviklet allerede på 1980-tallet en *tiltakspolitikk*, som senere ble videreutviklet til en *strategisk næringsplan* (SNP, 1992) som dannet en ramme også for disponeringen av et *næringsfond*⁸⁶. Denne planen er ikke siden fornyet eller evaluert

⁸⁶ Det kommunale næringsfond ble tidligere statlig støtte via DU/SND, mens det har kommet via Møre og Romsdal fylkeskommune de senere årene.

siden, og er fortsatt gjeldende. Planen ble imidlertid utarbeidet av kommunen etter en spørreundersøkelse blant bedriftene. Sentrale innsatsområder som ble blinket ut var : (1) kompetanse og nettverk, (2) kvinnerettede tiltak, (3) eksport og markedsføring, (4) omstilling og nyskaping, (5) turisme og reiseliv og (6) kommunens rolle. Kompetanse- og nettverkstiltak skulle gå på lederutviklingsprogram, samarbeid skole og næringsliv samt vitalisering av næringslaget. Kvinnetiltakene skulle gå på kartlegging og informasjonsinnhenting, mens fokus innenfor nyskapingfeltet ble knyttet til etablereropplæring, stipendordninger m.m. Reiselivstiltak ble knyttet til støtte for utarbeiding av forretningsplaner for nye bedrifter m.m. Kommunens egen rolle skulle forbedres når det gjaldt tjenestetilbud, samarbeidsrollen ovenfor næringslivet, virkemiddelinformasjon, utvikling av næringsarealer, informasjonsinnhenting og spredning knyttet til potensielle tilbakeflyttere og andre innflyttere. Ved å ”skreddersy annonsering i samarbeid med næringslivet håper man dermed på å øke attraktiviteten og tilbakeflyttingen. Dette kan være med på å erobre tilbake de som er utdannet vekk fra kommunen” (SNP 1992,s.15). Næringsplanen viser at kommunale myndigheter var tidlig ute med å blinke ut mange relevante tiltaksområder som fortsatt har høy relevans.

*Næringsfondet*⁸⁷ har de siste årene hatt en ramme på mellom 0,6-1,5 millioner kroner per år. Fondet kan per i dag gi støtte til følgende formål (iflg.vedtektene) :

- Kommunalt tiltaksarbeid (eks. næringsplanlegging, etablererprosjekt, samarbeid skole/næringsliv, stedsutvikling, analyser og markedsføring av Sandøy som etableringssted) : inntil kr. 300.000.
- Investeringer i bedrifter (eks. maskiner/utstyr ved oppstart/utvidelse av mindre bedrifter) : inntil kr. 300.000.
- Bedriftsutvikling (eks. opplærings- og produktutvikling, markedsundersøkelser/tiltak/planlegging): inntil kr. 300.000.
- Oppstartning av ny næringsvirksomhet – etableringsstipend.: inntil kr. 50.000.
- Andre formål av betydning for utvikling av næringslivet i Sandøy

⁸⁷ Finansieres fra KRD via fylkeskommunen.

De senere årene er det gitt støtte innenfor alle kategoriene 1-4, men fordelingen har ikke vært mulig å bringe på det rene. Stønad gis som tilskudd, og ikke som garantier eller kommunal aksjetegning. Samla støtte fra fondet skal ikke være over 50% av kapitalbehovet i prosjektene.

Kulturtiltak og –støtte. Kommunen driver virksomheter, og gir ellers økonomisk og annen støtte til ulike kultur- og trivselstiltak og aktiviteter. Sandøy bibliotek og ungdomsklubben Kvalen er kommunal drift, maritimt aktivitetssenter (MAKS) drives på kommunal eiendom, og kommunen støtter økonomisk blant annet idretts- og musikkforeninger, internasjonal kafe, Bygdekinoen Harøy i Sandøyhagen, som også periodevis besøkes av Teateret Vårt i Molde.

6.5 Interkommunalt samarbeid

Sandøy kommune inngår i flere interkommunale samarbeid. Kommune var en periode medlem i både Romsdal regionråd (ROR) og Ålesundregionens utviklingsselskap (ÅRU). For få år siden bestemte man seg for å prioritere en av dem, og gikk inn som ”fulltids”-medlem i ÅRU. Denne beskrives som en organisasjon med ”et enestående prosjekttempo på interkommunalt samarbeid” og ”kjempløft” på flere områder (iflg. rådmann/ordfører). Kommunen er her med i følgende konkrete samarbeidsprosjekter og tiltak:

- interkommunalt renovasjonsselskap
- barnevernsarbeidet
- IKT-prosjektutvikling: trådløst samband (13 ÅRU-kommuner), kontinuerlig beredskap
- ORU-oppvekstprosjektet. Interkommunal koordinator og kompetansebygging for skole og barnehagesektoren.
- Innkjøpsamarbeid: sparer mye på sentrerte innkjøp
- FEIDE: påloggingssystem (kunnskap om elever 1-13 år, følge dem): pålagt opplegg

Kommuneledelsen uttrykte ellers at samhandlingsreformen ville få viktig betydning for regionalt samarbeid framover. De har her allerede søkt om utviklingsmidler til interkommunalt samarbeid.

6.6 Viktige rammebetingelser og endringer

Skiftende og uforutsigbart inntektsgrunnlag

Kommunens virksomhet påvirkes av nasjonal makroøkonomisk politikk og ulike typer sektorpolitikker der særlig velferds-, distrikts-, plan- og miljøpolitikken er viktige.

Sandøy kommunens inntekter kommer fra statlige overføringer (55%) og skatt på inntekt/formue (45%). Av de samlede skatteinntektene lokalt får Sandøy kommunen beholde 40 prosent, mens resten går inn i statskassen. Kommunen har vært nettobidragssyter til skatteutjevningsordningen.

Kommunens inntektssituasjon har de siste 3-4 årene blitt mer uforutsigbar på grunn av nasjonale politikkendringer og pågående rettstvister. Omtrent samtidig med at kommunen vedtok, tok opp lån og iversatte stor investeringer i ny skole og barnehage⁸⁸, ble skatteloven endret helt uforutsett for kommunen. Man mistet umiddelbart store skatteinntekter fra Langeled, og fikk bare en liten og kortvarig statlig kompensasjon som ikke dekket bortfallet.

Endringer i rammevilkårene kombinert med kommunens driftsutgifter, gjeldsgrad og forpliktelser⁸⁹, har gjort behovet for å styrke inntektsgrunnlaget mer akutt. Kommunen har vært kjent for å ha en ganske god skatteinnngang knyttet til et høyt lønnsnivå og verdiskaping i deler av næringslivet. Dette gir i seg selv mindre utjevningssmidler fra staten. De senere årene har ellers aksjeutbytte⁹⁰ bidratt til at drifta i kommunen har gått i balanse.

⁸⁸ Bruttolånevolum økte med 70 mill.kr. til 106 mill.kr. ifb. med bygging av barnehage og skole (rådmann pers.med.2011).

⁸⁹ Kommunen har forpliktet seg til bidra med 80 mill til den nye Nordøyveien, som er et spleiselag mellom kommunen, fylket, stat og næringsliv. Det var stor kommunal velvilje til å få dette på plass. I den uforutsigbare situasjonen har man drøftet med fylket om lån på vegne av kommunen; at de kan betale etter hvert.

⁹⁰ Kommunen solgte seg for noen år siden ut av Tafjord kraft, og investerte isteden i bank og aksjer.

Utfordringene på inntektssiden aktualiserte behovet for å innføre eiendomsskatt på bedrifter ("verker og bruk"). Dette utløste motvilje i næringslivet og den største bedriften stevnet kommunen for retten i 2010. Rettstvisten vedrørende prinsippet for verdisetting⁹¹ kommer opp i andre rettsrunde i november 2011.

På grunn av skiftende rammevilkår og usikkert inntektsgrunnlag har den økonomiske plattformen til kommunen vært veldig uforutsigbar de senere årene⁹². I administrasjonen har man hatt forhåpninger om en forbedret situasjon med kompensasjonsinntekter fra vindmølleparken. Per i dag er anslaget for kommunal kompensasjon på 33 millioner kroner per år. Sendrettingen med å få på plass et nasjonalt støtteregime for slike anlegg har imidlertid bidratt til å utsette investerings-beslutningen til tidligst 2013. I administrasjonen er håpet at inntektene fra parken vil gjøre det mulig å fjerne eiendomsskatten igjen på sikt.

Ellers har endringer i planloven og distrikts- og regionalpolitikken gjort at et økende samfunnsutviklingsansvar er pålagt kommunene. Dette har økt ressursbehovet til kommunens planleggingsarbeid knyttet til areal- og samfunnsplanleggingen. Her inngår også arbeidet med en mer omfattende medvirkningsprosess i forbindelse med utarbeidelse av den nye kommuneplanen. I Sandøy er den nye samfunnsdelen av kommuneplanen nylig ferdig og politisk vedtatt, men arbeidet med arealdelen gjenstår.

6.7 Oppsummering og utfordringer

Kommune har flere viktige funksjoner og utviklingsroller i Sandøysamfunnet. Den kommunale økonomien har i hovedsak vært sunn og gått med overskudd med unntak for enkelte år. De senere årene har imidlertid endringer i nasjonale rammebetingelser kombinert med store lokale investeringer skapt en mer uforutsigbar inntektssituasjon kombinert med en høy gjeldsgrad. Dette har gjort den økonomiske situasjonen mer anstrengt.

⁹¹Substansverdien har vært gjeldene prinsipp, mens bedriften med NHO på laget hevder at markedsverdien bør gjelde.

⁹²Etter at foretakskatten ble overført fra kommune til stat, og frafallet av inntekter fra Ormen Lange har man fått mindre kontroll med inntektssiden i budsjettet.

Kommunen har de siste 5-6 årene gjennomført en forsert utbygging av velferdsinstitusjoner og tjenester, samtidig som rekrutteringen og driftsutgiftene har økt betydelige. Per i dag har imidlertid kommunen et svært godt tjenestenivå innenfor barnehage, skole og eldreomsorg. Foruten ny barnehage er en helt ny barne- og ungdomsskole blitt bygd. Tidligere i år vedtok kommunen også å bygge barnehagen videre ut på grunn av en markant vekst i barnetallet i kommunen. For få år siden investerte man også i et nytt moderne idrettsanlegg samlokalisert med den nye idrettshallen som ble gjevfinansiert av I.P.Huse. I samarbeid med annet lokalt næringsliv har kommunen også investert betydelig i ny svømmehall. Ellers har kommunen arbeidet med å tilrettelegging for næringsutvikling, og ellers støttet en rekke trivselstiltak innenfor kultur og idrett. Kommunen har ellers samarbeidet med lokalt næringsliv om (fjern-)rekruttering av nye hushold og familier. Dette viser totalt sett at kommunen har arbeidet over en ganske bred front med å utvikle viktige kvaliteter ved Sandøysamfunnet.

Kommunale myndigheter har hatt tradisjon for et godt samarbeid med næringslivets og sivilsamfunnets aktører og ildsjeler i Sandøy. De senere årene har imidlertid samarbeidsklimaet mot deler av næringslivet blitt mer anstrengt på grunn av uenigheter rundt svømmehallens lokalisering, vindmølleprosjektet og eiendomsskatten.

Kommunen som velferdsprodusent og samfunnsutvikler står ovenfor betydelig utfordringer i årene som kommer. Noen av de viktigste er knyttet til behovet for et mer forutsigbart og styrket inntektsgrunnlag. Videre fører både en aldrende befolkning og økende barne- og ungdomskull til økte investerings- og driftsbehov innenfor omsorg og skole. Kommende vekst i stillinger og økende naturlig avgang på grunn av høy gjennomsnittsalder blant de ansatte, vil skape økte rekrutteringsutfordringer til kommunal sektor i Sandøy i årene som kommer. En sunn kommuneøkonomi er viktig for å sikre et økonomisk handlingsrom som også muliggjør en betydelig satsing på trivsels- og opplæringstiltak for innvandrere, barn og unge. Og endelig, litt fram i tid vil kommunen stå ovenfor betydelig planleggings- og tiltaksutfordringer i forbindelse med de store utbygginger og endringer som antakelig kommer med Nordøyveien og vindmølle Havsul I-parken (se nærmere omtale i kapittel 10.3).

7 Sivilsamfunnet

Sivilsamfunnet beskrives vanligvis som de områder av samfunnslivet som er selvorganiserte og dermed faller utenfor både det markedsstyrte og det statlig organiserte (Sosiologisk leksikon 1997: 279). Sivilsamfunnet består av både formelle og mer uformelle organisasjoner, grupper eller nettverk, som omtalt i kap.2 Det sivile samfunnet springer ut av hverdagslivets interesser og organiseringer, og er ikke profittbasert, men basert på frivillighet. Vi skal i dette kapittel gi en beskrivelse av den formelle organiseringen i frivillige lag og foreninger og mer uformelle grupperinger i sivilsamfunnet, og som kan ha betydning for utviklingen av attraktive lokalsamfunn. Skillet mellom formelle og uformelle grupper og organiseringer kan likevel være flytende, for eksempel kan det oppstå midlertidige grupper som kan være i virksomhet over lengre tid, for eksempel knyttet til konkrete saker.

Skillet mellom sivilsamfunn og andre samfunnsfelt kan også være uklart i praksis, ikke minst i et lite lokalsamfunn som Sandøy, der en kan finne aktører som har flere ”hatter”. Det kan for eksempel være aktive i ulike frivillige lag og organisasjoner samtidig som de har andre roller innen næringslivet eller politikken. Mange kjenner hverandre og møtes jevnlig på ulike arenaer, og det kan få betydning for samhandlingen på tvers av ulike samfunnsfelt. Samhandling mellom sivilsamfunn, marked og det offentlige vil vi komme tilbake til i kap. 13. Beskrivelsen av sivilsamfunnet mht hverdagsliv, steds kvalitet og identitet vil bli fulgt opp i.11.

7.1 Frivillige lag og foreninger

Frivillige lag og foreninger kan beskrives som formelle organisasjoner i sivilsamfunnet.. En oversikt på nettsiden: www.sandoy.kommune.no viser at det finnes i alt 43 frivillige lag

og organisasjoner i Sandøy kommune (pr. 28.03.2011). Det er en stor gruppe på i alt 15 ulike typer lag og foreninger som spenner fra jeger- og fiskeforening til MC klubb, Sandøy kvinne- og familieforbund, pensjonistforening, bondelag, ulike bygdelag/velforeninger mfl. Det fremgår av nettsiden at oversikten ikke nødvendigvis omfatter alle lag og foreninger i kommunen.

Oversikten viser at av mer spesialiserte typer lag og foreninger er det flest musikklag (8 foreninger) og småbåtlag (7 foreninger). Det er fem ulike kristne lag og fem foreninger som driver ulike samfunnshus. Idretten har tre ulike lag.

Denne fordelingen sier noe om hvilke foreninger som har betydning for folk og bidrar dermed til å beskrive sivilsamfunnet. Noen lag og foreninger har eksistert i en årrekke, mens andre er relativt nye. Idrett og musikk er eksempler på foreninger som tradisjonelt står sterkt i mange lokalsamfunn, og som har lang fartstid. Det er interessant at musikklivet står i en særstilling i Sandøy. Det ble bekreftet av informanter som beskrev skolekorpset som landets største, målt i forhold til folketallet. Vi fikk opplyst at av skolens ca 170 elever deltar ca 100 elever i ulike tilbud. Informanter etterlyste imidlertid flere aktivitetstilbud for ungdom som ikke er engasjert i idrett og musikk.

At kommunen har så mange småbåtlag er et utslag av beliggenheten ved sjøen og at det er flere mindre lokalsamfunn i kommunen. Men det viser også at kommunen har satset mye på å legge til rette for aktiviteter knyttet til sjøen både for fastboende og for besøkende. Den nye småbåthavnen på Finnøy ble nylig kåret til en av Norges beste småbåthavner fikk vi opplyst. Kommunens satsing på aktiviteter knyttet til sjøen er også tydelig i satsingen på MAKS, Maritimt aktivitetssenter. Dette er et eksempel på en relativt ny organisasjon.

Sandøy kommune har mange frivillige lag og foreninger i forhold til folketallet. 43 foreninger fordelt på vel 1300 innbyggere gir i en forening per 31 innbyggere i gjennomsnitt, og høy foreningstetthet. Det kan bl.a. henge sammen med bosettingsmønsteret. Selv om de fleste bor på Harøy/Finnøya er befolkningen der fordelt på flere lokalsamfunn på Harøy/Finnøy, i tillegg til at det bor folk på øyene. At det er mange frivillige lag og foreninger kan også henge sammen med stort lokalt engasjement, og at en har hatt en tradisjon for lokal selvorganisering.

Noen foreninger har lange tradisjoner og vært viktige aktører i lokalsamfunnsutviklingen, som for eksempel, det tidligere Husmorlaget og helselaget Informanter beskrev hvordan Husmorlaget og Helselaget tidligere har hatt ansvaret for mange oppgaver som nå er overtatt av kommunen som for eksempel husmorvikarer, sjølhjelpsopplæring (matauk), lønnet sjukesøster, helsesøster og småbarnskontroll. Det var også de som hadde skaffet alt interiør da kirken ble innviet i 1934. Pensjonister beskrev hvordan disse organisasjonene er eksempler på ”det som har vært det store her: samholdet, dugnadsånden og å hjelpe hverandre.

Det finnes også ulike næringsforeninger i kommunen (se kapittel 5).

Sterk dugnadstradisjon

Dugnad og samhold er noe som fremheves av informantene: ”Veldig bra dugnadsånd her. Vi har noen skikkelige gjengangere, som får mange med seg som brenner for plassen her!” (SH) En dame som er tilbakeflytter og som har bodd i utlandet i flere år ser denne mentaliteten og verdien den bygger på: ”Folk her er flinke til å stille opp, det er dugnadsånd for fellesgoder som barnehage, skole, lekeplasser og forsamlingshus. Det er bra holdning til å dra i lag, - mye til å være en så liten plass” (SS).

Den gjensidige avhengigheten og det at de er så få, har i følge flere av informantene ført til denne innsatsen for fellesskapet og samfunnsinteressene: ”Det er typisk her å ta initiativ, ellers blir det jo ingenting”. (SS). ”Foreldre her er utrolig flinke til å stille opp” (LE), sier en mann som er tilbakeflytter og har sitt arbeid i skolen.

Dugnad og samhold eksisterer og forvaltes altså innenfor ulike delfelt eller arenaer i lokalsamfunnet; fra foreningslivet, barnehagen og skolen til bedrifter og samspill mellom bedrifter og lokalsamfunn om anlegg og tiltak. Men det er også *geografiske angrensede arenaer* som bestemte bygdelag som utmerker seg, særlig der det er mange barnefamilier. Et av disse er Røsok, et lite lokalsamfunn sør på hovedøya: ”Det er sterkt samhold og dugnadstradisjon på Røsok”(AR), er det en som sier, og får støtte av flere.. Der har de fått til mye med dugnad; som at de har bygget ballbinge og satt opp gatelys.

Et annet eksempel er MAKS, (maritimt aktivitetssenter) som ble etablert på initiativ av Ungdommens kommunestyre samtidig med at en også etablerte et ungdomshus for å gi ungdom flere tilbud. Ungdommer som driver MAKS har etablert en rekke ulike aktiviteter i tilknytning til sjøen fra kajakk, til dykking, seiling, vannski og tube. De har gjennomført båtførerkurs og livredningskurs sammen med Redningsselskapet og driver i tillegg med fisking og dykking. En ungdom som har vært sentral i dette arbeidet har sittet i ungdommens kommunestyre fra 13 års alder, og har også vært aktiv i utvikling av andre tilbud til barn og unge, for eksempel i skolegården. Han er et eksempel på hvilken betydning ildsjeler og enkeltpersoner kan ha for lokalsamfunnsutviklingen på et lite sted.

Figur 7.1 *MAKS, Maritimt aktivitetssenter, er et nytt tilbud til ungdom og alle med interesse for aktiviteter i og på sjøen*

Ungdommene bak MAKS så de aktivitetsmulighetene nærheten til sjøen gir, og tilbudet tiltrekker nå deltakere fra hele regionen, unge så vel som eldre. En ungdom forklarte at kommunen nylig var blitt kåret som Norges beste kommune for ungdom, og at han opplever at flere ungdommer nå bevisst velger utdanninger som gir jobbmuligheter i Sandøy kommune. De satser med andre ord aktivt på å komme tilbake etter endt utdanning. MAKS er et eksempel på

dugnad og samarbeid på tvers av samfunnsfelt, der ikke minst bedriftene har vært viktige bidragsytere. Samarbeidsrelasjoner i lokalsamfunnet og hvordan dette kan forstås i lys av ulike teorier vil bli nærmere beskrevet i kap. 13. samhandling og fragmentering

7.2 Uformelle grupper og nettverk

Sandøy kommune har, som det fremgår av kap. 5 hatt en økende innvandring i senere år, hovedsakelig arbeidsimmigranter fra EØS-området. Innvandringen har fått betydning for sivilsamfunnsutviklingen. Kommunen har nå folk fra ca 30 ulike nasjoner i en befolkning som til sammen bare utgjør ca. 1300 personer. Innvandringen har bidratt til den positive flyttebalansen i de senere årene.

Informanter beskrev hvordan denne innvandringen representerer ulike muligheter og trusler for sivilsamfunnet. Først og fremst skyldes innvandringen behovet for å rekruttere arbeidskraft. Informanter påpeker at en ikke var forberedt på den sterke innvandringen: ”Vi var helt uforberedt på innflyttingen av mange folk fra andre land”. Informanter opplever at bedriftene, var opptatt av å få rekruttert, ”koste hva det koste ville...de så bare bedriftens behov” – og at næringslivet ikke så at det fikk konsekvenser for hele lokalsamfunnet, ikke minst for kultur, skole, oppvekstvilkår. Dette førte til at kommunen tilsatte en veileder for integrering og tilrettelegging og språkopplæring. Det er særlig skole og barnehage som har fått de store utfordringene mht til språkopplæring. Noen informanter mente at de aller fleste nå har fått kjøpt seg hus, og at det som oftest er bedriften som må stille som kausjonist for lån. Andre mente at det er en utfordring å skaffe egnede (utleie)boliger til tilflyttere (fra dialogmøtet) Informanter mente at en kunne ha jobbet enda mer i frivillige organisasjoner for å integrere utlendingene.

Informanter uttrykte bekymring for at det kan utvikle seg parallellsamfunn På dialogmøtet ble det uttrykt bekymring (*representanter for off. forvaltning tok opp dette*) for at det kan bli et skille mellom de som lykkes og de som ikke lykkes, og at en kan få et delt samfunn. En av våre informanter som selv er tilflytter til kommunen beskrev hvordan hun selv opplever hvordan hun har blitt inkludert i lokalsamfunnet og i arbeidslivet, mens andre tilflyttere hun kjente til sliter med å komme inn på arbeids-

markedet. Da blir de gående hjemme, og det igjen kan skape vansker med språkopplæring osv. Noen mente også at det kan være en viss skepsis mot ”fremmede”, men at det har blitt bedre nå enn det var før.

Vi har for lite innsyn i hvordan lokalsamfunnet inkluderer grupper som sliter eller hva som skjer med dem som faller ut – flytter de?

Informanter påpekte at lokalsamfunnet opplever noen utfordringer mht noen grupper arbeidsinnvandrere som har blitt så mange at de isolerer seg, spesielt polakkene. Det betyr at barna får språkproblemer i skole og barnehage, fordi det ikke snakkes norsk hjemme. Dette skaper vansker både for barna og for de voksne som jobber i skole og barnehage. På dialogmøtet kom det frem at språkopplæringen er ekstra vanskelig for tilflytterne fordi en lokalt snakker ulike dialekter, og at det skaper forvirring blant tilflytterne, ikke minst når barna på skolen skal lære å skrive norsk.

Informanter var opptatt av at språkopplæring er nøkkelen til jobb og inkludering.

Informanter beskrev de særlige utfordringene for skole og barnehage at en etter hvert har fått tilflyttere med ulik landbakgrunn, og hvordan et lite samfunn skal kunne mobilisere tilstrekkelig ressurser for å møte språkproblemene, spesielt i skole og barnehage.. Problemet har også blitt tatt opp i forbindelse med et pågående arbeid med kommuneplan, se kap...

Det har vært forsøkt ulike tiltak for å møte utfordringer mht integrering av innvandrere. Informanter viste til en matfestival som hadde vært meget vellykket, og ønsket gjerne at dette skulle tas opp igjen. Det var en uformelt sammensatt gruppe av tilflyttere som arrangerte matfestivalen.

Informanter påpekte at det kan være et problem med arbeidsinnvandrere som bor og jobber i kommunen for kortere tid. Dette kan skape vansker med integreringen også av tilflyttere som har kommet for å bli i lengre tid. Informanter beskrev den usikkerhet en kan oppleve når man som bofast møter ukjente på butikken. Er dette mennesker som er her midlertidig, eller er det noen som vil bli? Informanter opplevde at (for) stor tilflytting kan skape utrygghet. Det vil være et brudd med viktige kvaliteter ved stedet og hverdagslivet, slik det ble beskrevet, se kap. 11.

7.3 Sivilsamfunnsorganisering og møtesteder

I et lite samfunn som Sandøy der det i senere år har vært tilflytting av mennesker fra mange andre land og med en annen kultur kan sivilsamfunnets ulike frivillige organisasjoner og formelle så vel som uformelle møtesteder få stor betydning for lokalsamfunnsutviklingen. Vi skal her kort beskrive ulike møtesteder for å få innsikt i hva det bygde miljøet kan ha av å si for å utvikle attraktive lokalsamfunn. Formelle så vel som uformelle møtesteder kan få betydning som rammen rundt hverdagslivet og utvikling av samhandlingsressurser, som vi vil komme tilbake til i kap 13.

Formelle organisasjoner har ofte en tilknytning til bestemte møtesteder som klubbhus, treningsentre osv. Slike møtesteder tjener til å formalisere og synliggjøre foreningen. Samtidig kan slike møtesteder ha betydning som uformelle møtesteder fordi de brukes av andre, organiserte så vel som uorganiserte. I tillegg finnes vanligvis en rekke mer uformelle møtesteder som kafeer, kiosker, parker og plasser osv. De fleste formelle møtesteder kan også være viktige uformelle møtesteder. I et lite og oversiktlig samfunn som Sandøy vil det være mange som deltar på ulike arenaer og i ulike organisasjoner, slik at en får aktører med ulike ”hatter” som kan ha mange både formelle og uformelle møtesteder.

Skolen og IP Huse- hallen ble av informanter beskrevet som viktige møtesteder for barn og unge. Det er bestemt at hallen alltid skal være åpen, og også skal kunne brukes av uorganiserte, slik at den også kan ha en betydning som et mer uformelt møtested. Skolen er samfunnshus og senter for 17.mai-feiringen, og både gymsal med scene, den nye salen med amfi og området rundt skolekjøkkenet er viktige samlingssteder i forbindelse med uformelle og mer formelle møter og arrangementer. Skolen ønsker også å ta i bruk den nye salen til for eksempel kino, men har støtt på problemer av formell art.

Informanter beskrev ferja, turstiene, puben, Finnøy havstuer, kaffekroken på COOP og småbåthavna som viktige uformelle møtesteder. På ferja møtes man og følger med på hva som skjer. Sjøen og båtlivet er naturlige møtesteder når en bor på en øy. I tilknytning til småbåthavna på Finnøya er det bygget nytt gjestehus med bad, en liten kafé og et museum som forteller om gründeren

Nils Nilsen Finnøy (1865-1939) som oppfant ”Finnøy- motoren”, en båtmotor til bruk i fiskefartøy. At havna er kåret til en av Norges beste gjestehavner tyder på at besøkende setter pris på dette tilbudet.

Figur 7.2 *Finnøy Havstuer, småbåthavna på Finnøy og svømmehallen er viktige møtesteder for både fastboende og besøkende.*

MAKS, Maritimt aktivitetssenter, er et viktig møtested, ikke bare for ungdom, men for mange mennesker både lokalt og regionalt. Flere informanter var likevel kritiske til at tilbudet til ungdom ikke var godt nok, og at det ikke er egen videregående skole.

I tillegg til skolen som forsamlingshus er det forsamlingshus på Finnøya, i Myklebust, på Ona og Sandøya. Forsamlingshusene brukes både til private fester og som møtested for lokale lag og foreninger. På Orta gikk folk sammen om å bygge forsamlingshus på dugnad nylig, for å få plass til alle gjestene i et bryllup. Det er ni fastboende på øya og det var vel 60 gjester i bryllupet. Slike fortellinger vitner om sterkt samhold og stor dugnadsvilje.

Pensjonistene har både skolen og Havgul som sine møtesteder. Havgul fungerer ifølge informantene som et uformelt stikke-innom- sted med salg av hjemmeprodusert håndverk og kafé

sommerstid. Informanter ga uttrykk for bekymring over at huset er planlagt revet. Svømmehallen ble også trukket frem som et møtested for pensjonistene der de har en fast dag i uka med bad og kaffe på bassengkanten.

Svømmehallen er en ny arena for organiserte så vel som uorganiserte møter. Her finnes bl.a. tilbud om svømmeopplæring og nye tilbud som vannaerobic. Det er et tilbud som ble etablert av en tilflytter til Harøy med støtte fra kommunen. Folk hadde vært litt skeptiske til denne typen nye tilbud i startfasen, men tilbudet er opprettholdt.

Havstuene ble beskrevet som et nytt og attraktivt møtested med flere ulike arrangementer som også fastboende og lokale bedrifter hadde nytte av (eks. torsdagsklubb, dansekvelder, jule-arrangementer, prosjektmøter osv). Slike arrangementer ble vurdert som viktige, ikke minst av tilflyttere.

Det kan oppstå diskusjoner og drakamper mellom ulike lokalsamfunn innen kommunen når det er spørsmål om lokalisering av nye bygninger og anlegg, og det igjen kan få betydning for stedsutviklingen og hvor folk møtes. Lokaliseringen av svømmehallen, ny båthavn og åpningen av Finnøy Havstuer har bidratt til at Finnøy har blitt et nytt tyngdepunkt som møtested i kommunen, og at Steinshamn dermed i praksis har tre sentre: havstuene med båthavn og svømmehall på Finnøy, området rundt rådhuset og området rundt idrettshallen og skolen. Slike lokaliseringsdebatter er ganske vanlige. Lokaliseringen påvirker hvor og hvordan mennesker ferdes. Debatten og beslutningene kan skape utfordringer for samhandling og samarbeid.

Mange formelle og uformelle møtesteder aktører kan møtes på tvers av tilhørighet til ulike grupper, kan bidra til å styrke og utvikle den sosiale kapitalen som en ressurs i lokalsamfunnsutviklingen (se kap.9).

8 Stedskvaliteter og stedsidentitet

8.1 Stedskvaliteter

I dette kapittel skal vi beskrive stedskvaliteter med betydning for egen livskvalitet slik det erfares av bosatte og innflyttere i Sandøy. Beskrivelser av stedskvalitetene gir en forståelse av hva mennesker opplever som attraktivt ved Sandøy som bosted. At ett sted vurderes som mer attraktivt enn et annet beror bl.a. på vurderinger av flere ulike egenskaper ved stedet, der hver og en vurderer et bredt sammensatt knippe av egenskaper og kvaliteter. Det er sjeldent bare ett forhold ved stedet som blir avgjørende.

Vurderinger av steders kvaliteter dreier seg både om objektivt gitte fakta, som for eksempel kommunikasjoner og beliggenhet, jobbmuligheter osv. og subjektive og individuelle opplevelser og erfaringer av steder og folk som bor der. Slike opplevelser og erfaringer kan også være av mer kollektiv art som utvikler seg til ulike fortellinger om ”Nordlendinger” eller ”Sunnmøringer” med mer eller mindre tydelige karakteristikk av steder, folk og lokalkultur. Slike fortellinger er ikke statiske, men gjenstand for endringer over tid (Røe et al. 2002).

Nærheten til naturen

På spørsmålet om hva som er de viktigste kvalitetene ved Sandøy som lokalsamfunn ble det først og fremst vist til kvaliteter i de fysiske omgivelsene, spesielt naturen, og det gode hverdagslivet. Utsagn som ”En fantastisk plass” og ”nærhet til naturen” er beskrivelser som går i igjen. Nærheten til naturen og et nært forhold til sjøen er av stor betydning for folk. Å oppleve naturen både i storm og stille gir ”sjelefred” som det ble sagt. ”Jeg er

oppvokst i seilbåt”, er et utsagn som beskriver det nære forholdet en unggutt har til sjøen. Informanter så det som positivt at det har blitt lagt til rette for naturopplevelser med turstier, ny småbåthavn og etableringen av Maritimt aktivitetssenter mm. Kvalitetene ved naturen, slik de oppleves av informantene, dreier seg altså både om natur som en arena for friluftsliv og natur som en ramme rundt hverdagslivet.

Nærheten til naturen henger sammen med den geografiske beliggenheten ved havet, utsatt for vær og vind, og at det er kort vei til ”alt” i et lite øysamfunn.

Friheten

Tilgang til natur ble av mange forbundet med en opplevelse av frihet og åpenhet: ”Utrolig fritt og godt”, er beskrivelser som informanter trekker frem når de skal beskrive det beste ved å bo i Sandøy. Opplevelsen av frihet er knyttet til flere forhold. Det dreier seg om det å ha tilgang til uberørt natur og det å ha plass nok. Det dreier seg også om en åpenhet og aksept for å sette i gang ting. Det er en annen type frihet enn den som finnes i byen, for eksempel frihet til å bråke så mye en vil fordi det er langt mellom folk. Friheten er også uttrykk for en aksept for å prøve ut ting, og en tradisjon for nyskaping. Dette har, som beskrevet under næringslivsutviklingen, bidratt til innovasjon og nyskaping i næringslivsutviklingen. En informant påpekte at friheten også gjelder i personlige forhold som en frihet til å være annerledes, og at det er større åpenhet og aksept for å gå andre veier enn det store flertallet.

Friheten gir mange muligheter for den som vil, ble det sagt, men friheten kan også ha sine negative sider: Informanter trakk spesielt frem to områder: Trafikkfarlige forhold og rus, spesielt blant ungdom. Informanter fortalte om problemer med fart og fyll i trafikken, og at det hadde sammenheng med at det ikke er faststasjonert politi på øyene. Det har, ifølge informanter, vært flere alvorlige trafikkulykker med dødelig utgang. En ungdom mente at det har blitt et økende rusproblem blant ungdom. Dette har fått utvikle seg blant annet fordi voksne ikke så det og fordi det er lite synlig politi. Hun var opptatt av å få til ordninger med mer synlig politi i lokalsamfunnet. Problemet har nylig blitt tatt opp i forbindelse med arbeidet med ny kommuneplan.

Tryggheten og det gode hverdagslivet

Tryggheten og det gode hverdagslivet er kvaliteter mange verdsetter. Det gode hverdagslivet dreier seg om at det er kort vei til alt, og at en har de viktigste tilbudene i form av offentlig og privat service, en trenger i hverdagen, og at en har jobb og hus.

Det kan se ut som at de viktigste kvalitetene ved stedet er immaterielle kvaliteter som frihet, trygghet, stillheten og gode oppvekstvilkår for barna. Trygghet dreier seg både om trygghet i forhold til trafikk, kriminalitet og ”annen elendighet” som man mener finnes i storbyen. Biler og sykler blir stående ulåst, og noen vet knapt hvor de har nøkkelen til huset sitt.

Friheten, folks hjelpsomhet og korte avstander til alt gjør at hverdagslivet blir trygt, enkelt og forutsigbart. Det er ingen kø, alle kjenner alle, og det at barna kan ferdes fritt gir en enkel hverdagskabal som folk setter stor pris på. Hjelpsomheten som uttrykk for at man bryr seg verdsettes høyt:

Jeg kjenner mange, nettverket er stort.

Utsagnet beskriver samholdet blant folk som en kvalitet ved stedet. Samholdet og dugnadstradisjonen kan forstås på bakgrunn av den ”isolerte” beliggenheten der en er avhengig av hverandre og av å utvikle en gjensidig tillit.

Å bry seg kan oppfattes som nysgjerrighet og grense til sladder eller baksnakking. Informanter la vekt på at nysgjerrigheten stort sett er velment fordi man bryr seg, eller de valgte å se stort på det eller forsøkte å forstå det. Tilflytteren som hadde opplevd baksnakking om andre tilflyttere ga uttrykk for at hun forsto begge parter, fordi hun kunne sette seg inn i den andres situasjon. En annen tolket det som uttrykk for mangel på kjennskap og kunnskap.

Tryggheten og det oversiktlige miljøet kan slå negativt ut i form av uønsket sosial kontroll og begrensede valgmuligheter med hensyn til hvem en ønsker å omgås. Et eksempel som ble trukket frem av en informant er de problemer som kan oppstå dersom barna ikke trives i klassen, og de ikke kan bytte klasse.

Det gjennomsiktlige i et lite samfunn kan også gi seg utslag i at noen følte seg ”båssatt”:

Folk her ute snakker mye om andre, det er mye
synsing, og det kan bli baksnakking og sladring.

Andre mente at det at folk snakker stort sett er fordi de bryr seg. Et annet eksempel på utfordringer en kan møte i et lite og tett miljø er hvordan en møter de en er uenige med. Et eksempel på det er ekspolitikeren som beskrev det å være politiker som en ”uriaspost” fordi alle vet hva du stemte i kommunestyret, og fordi du ikke unngår å møte meningsmotstandere på butikken eller på ferja.

Flere peker på sårbarheten som ligger i det å være så få mennesker. Det skal så lite til før ting ryker. Det gjelder både arbeidsmarkedet og i sivilsamfunnet. Jobbmarkedet er begrenset: ”Det er skummelt hvis bedriften må permittere”. Utsagnet viser at sårbarheten oppleves konkret og nærværende. Sårbarheten blir om mulig enda større i de små øysamfunn i kommunen, som for eksempel Orta med bare noen få fastboende.

Service-, kultur- og tjenestetilbud

Informanter er godt fornøyde med både offentlige og private tjenestetilbud i det daglige:

Vi har ikke riktig alt, men vi har alt vi trenger i det daglige.

Selv om folk har det de trenger i det daglige, mente flere at det av og til kan være tungvint å få tak i ting: ”Det kan ta en uke å få tak i rette typen spiker” er et utsagn som illustrerer at et begrenset vareutvalg kan være et praktisk problem.

Avhengighet av ferjetider ble trukket frem som en negativ kvalitet ved øysamfunnet. Spesielt kommunikasjoner mot Molde ble vurdert å være for dårlige, mens ferjetilbudet mot Ålesund og Vigra oppleves som bedre. Det er planlagt en ny vei, Nordøyveien, som skal forbinde Harøy/Finnøy med fastlandet. Veien vil, ifølge informantene, bety bedre kommunikasjoner mot Ålesund fordi en blir uavhengig av ferje. Andre derimot så ferja som en viktig møteplass og som en god måte å reise på. Det er der man møtes i det daglige og følger med på hvordan det står til. Noen ville savne den når den blir borte, og var bekymret for hvordan reisetilbudet vil bli for de som ikke har bil. Dette vil bli drøftet nærmere i kap.

Figur 8.1 *Å bo på en øy kan være tungvint. Ferja er livsnerven som frakter folk og litt av hvert. Ferja er samtidig en viktig uformell møteplass, der en kan følge med på hva som skjer.*

Noen informanter savnet flere kulturtilbud og restauranttilbud, mens andre mente at fokus på kulturtilbud er overdrevet. En informant mente at det nå har blitt enkelt å ta seg en tur til byen dersom en har lyst på kino eller konsert nå som kommunikasjoner med hurtigbåt/fly har blitt både bedre og billigere. Dette kan fortone seg ulikt for folk, avhengig av hvorvidt en har mulighet for å reise ut for å oppsøke tilbud, og kan forklare at det kan være ulike syn her.

Musikklivet har tradisjonelt stått sterkt i kommunen, og informanter fortalte med stolthet om musikkskolens mange tilbud. Kor, korps og fotball er viktige tilbud, spesielt til barn og unge. Informanter mente at tilbudet til de som ikke dyrker slike interesser har vært smalt, men både musikkskolen og private har forsøkt å utvikle nye tilbud som yoga, vannaerobic, matfestival, dansekurs mm. Bueskyting har blitt et nytt tilbud på Røsok, der folk bygget bane på dugnad. Oppslutningen om nye tiltak kan likevel variere, fordi det tross alt ikke er så mange mennesker å ta av.

Det er et lite sted, men ikke kjedelig. Her er mange muligheter hvis du er interessert.

Både Maritimt aktivitetssenter, båthavna, Finnøy Havstuer og svømmehallen ble beskrevet som nye og viktige møtesteder som ifølge informantene gjør stedet mer attraktivt både for folk og besøkende.

Figur 8.2 *Steds kvaliter. Nærheten til sjøen, vid horisont og stor frihet. Havn i Myklebust*

Figur 8.3 *Det åpne kulturlandskapet og nærheten til sjøen forteller om at jordbruk og fiske tradisjonelt sett har vært det viktigste næringsgrunnlaget.*

Informanter var godt fornøyd med kommunens tjenestetilbud med full barnehagedekning, ny skole, nytt sykehjem og gode tjenestetilbud til de eldre. Informanter savnet imidlertid et bedre 2.linjetilbud innen helse, for eksempel innen psykiatri og tilbud om hjelp fra for eksempel kriseteam. Det er et problem at det er langt å reise når en får behov for spesialisthelsetjenester. I tillegg ble det, som nevnt, etterlyst mer synlig politi. Noen så det som negativt at det ikke finnes videregående skole og at det er for få tilbud til ungdom. Det ble også uttrykt bekymring for en uheldig festkultur blant ungdom.

Arbeidsmarked og boligtilbud

Mangel på arbeidskraft innebærer tilflytting av både sesongarbeidere og mennesker som har et lengre perspektiv. Informanter har ulike oppfatninger av jobbmulighetene i kommunen. På den ene siden ble det pekt på som viktig og positivt at en alltid kan finne jobb fordi det tradisjonelt har vært lite arbeidsledighet.

På den andre siden mente man at jobbmulighetene er begrenset, spesielt for overkvalifiserte kvinner, og at det kan være en utfordring å skaffe jobb til begge ektefeller for å få familier til å bosette seg i kommunen. En informant var særlig opptatt av at friheten også betyr muligheter til å etablere egen virksomhet, og at det på små steder kan være nødvendig at folk bringer med seg sin egen jobb. En informant viste til den lille øya Orta der alle er sin egen arbeidsgiver, og at en er nødt for å ha med seg sin egen jobb, dersom en skal bo der.

Informanter så det som en viktig kvalitet at kommunen er flink til å legge ut attraktive boligtomter, slik at det er gode muligheter for de som ønsker det og har muligheter for det kan bygge eget hus. De så det også som en kvalitet at det er billig å bo der. Dermed kan det bli lettere å få oppfylt husdrømmen. Andre mente at det ikke er så enkelt for unge voksne å få en egnet bolig i kommunen.

Tilflyttere som kommer med lite eller ingen boligkapital er avhengige av at det finnes boliger til leie. Det har blitt bygget utleieboliger både i regi av bedriftene og av kommunen. En informant påpekte at det kan være vanskelig å matche behovene på boligmarkedet mht type/antall boliger og prisen. Vedkommende forklarte at det nylig har blitt bygget nye leiligheter for utleie på Finnøy, men at husleien var for høy, og at det fortsatt var en ledig leilighet der (mai 2011). Det finnes også eksempler på at tilflyttere som har bodd i kommunen en stund etter hvert har fått kjøpt seg rimeligere/eldre hus og pusset opp. Noen påpekte at en ved å bygge flere eldreregnede boliger kunne frigjøre hus til familieboliger, blant annet til tilflyttere.

Kommunen har i forbindelse med arbeidet med ny kommuneplan gjennomført en spørreundersøkelse, som viser at arbeid er viktigste faktor for valg av bosted (Sandøy kommune 2011). Samtidig viser den at arbeid er den største utfordringen fremover. Informantene våre snakket likevel mer om naturen, friheten og det gode hverdagslivet generelt som viktige kvaliteter ved stedet enn om bolig og arbeid. Det kan kanskje skyldes at en tar arbeid og bolig for gitt? Det kan også tolkes som at arbeid og bolig er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for å utvikle et livskraftig samfunn.

8.2 Stedsidentitet og tilhørighet

Det finnes ulike tilnærminger til forståelse av stedsidentitet. Innen planfagene legges hovedvekten på forståelse av stedets historiske utvikling, landskap og bebyggelse (Miljøverndepartementet 1993). Innen samfunnsfagene har en gjerne en bredere tilnærming til forståelsen av steder og stedsidentitet. Vestby og Skogheim (2010) har beskrevet hvordan ulike faktorer så som fysiske særpreg og romlige kvaliteter, næringslivshistorie og utviklingen av næringslivet, kultur og historisk utvikling og forhold ved lokalbefolkningen og sosialt liv får betydning for steders identitet. Det dreier seg både om forhold som kan være objektivt gitte fakta, som for eksempel steders beliggenhet ("location"), men også at slike fakta kan oppfattes forskjellig avhengig av øynene som ser. Det kan være individuelle subjektive opplevelser og erfaringer eller uttrykk for kollektive opplevelser og erfaringer som deles av flere (Røe et al. 2002).

Stedets identitet er for mange nært knyttet til egen identitet (identity with place) (Relph 1976). Hvor vi velger å bo avhenger av mange ting, både tilgang til jobb og hus osv, men også av hvem vi vil være, og at vi gjerne søker "my kind of people". Mennesker og steder utvikler identitet i samspill med hverandre fordi måten vi bruker steder på og måter vi omgås preger stedet. Stedsidentitet dreier seg dels om interne selvbilder, hvordan folk på stedet ser på seg selv, men også om hvordan andre utenfra ser på stedet (omdømme).

Vidsynthet og tradisjon for nytenking

Sandøyas beliggenhet er avgjørende for næringsgrunnlaget og har betydning for å forstå kvaliteter og egenskaper ved stedet. Beliggenheten, næringsgrunnlaget og summen av egenskaper og kvaliteter ved stedet får betydning for opplevelse av stedsidentitet og tilhørighet. Grunnlaget, historisk sett, for bosettingen i dette øysamfunnet er beliggenheten og god tilgang til havets ressurser, slik beskrevet tidligere, som igjen har avledet utviklingen innen maritim industri.

Informantenes fortellinger ovenfor om frihet og åpenhet illustrerer folks interne selvbilder, hvordan en ser på seg selv, på stedet og på egen kultur. Det kan se ut som naturgitte egenskaper ved stedet og geografisk beliggenhet har betydning for å beskrive egen kultur og

væremåte. Det fremgår både av informantutsagn og måten informanter identifiserer seg med kommunens slagord. : ”Under høy himmel med vid horisont”. En informant sa det slik:

Det du er født med har du med deg. Det ligger i genene. Du blir preget av naturen og vidsynt ved havet.

Denne informanten er født og oppvokst i ett av de små øysamfunn i kommunen, og flyttet tilbake dit som ung voksen for å etablere seg der. Utsagnet illustrerer den nære sammenheng mellom stedet, mentaliteten og lokalkulturen som til sammen former folks oppfattelse av stedet og de som bor der. At folk er vidsynte betyr, ifølge informanten, at man er åpen for nye ting, at man må fornye seg, og at alt det gamle ”kastes i fjæra”. Denne tradisjonen for å fornye seg gjennomsyrrer også næringslivsutviklingen, slik beskrevet tidligere. Informantutsagn om frihet og nytenkning i et lite lokalsamfunn illustrerer sosial takhøyde og åpenhet. Det gjelder både i næringslivsutviklingen og sivilsamfunnet.

Informanter kjente til kommunens slagord, og mente at det passet bra på stedet og de som bor der. Informantene kjente til slagordet og identifiserte seg med utsagnet, selv om det ikke har vært noen bred prosess bak utviklingen av slagordet.

Informantutsagn om friheten i et lite lokalsamfunn, både på det personlige plan og i næringssammenheng, er tankevekkende siden en tradisjonelt har forbundet frihet, åpenhet og nytenkning med bylivet, ikke minst har dette vært et tema for byutvikling og tanker om ”the Creative Class” (Florida 2005). Finnøymotoren og vinsjer fra I.P Huse er konkrete resultater av denne tradisjonen for å tenke nytt i Sandøy, og som er kjente produkter nasjonalt og internasjonalt.

En informant mente likevel at man ikke er så vidsynte som man ønsker å gi inntrykk av. Vedkommende mente at folk langs kysten er mer åpne og tolerante sammenlignet med folk fra ”dalstroka innafor”. Men sammenlignet med folk fra andre kulturer internasjonalt er ikke nordmenn så vidsynte, verken folk langs kysten eller fra innlandet. Utsagnet illustrerer at synet på stedsidentitet og sosiale fenomener ikke er objektivt gitte størrelser, men er farget av kultur og egne erfaringer og

preferanser. Det kan også gi seg utslag i ulike syn på hvordan lokalsamfunnet møter tilflyttere med ulik bakgrunn og kultur, samtidig som økt tilflytting bidrar til endring av stedsidentitet til å bli et mer flerkulturelt samfunn.

En informant hadde en annen forklaring på sted og identitet, som også illustrerer en nær kobling mellom stedets geografiske beliggenhet ("location") og identitet:

At vi er så isolert gjør at vi på en måte har vår egen identitet. Det betyr mye for folk.

Utsagnet antyder at en annen dimensjon, den isolerte beliggenheten som et lite øysamfunn, kan få betydning for identiteten.

At spørsmål om identitet er knyttet til den historiske fortellingen om lokalsamfunnets utvikling fremgår også av omtalen på kommunens nettsider av hvordan løsrivelsen fra Aukra prestegjeld i 1867 etter mangeårig "strev og strid" fødte gründeren og gründerånden "ytst mot havet". Denne fortellingen illustrerer at en bestandig har hatt en evne til å tenke nytt:

Med sjøvstenderklæringa bråvakna sandøysamfunnet opp til ein arbeidsdag fylt av kunnskpåsvolt, nybrotstankar og framstegsvilje (www.sandoy.kommune.no 23.08.2010)

At denne beskrivelsen trekkes frem på kommunens nettsider kan tyde på at en slik fortelling fortsatt er viktig for egen forståelse av folket og stedet. Denne fortellingen illustrerer også hvordan beliggenheten som isolerte øysamfunn "ytst mot havet" forsterker behovet for å jobbe hardt og stole på egne krefter.

Det kan se ut som øykulturen og den isolerte beliggenheten både har bidratt til sterkt samhold og dugnadstradisjon og til stor åpenhet fordi en alltid har søkt seg ut. Kombinasjon av både samhold innad og gründerkultur og stor åpenhet utad kan være med på å forklare lokalsamfunnets suksess. Fjær (1992) har tidligere påpekt at en kombinasjon av dugnad og gründerkultur kan være forklaring på hvorfor noen lokalsamfunn lykkes. Entreprenørskap er viktig for å sette i gang prosjekter, dugnadsånd er nødvendig for å drive samfunnet og fellesskapet der kommunen ikke strekker til. I Sandøy har lokalt eierskap i bedriftene bidratt til

finansiering av svømmehall med mer som et felles løft for lokalsamfunnet. Informanter påpekte at folk på Sunnmøre alltid har reist ut både til andre steder langs kysten og til land utover i Europa, spesielt Storbritannia, og at det har vært av avgjørende betydning for å etablere en kultur for nyskaping både i næringslivet og i lokalsamfunnet for øvrig. Båten har historisk sett har vært det viktigste framkomstmiddelet, som har gitt folk langs kysten bredere nasjonal og internasjonal kontakt enn folk på landsbygda. I dag har nye kommunikasjonskanaler via data og internett i tillegg til at det er kort vei til flyplassen på Vigra bidratt til at folk på Sandøy har omfattende kontakter og forretningsforbindelser nasjonalt og internasjonalt. Vi får bekreftet bildet av driftige sunnmøringer, som evner å stå sammen og samtidig søke ut for å tenke nytt.

Signalbygg og innlevelsesøkonomi

Samhold og dugnadsånd har også gitt konkrete resultater i form av en rekke nye aktivitetstilbud og møtesteder som informanter er stolte av: ”Håp i havet”, Maritimt aktivitetssenter, den nye småbåthavna, I.P. Husehallen og Finnøy Havstuer. Dette er bygg og anlegg som kan bidra til å gi stedet en ny og tydeligere identitet fordi de på en helt konkret måte synliggjør at her får man til noe. Dette er tilbud som oppleves som attraktive av både beboere og besøkende, og som bidrar til at steder og folk inngår i nye relasjoner. De bidrar dermed til en omdanning av stedsidentiteten av Sandøy til også å være et sted med attraktive service, kultur- og fritidstilbud, og ikke bare et fiskeri- jordbruks- og industrisamfunn.

Både i Norge og internasjonalt er det i senere år satset mye på kultur, ikke minst mange nye signalbygg som ledd i ”branding” eller markedsføring av steder. Ny opera i Oslo og Nordfjordeid (!) eller nytt Hamsunmuseum i Hamarøy er eksempler på dette. Bygging av signalbygg som fungerer som merkevarer innen kulturokonomien kan ha stor effekt fordi nye, gjerne særpregete bygg, er svært synlige i bybildet eller i et åpent landskap.

I faglitteraturen har enkelte vært kritiske til denne forståelsen av opplevelsesøkonomien, der nye attraksjoner etableres for å tiltrekke besøkende som kommer for opplevelsens skyld, men som ofte er attraksjoner som ikke nødvendigvis medfører at flere velger å bosette seg der (Lønning (red.2009)). Han argumenterer i stedet for en innlevingsøkonomi, der menneskers engasjement og

identifikasjon med stedet er bærebjelken i stedsutviklingen. Vi har sett at etableringen av de nye attraksjonene i Sandøy inngår som viktige møtesteder i folks hverdagsliv og bidrar dermed til en innlevingsøkonomi i form av nye møtesteder for utviklingen av nye relasjoner og lokalt engasjement for stedet. De har samtidig bidratt til økt tilstrømning av besøkende. Det trenger med andre ord ikke å være noen motsetning mellom å satse på en innlevelsesøkonomi som samtidig inngår i en opplevelsesøkonomi.

Navnet på svømmehallen "Håp i havet" har en interessant dobbeltbunn fordi det både forteller at det er "håp", muligheter for fremtiden, i havet, samtidig som det skal assosieres med det å "hoppe" ut i det, altså et uttrykk for tiltakslyst.

At anleggene oppleves som attraktive kan også forklares med at de utnytter nettopp det som er Sandøys identitetsmarkør og viktigste kvaliteter: Naturen og nærheten til sjøen. De kan dermed forstås som en nytolkning av stedets distinkte karakter, eller *genius loci*, for å bruke Norberg-Schulz (1992). Finnøy Havstuer og småbåthavn, MAKS, og svømmehallen "Håp i havet" er forankret i lokal kultur og tradisjon, og nettopp derfor oppleves de som autentiske og attraktive steder å være for både bofaste og tilflyttere. For både fastboende og besøkende står anleggene som synlige og lett gjenkjennelige "bevis" på optimisme og fremtidstro.

Figur 8.4 *Svømmehallen "Håp i havet" kan ses som et signalbygg som forteller om et lokalsamfunn med optimisme og fremtidstro. (Foto: Classic Norway)*

Sterk tilhørighet til og identifikasjon med stedet

Informanters opplevelse av tilhørighet kan beskrives som individuell opplevelses eller følelsesmessig erfaring. Innen faglitteraturen legger enkelte vekt på at det er en tett relasjon mellom mennesker og steder: "People are their place and place is its people" (Relph 1976:37). Å beskrive stedet og seg selv som del av felles kultur kan også forstås som "sense of belonging" (Holloway og Hubbard (2001). Med det menes at stedet blir en viktig del av hvem man er og hvordan man tenker om seg selv. Tilflyttere kan gi uttrykk for tilhørighet til stedet ved å bevisst velge å flytte til et sted. For både fastboende og tilflyttere kan stedet oppleves som en integrert del av egen identitet fordi det passer til ens identitet, hvem en er og vil være og hva slags liv en vil leve.

Den nære sammenhengen mellom mennesker og steder viser seg både i dialekter og i måten vi presenterer oss på: "I e fra Molde" eller "Eg e sunnmøring". Informanter refererte til dette skillet i identitet og tilhørighet mellom romsdølinger og sunnmøringer som fortsatt går som en usynlig grense tvers over Harøy. Et annet eksempel på den nære relasjonen mellom mennesker og sted er at mange mennesker i Sandøy har slektsnavn hentet fra lokale stedsnavn som Røso, Sandøy og Finnøy. Stedsnavn har i tillegg ofte utgangspunkt i steders beliggenhet eller særtrekk i landskap og omgivelser, som for eksempel "Myrbakken", "Sandvika", "Stranda" eller "Nordnesvika", som er stedsnavn avmerket på kartet over Harøya.

Økt tilflytting av arbeidsinnvandrere i senere år bringer med seg ny kultur, språk og samværsmåter som bidrar til omdanning av stedsidentiteten, slik det også påpekes i arbeidet med kommuneplan (Sandøy kommune 2011). Det er nå tilflyttere fra ca 30 ulike land som har bosatt seg i Sandøy permanent eller for en periode.

Informanter identifiserer seg med det som oppleves som positive egenskaper og kvaliteter ved stedet. Dette har også blitt beskrevet i annen faglitteratur (Vorkinn og Riese 2001). De påpeker samtidig at spørsmål om identitet og tilhørighet er komplekse fenomener, som ikke er statiske, men i stadig endring.

Informantenes opplevelse av sterk tilhørighet kan forstås på bakgrunn av fortellingen om løsrivelsen fra Aukra og en sterk trang til selvstendighet. Den historiske fortellingen, som

presenteres på kommunens nettside, kan tyde på at noen oppfatninger om stedsidentitet og tilhørighet likevel har en viss gyldighet eller holdbarhet over tid. Det kan henge sammen med at øysamfunnet fortsatt har en klar avgrensning mot andre steder og at en fortsatt er et "isolert" øysamfunn der en er avhengig av hverandre. Det skaper fellesskapsfølelse og tilhørighet. Selvstendighet og det å være et øysamfunn langt til havs, har bidratt til å utvikle en egen øykultur der en er avhengig av hverandre. Stedstilhørighet kan sies å bunne i et "vi her", et fellesskap som går på tvers av andre tilhørigheter og forskjeller, og som blant annet kan resultere i en til dels sterk dugnadsånd. Slik sett kan stedstilhørighet være en verdifull ressurs i stedsutvikling, "et hjerte for bygda", en lokalpatriotisme og drivkraft for den dugnaden det er å få små lokalsamfunn til å bli livskraftige steder. En sterk og positiv tilknytning til stedet kan være med på å forklare hvorfor noen småsamfunn har lyktes i å utvikle et livskraftig og attraktivt miljø. Vorkinn og Riese (2001) fant at stedstilhørighet hadde større forklaringskraft enn alle andre sosiodemografiske variabler til sammen for folks vurdering av en utbygging i sitt nærområde. Her sto folk sammen i en felles kamp *mot* en utbygging i nærområdet. På Sandøy har en stått sammen *for* å utvikle et livskraftig lokalsamfunn. I begge tilfellene er sterk tilhørighet og identifikasjon med hjemstedet uttrykk for sterke krefter mht opplevelse av tilhørighet og hvordan folk handler.

Våre informanter identifiserer seg *med* stedet. I faglitteraturen påpekes det at mennesker kan identifisere seg *med* steder, *mot* steder eller en kan velge å *ikke identifisere* seg med et sted (Berg og Dale (2004:53). Mennesker som ønsker å flytte fra et sted kan for eksempel velge å ikke identifisere seg med stedet, eller de kan velge å identifisere seg mot stedet – dette er ikke noe sted for meg. Vi har imidlertid ikke intervjuet folk som har flyttet fra Sandøy, og som evt. vil kunne ha en annen opplevelse av identifikasjon med eller mot stedet.

- Den sterke tilhørigheten til stedet kan forstås på bakgrunn av individuelle subjektive erfaringer, men kan også forstås på bakgrunn av egen kultur. Våre oppfatninger av steder er preget av både individuelle, subjektive erfaringer og verdisyn og kollektive fortellinger om steder. Witoszek (1994) har for eksempel vist at nordmenn har et særlig forhold til naturen fordi våre naturpreferanser, normer og verdier er et resultat

av kulturell læring og som resultat av sosial praksis. Witoszek (1994) beskriver ”narrative construction of nature” som:

Miljøet som vi opplever er, til en viss grad, påvirket av verdiladet historie, fortellinger og bilder som vi omgir oss med (1994:169, her gjengitt fra Thoren et al. 1997).

Denne kulturelle ballasten er med på å forklare hvorfor nordmenn generelt har et nært forhold til naturen. På Sandøy opplever en å ha naturen rett utenfor stuedøra, og dermed kan naturen få en særlig sterk betydning.

Menneskers tilhørighet og identifikasjon med steder kan også forstås på bakgrunn av stedet forstått som ”locale” dvs. som ”setting” for hverdagens sosiale interaksjon (Giddens 1991). Nærhet og kort vei til ”alt” og ”alle” samtidig som en er avhengig av hverandre betyr at samholdet og hverdagens ulike møtesteder, formelle så vel som uformelle i et lite og oversiktlig samfunn får betydning for identiteten. Det utvikles et fellesskap en føler seg hjemme i og fortrolig med. Stedet former sosial praksis, i form av rutinepregede aktiviteter i hverdagen, samtidig som sosial praksis former stedet.

Vi har fått bekreftet at mennesker kan utvikle nære relasjoner til steder, og at mennesker og steder utvikler sin identitet i nært samspill med hverandre, slik påpekt av Berg og Dale (2004). Sterk identifikasjon med (hjem)stedet kan ses som en styrke og en viktig faktor i å utvikle livskraftige og attraktive lokalsamfunn. Det er menneskers nære tilknytning til steder som resultat av egne opplevelser og erfaringer, utviklet og filtrert gjennom sosialisering, kultur og felles verdisyn, som ligger til grunn for forståelser av det relasjonelle sted. Med det menes at steder er åpne og dynamiske og er i stadig endring. Det betyr også at mennesker og steder er gjensidig konstituerende (Berg og Dale 2004). Sandøy kommune med mange små øysamfunn med en klar avgrenset beliggenhet kan bidra til en særlig tydelig opplevelse av et ”vi her” i motsetning til ”de andre”. Samtidig er også Sandøy som lokalsamfunn gjenstand for endring gjennom nye mennesker som kommer til, nye aktiviteter, møtesteder og endret sosial praksis.

Flyttemotivundersøkelsen underbygger at folk i distriktene opplever stor tilknytning til stedet, der sterk stedsidentitet er en viktig forklaring for å forstå bomotivene, dvs. at folk velger å bli

boende et sted. Flere mennesker på små steder forklarer stedstilknytningen med at de har bolig/eiendom i slekt og familie på stedet og at egenskaper ved stedet og naturen er viktige bomotiver sammenlignet med landsgjennomsnittet (Sørli 2009).

Sandøys beliggenhet som et geografisk avgrenset øysamfunn langt til havs kan også forstås på bakgrunn av beskrivelser av steders distinkte karakter, ("genius loci") innen arkitekturteorien: "Livet finner sted", sier Norberg-Schulz, og mener med det at stedet er rammen rundt våre liv:

Stedet er altså noe som knytter en gruppe mennesker sammen, noe som gir dem en felles identitet og legger grunnlaget for et fellesskap eller et samfunn. Det er nettopp stedets bestandighet som gjør at det kan spille den rollen" (Norberg-Schulz 1992:12)

Naturen og den isolerte beliggenheten i Sandøy kan sies å være et relativt bestandig og uforanderlig element med en distinkt karakter. På den andre siden kan ulike inngrep i omgivelsene endre dette bildet av bestandighet. Etablering av vindmøller i havet kan rokke ved dette bildet av uforanderlighet og urørt natur fordi det vil skape store visuelle forandringer, og kanskje det kan være en medvirkende forklaring på hvorfor de har skapt så stor konflikt i Sandøy? Nordøyveien vil også kunne endre opplevelsen av Sandøy som et sted med en distinkt karakter, fordi en veiforbindelse opphever øystatusen med de konsekvenser det kan få for lokalsamfunnsutviklingen.

I kommuneplanen (Sandøy kommune 2011) beskrives Sandøy som et industristed. Næringsgrunnlaget, spesielt den maritime industrien, er som omtalt tidligere av stor betydning for lokalsamfunnsutviklingen og dermed også for stedets identitet. Sandøy som et industristed er imidlertid ikke noe informantene trekker frem, og det er heller ikke spesielt tydelig på kommunens nettsider. Disse ulike bildene av Sandøy illustrerer hvordan en i omtaler av steder kan velge ulike bilder og beskrivelser av steder, og hvordan ulike aktører kan ha ulike oppfatninger om steder og stedsidentitet.

Ungdommens identifikasjon med stedet - urbane og rurale kvaliteter

Den økende urbaniseringen, dvs at det over tid har foregått en flytting fra perifere til sentrale strøk, innebærer at mange bygdesamfunn har hatt nedgang i folketallet. Forskere har hevdet at spesielt ungdom ønsker en mer urban livsstil og at det er en trussel for små bygder og kystsamfunn (Lindkvist (20007, Hanssen 2000). Det kan derfor være viktig å lete etter eksempler der ungdom identifiserer seg *med* stedet, og om en kan finne eksempler på mer urbane kvaliteter i små samfunn.

Ungdom vi intervjuet fremhevet nettopp betydningen av MAKS for deres opplevelse av Sandøy som et attraktivt sted og et sted de identifiserer seg *med*, og der de også så for seg muligheter for å bosette seg som voksne. Etableringen av MAKS kan ses som et viktig mottrekk til ungdommens "lengsel" etter nye og spennende aktiviteter og "action", noe som ofte forbindes med det urbane. Andre nye aktivitetstilbud bidrar, som omtalt, også til en omdanning av stedsidentiteten fordi de er konkrete symboler på at det skjer noe nytt.

I faglitteraturen finnes det flere ulike definisjoner av hva som menes med det rurale, versus det urbane. Berg og Lysgård (2004) hevder at det blant folk flest finnes to ulike dominerende forestillinger om bygda og byen. De beskriver hvordan de dominerende forestillingene til folk flest om byen og bygda faller i to ulike kategorier: På den ene siden finnes forestillingen om bygda som det tradisjonelle og litt kjedelige (få tilbud, sosial kontroll osv), dvs som noe negativt i motsetning til byen som noe positivt, som den moderne byen (bredt vare- og tjenestetilbud, mangfold, det spennende, stor takhøyde osv.). Samtidig finnes et annet sett av forestillinger, der bygda er idyllen, med fred og ro, trygghet osv. i motsetning til den fæle byen, med bråk, det skitne, det farlige, sosial isolasjon og usunt liv, grå og stygge. Vi kan legge til at byen og det urbane gjerne forbindes med en fortetting av mennesker, aktiviteter og bebyggelse, mens det rurale forbindes med at mennesker, aktiviteter og bebyggelse er mer geografisk spredt.

Det kan se ut som disse stereotypene ikke stemmer helt med det bildet som avtegner seg av Sandøy som lokalsamfunn. Det kan henge sammen med at bygda tradisjonelt forbindes med livet på landsbygda, dvs. gårdsbruk og bygder i innlandet. På kysten har en,

som nevnt, alltid har tradisjon for å reise ut, og at en derfor ser seg selv som mer vidsynte. Det innebærer både større takhøyde og åpenhet for nytenkning. I tillegg kan små kystsamfunn på grunn av sitt fortettede miljø av bebyggelse, mennesker og aktiviteter, spesielt rundt havna, beskrives som mer urbane enn landsbygda. Bebyggelsen langs kysten, spesielt på Vestlandet, ligger tradisjonelt tett på grunn av terrengforholdene og på grunn av at mange steder er utsatt for rasfare (Norberg-Schulz 1993). Denne dimensjonen kan bli oversett i det tradisjonelle skillet mellom byen og bygda. Ona med sin tette bebyggelse rundt havnen har karakter av småby. Det kan kanskje være en medvirkende forklaring på at Ona fremstår som attraktivt blant kunstnere? Noen mente at Steinshamn har utviklet en ”bymentalitet”, og tilflyttingen fra utlandet har bidratt til et mer flerkulturelt samfunn. Nye bygninger og anlegg som Svømmehallen, båthavna, MAKS osv. bidrar som nevnt til en omdanning av stedsidentiteten og gir samtidig signaler om et lokalsamfunn der det kommer nye og spennende tilbud. Det foregår med andre ord en konkret ombygging og omdanning av stedets identitet i retning av ”den moderne byen”. Utviklingen av næringslivet viser, som nevnt, at innovasjon og nytenkning ikke bare er et byfenomen.

Informanter har beskrevet mange av de typisk rurale kvalitetene (den idylliske bygda) som ro, sosial omsorg, trygghet. De har også fremhevet at det er korte avstander til det meste, og at det betyr et enkelt hverdagsliv. Munkejord (2009) har imidlertid hevdet at innflyttere i små kystsamfunn ser på dette som urbane kvaliteter fordi tette sosiale relasjoner, gjør at det kan være kort vei til makt og innflytelse.

Selv om Steinshamn er et tettsted ifølge definisjonen til SSB, fremstår sentrum som lite tett og med få uformelle møtesteder utendørs.

Figur 8.5 *Bebyggelsen i "sentrum" i Steinshamn fremstår som åpen og spredt med få møteplasser utendørs*

Steinshamn har i praksis tre sentre med hhv. skole/idrettsanlegg lengst mot sør, med sentrum ved rådhuset og svømmehall, småbåthavn og stedets største og viktigste hotell og restaurant, Finnøy havstuer på Finnøy. Det medfører en del biltrafikk og at mennesker og aktiviteter er spredt, og dermed et mindre urbant miljø. Gehl (2010) har påpekt at den viktigste attraksjonen i et bymiljø er menneskers aktivitet. For å skape et attraktivt miljø bør en, ifølge Gehl (2010), samle menneskelige aktiviteter i stedet for å spre dem.

Vi kan oppsummere med at det kan se ut som de bildene av Sandøy som lokalsamfunn inneholder noen kvaliteter og verdier som bryter med de vante bildene av skillet mellom det urbane og det rurale, slik beskrevet av Berg og Lysgård (2004). Bildet som informanter har tegnet kan nærmest beskrives som en kombinasjon av flere positive egenskaper ved den moderne byen, spesielt evnen til nytenkning, og positive egenskaper ved den idylliske bygda.

Identitet og tilhørighet til ulike lokalsamfunn

Vi har sett at det på tross av fortellinger om et sterkt ”vi” og ”vi vil” kan det synes som det finnes ulike lokalsamfunn med ulik identitet og lokalkultur. Informanter beskriver mennesker i noen av de minste lokalsamfunn som bærere av et særlig stort engasjement eller tilhørighet til stedet, for eksempel beskrivelsen av ”dugnadsbygda” Røsok. Det er fortsatt flere små lokalsamfunn med sterk lokalt engasjement, samtidig som det nå er sterkere oppslutning om Steinshamn enn tidligere. Flere lokalsamfunn hadde for eksempel egen skole tidligere. Dermed kan en også miste noe av den lokale tilhørigheten og identifikasjonen med de små lokalsamfunnene fordi lokale møtesteder blir borte. Informanter beskrev hvordan en nå opplevde en sterkere oppslutning om Steinshamn. Altså kan en finne tendenser i retning ”sentralisering” også i små samfunn. Informanter regnet med at denne tendensen vil fortsette, og at flere av de minste øyene vil bli avfolket i fremtiden. Samtidig har vi sett at enkelte beskriver Steinshamn som et sted med ”bymentalitet” fordi det der er mindre oppslutning om dugnader for eksempel. Det kan ha blitt forsterket av at det i senere år har kommet tilflyttere fra andre land av folk med en annen kultur, som preger stedet og menneskene som bor der. Steinshamn har blitt et noe mindre oversiktlig sted enn tidligere. Noen informanter beklaget denne endringen, andre ønsket gjerne mer anonymitet. Selv om det er en viss oppslutning om Steinshamn som sentrum finnes fortsatt en tilhørighet til de mindre samfunn. Det kan også tolkes som flerstedstilknytning (Munkejord 2009) fordi en fortsatt identifiserer seg med de små lokalsamfunn samtidig som en støtter opp om Steinshamn som sentrum. Det kan også henge sammen med at en gjerne beskriver egen tilknytning til steder på ulikt nivå, fra hjemmet som det nærmeste, til grenda, bydelen, og landsdelen en kommer fra avhengig av hvilken sammenheng beskrivelsene gis.

Det går et historisk skille midt på Harøya på grunn av at den tidligere riksgrensen mellom Sverige og Norge delte øya i to. Informanter forklarte at en fortsatt kan oppleve forskjeller mht dialekter og kultur mellom de to områdene. Folk på nordsida orienterer seg mot Molde og Romsdalen, og definerer seg som romsdølinger, mens folk i den sørlige delen av kommunen orienterer seg mot Ålesund og Sunnmøre. Dette forsterkes av utbyggingen av kommunikasjoner og ferjeforbindelser hhv til

Molde og Ålesund. Informanter er mer fornøyd med kommunikasjonene mot Ålesund enn mot Molde. Den nye Nordøyveien kan forsterke tilknytningen mot Sunnmøre enda mer.

De som bor på de små øyene utgjør egne små samfunn i lokalsamfunnet. Det kan se ut som de ulike lokalsamfunn har gått ulike veier mht hvem som bor der, hva folk driver med, og at det kan få betydning for stedsidentitet og tilhørighet.

På Orta bor det nå ni fastboende, ifølge en informant, som beskrev det særlig tette miljøet som kan utvikle seg i et så lite samfunn. For eksempel møtes man gjerne på brygga hver dag når postbåten kommer. Da prater man og følger med på hva som skjer fordi man bryr seg, man hjelper hverandre, døren er alltid åpen og man bruker hverandres verksted osv. Et slikt småsamfunn resulterer også i en særlig selvstendighet fordi alle er sin egen arbeidsgiver, fordi en må ha med seg sin egen jobb. Det lille øysamfunnet på Ona har i særlig grad tiltrukket seg kunstnere om sommeren på grunn av lyset, ifølge en informant. Ona med Ona fyr er et gammelt fiskevær der det fremdeles er fastboende. Dette lokalsamfunnet har blitt aktivt markedsført i reiselivssammenheng, og er trolig også kjent pga av romanen "Ona fyr" av forfatteren Ingebrikt Steen Jensen. .At dette øysamfunnet har en egen identitet og oppleves som attraktivt kan også henge sammen med den intime og tette småhusbebyggelsen.

Figur 8.6 *Ona er et lite øysamfunn med en tett småbusbebyggelse og intime gater og smug.*

Identifikasjon med Steinshamn som sentrum

Selv om Sandøy består av flere ulike lokalsamfunn ser det ut som en har samlet seg om ett sentrum: ”Du har det du trenger, og vi har et sentrum”. Informanter mente at det er en styrke for lokalsamfunnet at en har samlet seg om ett sentrum:

Steinshamn er sentrum. Det ligger fast. Vi har ikke de stridigheter som i Haram.

Informanter opplever at sentrum i Steinshamn er området ved rådhuset og COOP. Der er det også helsesenter, sykehjem, post, bank og tannlege. I tillegg er mange bedrifter er lokalisert i Steinshamn. Skolen med bibliotek og samfunnshus er litt mer usentralt plassert i forhold til sentrum, men det ble av en informant forklart med at det var økonomisk mest gunstig å bygge ut i tilknytning til ungdomsskolen.

Selv om man har hatt sine lokaliseringsdebatter og drakamper mellom ulike lokalsamfunn innen kommunen, for eksempel uenigheter om hvor svømmehallen skulle ligge, har man til en viss grad samlet seg om Steinshamn. Det kan tyde på at en i Sandøy

kanskje har kommet et steg videre og i større grad opplever seg som et felles "vi" sammenlignet med andre kommuner?

Selvpresentasjon og omdømme

Vi har også vært opptatt av hvordan folk på stedet opplever at andre ser på stedet og de som bor der (omdømme) for å se hvorvidt de interne stedsbildene stemmer med de eksterne. Vi har ikke gjennomført noen omdømmeundersøkelser, der vi har spurt eksterne om hvordan de ser på stedet og de som bor der.

Informanter opplever at folk utenfra kan ha et til dels nedlatende syn på folk som bor på en øy, eller de blir sett på som noe "eksklusivt, merkelig, litt rart". Informanter beskrev hvordan de blir møtt med undring: "Går det an å bo på en øy?" eller "kan man ha med sykkel?" (underforstått har dere veier?). Småøyene ble sett på som "kuriøsiteter". At noen kan ha slike oppfatninger om øyboerne ble av våre informanter forklart med at de ikke har vært der og ikke kjenner folk der. Det kan også forklares med at bilen er vårt viktigste transportmiddel i dag, og da kan et lite øysamfunn oppleves som isolert. En informant valgte å snu hele problemstillingen fra TV- programmet: "Der ingen skulle tru at nokon kunne bu" på hodet. For han var det mye vanskeligere å tro at noen kunne bo i en liten og mørk kjellerleilighet i Oslo enn i et lite øysamfunn med mye natur og stor frihet.

Folk som har vært i Sandøy har derimot et annet syn på lokalsamfunnet, ifølge våre informanter. De mener tvert imot at de blir lagt merke til internasjonalt fordi de har et "innovativt næringsmiljø i verdensfront". De mente at utenforstående opplever folk i Sandøy som "hardworking people" og skapere som blir lagt merke til. En annen mente at folk eksternt så på lokalsamfunnet som blanding av "flittige maur og Petter smart". Informanter mener at de blir lagt merke til fordi andre "ser hva som har blitt skapt her".

Det kan se ut som folks interne selvbilder stemmer med omdømmet, dvs den måten de som har vært der og er kjent med næringslivet og lokalsamfunnet ser på stedet. De som ikke har noe forhold til stedet er mer undrende og til dels negative til folk i et lite lokalsamfunn som Sandøy.

8.3 Oppsummering og utfordringer

Stedskvaliteter

Vi kan oppsummere med at de viktigste og mest positive kvalitetene ved stedet, ifølge informantene, er forhold i det fysiske miljøet, forhold ved det sosiale miljøet og gode service- og tjenestetilbud. Kvalitetene i det fysiske miljøet dreier seg først og fremst om naturen og nærheten til sjøen, og god fysisk tilrettelegging for naturopplevelser med turstier, båthavner og MAKS. Gode oppvekstvilkår, trygghet, lite kriminalitet, stabilitet og forutsigbarhet, en rolig og enkel hverdag og frihetsfølelsen er også viktige kvaliteter. De kvalitetene som trekkes frem kan beskrives som typisk rurale kvaliteter i et lite og oversiktlig samfunn. Det er også en viktig kvalitet at det ikke er ledighet, at man alltid kan finne en jobb. Noen ser jobbmulighetene som begrenset, spesielt for kvinner og tilflyttere med høyere utdanning. Mange trekker også frem gode servicetilbud – skole, barnehage, nytt sykehjem, god eldreomsorg, idrett og musikk-skole osv. som viktige kvaliteter ved stedet. Informanter mener at man stort har det man trenger av private service- og butikktilbud i det daglige. Attraktive boligtomter og lave boutgifter ble også trukket frem som kvaliteter ved stedet.

Negative stedskvaliteter fordeler seg på forhold i det fysiske miljøet, det sosiale miljøet og i et begrensete service- tjenestetilbud. Informanter er kritiske til dårlige kommunikasjoner, spesielt dårlige ferjeforbindelser til Molde. Det ble også påpekt en del utfordringer for ungdom, at det er et lite miljø og få venner å velge mellom, og problemer med fest og fyll. Noen opplevde også folkesnakk og en følelse av innestengthet. Endelig ble trukket frem mangler i 2. linjehelsetjenesten, og det ble etterlyst mer synlig politi og kriseteam. Noen etterlyste også et bedre privat servicetilbud i butikker og restauranttilbud.

Stedsidentitet

Det er nærheten til havet og havets ressurser som har lagt grunnlaget for bosettingen. Samtidig er det nærheten til havet og det vidsynte som folk identifiserer seg med. Sterk selvstendighetstrang og tradisjon for å søke ut og tenke nytt beskrives som en viktig del av lokal kultur og identitet. Sterk identifikasjon med stedet og en oppslutning om Steinshamn som sentrum gjør at en

kanskje er mindre splittet enn andre lokalsamfunn. Nye bygg og anlegg etablerer nye møtesteder for bofaste og tifyttere, og bidrar til en omdanning av stedsidentiteten til et sted som har attraktive fritids- og kulturtilbud, ikke bare et tradisjonelt fiske- eller industristed. Nye produkter setter Sandøy på kartet og viser at tradisjon for nytenkning ikke bare er et byfenomen.

Det kan dermed se ut kombinasjonen av geografisk beliggenhet som et "isolert" øysamfunn, og nær samhandling mellom mennesker som er avhengig av hverandre og som er avhengig av å stole på egne krefter kan legge grunnlaget for et sterkt felles "vi her" på øya. En kan komme langt når en er mange nok som drar lasset sammen. Når lokalsamfunn med en slik sterk egendynamikk i tillegg besitter åpenhet mot omverden og har utviklet en gründerkultur med tradisjon for fornyelse og nytenkning kan det ses som viktige ingredienser i en oppskrift for suksess.

9 Samhandling, fellesskap og fragmentering

9.1 Samhandling mellom aktører i ulike samfunnsfelt

Samhandling har betydning for lokalsamfunn og kommuners egenskaper og utviklingsevne. Samhandling kan beskrives innenfor ulike aktørgrupper og samfunnsfelt, og mellom disse. I dette kapitlet retter vi søkelyset mot det sistnevnte, det vil si samhandlingen mellom næringsliv, offentlige myndigheter og sivilsamfunnets aktører. Over tid har det gjerne etablert seg visse *samhandlingsmønstre* der noen *drivkrefter* synes å være sterkere enn andre og hvor det ligger *interesser* bak. Samtidig vil man ha viktige *kontekstuelle forhold og faktorer* som ”omkranser” aktørene og legger noen føringer på deres handlinger. Det er med andre ord noen materielle og immaterielle betingelser og forutsetninger som har betydning for hva aktørene gjør og ikke gjør med hensyn til samarbeid og samhandling.

I Sandøy – og i mange andre småsamfunn – er det nettopp interessant å se på samhandling i vid forstand uten strenge plasseringer av aktørene i avgrensede samfunnsfelt. For det første er det ofte slik at grensene mellom ulike samfunnsfelt kan være litt uskarpe, blant annet som en konsekvens av at aktører har ”flere hatter” og opererer på flere samfunnsfelt samtidig og sammen med hverandre. Mange kjenner hverandre og møtes jevnlig på ulike arenaer, og slik dannes såkalte *flertrådede relasjoner* der en møter hverandre med flere ”hatter” på. Den andre grunnen til at vi i analysen ikke avgrenser aktørens tilhørighet til ett samfunnsfelt er at vi vil rette søkelyset på samhandlingen som skjer i

skjæringspunktet mellom de ulike samfunnsfeltene næringsliv, sivilsamfunn og myndigheter. I dette skjæringspunktet mener vi det ligger forhold som er av vesentlig betydning for Sandøys utvikling og livskraft.

9.2 Strukturer som påvirker samhandlingsmønstrene

Vi kan grovt dele inn strukturer som utgjør betingelser, forutsetninger og føringer for aktørenes adferd og handlinger, i to hovedkategorier. Det ene er *materielle strukturer* (som fysisk miljø, teknologi, infrastruktur, naturressurser, befolkningssammensetning o.a) og det andre er *immaterielle strukturer* (som verdier, normer, tankemønstre, lokal kultur, tradisjoner, for samarbeid etc.). Her viser vi dessuten hvordan disse er forbundet med hverandre ved at materielle strukturer har betydning for formingen av de immaterielle.

Materielle strukturer som rammer inn handlinger og adferd i dette lokalsamfunnet er knyttet til noen særskilte faktorer og forhold. De *naturgitte forholdene og infrastrukturen* gir sammen klare handlingsrom: dette er et øysamfunn som er avhengig av fergeforbindelser både sydvestover til Ålesund og Sunnmøre og nordøstover til Molde og Nordmøre. *Beliggenheten* langt til havs har også betydning; det tar tid å komme dit både for fastboende, besøkende og tilreisende i jobb- og næringsammenheng. Til de materielle strukturene hører selvsagt også *næringsforholdene* som direkte eller indirekte er tuftet på sjø og fiske, enten det er produksjon av båter, deler til spesialskip, eller fraktevirksomhet til sjøs. En institusjonell faktor som er nært forbundet med de materielle strukturene er at øysamfunnet er *en egen kommune*. Dette tas ikke som en selvfølge og flere uttrykker usikkerhet med hensyn til fremtidige kommunestrukturer og om Sandøy vil fortsette å være en egen kommune som 'styrer seg sjøl'. Det kan være at denne usikkerheten bidrar til tilbøyeligheten til å hegne om og styrke det lokalsamfunnet som nå utgjør en kommune (selv om det historisk sett har vært andre strukturer).” Håper at vi greier å bestå som egen kommune”, sies det, med tilføyelse om at ”selvstendighet er lik skaperkraft”.

Størrelsen på kommunen vil også ha betydning for samhandlingsmønstre fordi småsamfunn kjennetegnes av det vi innledningsvis

skrev om flertrådede relasjoner og derved ”tykkere” kanaler for utveksling av informasjon og tjenester, eller forståelse for behovet for samarbeid om prosjekter. Et annet kjennetegn er at *tilhørigheten til stedet*, som også baseres på sosial tilhørighet, kan bli sterkere i småsamfunn der ”alle kjenner alle”, forutsatt at ikke ekskluderingsmekanismer ødelegger et kollektivt ”vi her”. *Sosial kapital*, som et samspill mellom tillit, nettverk og gjensidighet, vil under et positivt lokalkulturelt klima ha gode vekstvilkår i småsamfunn. Men størrelsen på et lokalsamfunn kan også gi grobunn for mistillit og konfrontasjoner som svekker etablerte nettverk og tradisjoner med bytte av tjenester. Småsamfunn vil være mer sårbare for konflikter, blant annet fordi folk der er mer avhengige av hverandre, både individuelt og kollektivt. I hvilken grad det eksisterer klare *interessefelleskap – eller motsetninger* – vil også ha betydning for hva slags samhandlingsmønstre som utvikler seg i lokalsamfunnet. Dette er forhold vi vil belyse med empiriske data i dette kapitlet.

9.3 Felleskapsprosjekter på tvers av offentlige og private samfunnsfelt

I Sandøy har de materielle strukturene i generasjoner lagt føringer, direkte og indirekte, for hva det er mulig å få til og hvordan aktørene handler og samhandler. Et klart trekk er den gjensidige avhengigheten som oppstår under slike materielle strukturer; øysamfunnet har måttet klare seg sjøl i større grad, stole på hverandre, de har bygd opp under hverandres virksomheter og alle har dratt fordeler av at det er lokale krefter som tas i bruk fordi det gir og genererer arbeidsplasser. ”Bekymringen ligger i sårbarhet ved å være så små og få. Det skal lite til før ting ryker”, er det en som sier. Samhold og gjensidig avhengighet har alltid preget aktørene her og hvordan de har etablert formelle så vel som uformelle praksisformer. Dugnadsånden, i en vid betydning av begrepet, har vært praktisert i generasjoner, og det er langt mer enn å stille med spade i barnehagen eller på idrettsplassen. Egentlig dreier det seg om samhandling og samarbeid til beste for lokalsamfunnet og at ulike aktører både stiller opp med den type ressurser de har til rådighet og at de samarbeider eller spleiser på realisering av prosjekter. Samhold og dugnadsånd er to ord som går igjen i mange av intervjuene.

I Sandøy finner vi at det er glidende overganger, eller positive gråsoner, mellom ulike samfunnsfelt og derved hvilke type aktører som tar ansvar for interesser, tiltak og oppgaver. Samfunnsinteressene, dvs. fellesskapsinteresser som også dreier seg om enkeltmenneskers behov, ivaretas både av kommunen, bedrifter og av aktører i foreningslivet. Dette er noe som har endret seg over tid. Historisk har mye av det som i dag er et offentlig ansvar vært basert på frivillighet, samhold og dugnadsinnsatser. Pensjonister vi intervjuet forteller for eksempel at det er tradisjon for samhold blant venner og naboer her og at ett eksempel er at det før i tida var et såkalt samtrygdslag for fiskere i kommunen. Som tidligere omtalt har de penger på fond og deler ut til gode formål. Andre eksempler er knyttet til foreninger som Husmorlaget og Helselaget som ivaretok mange av de oppgavene som kommunen nå tar seg av, som husmorvikarer, sjøhjelpsopplæring (matauk), lønnet sjukesøster, helsesøster og småbarnskontroll. Også på et annet felt stilte de opp: da kirken ble innvigd i 1934 var det husmorlaget som hadde skaffa mye av interiøret. Det framheves at Husmorlaget og Helselaget er eksempler på ”det som har vært det store her: samholdet, dugnadsånden, - å hjelpe hverandre”. De kaller det samfunnsånd (tidens ånd) at kommunen nå tar over mange av oppgavene. Husmorlaget er nedlagt nå pga. mangel på så vel medlemmer som oppgaver (da det ble nedlagt ga de pengene de hadde til kirka: til prosesjonskors, kransesativ, lysestaker blant annet). Helselaget eksisterer fremdeles, men er nå litt sovende.

Denne dugnadsånden er altså en lokalkulturell praksis som er basert på gjensidig avhengighet og et uttrykk for verdier og holdninger, altså immaterielle strukturer som i bunn og grunn springer ut fra de materielle. ”Man bryr seg positivt og hjelper hverandre”, sies det, enten det er privat, i jobbsammenheng eller for å styrke tilbud og muligheter folk kan nytte i fritidssammenheng. ”Folk vil være med. De stiller opp”, sier en, som fremhever dugnadsmentaliteten. Med lang erfaring fra kulturlivet sier hun at det blir slik at det er en del drivere, både blant de som driver aktivitetene og blant næringslivsaktører som sponser for eksempel sang- og musikkaktiviteter blant barn og unge. Det slås også fast at det er veldig positivt for idrettslaget med en del sponsorer, og at samarbeidet mellom næringsliv og lag og foreninger her er bra. ”Vi er flinke til å dra i lag hvis vi vil og har et mål. Bedriftene er flinke

til å sponse. Du vet de får som oftest penger”, er det en av ungdommene på øya som sier. Men legger samtidig til at bedriftene har vært mer forsiktig nå sammenlignet med tidligere ”før sponset de nesten i hytt og vær” (det er bare et drøyt år siden finanskrisen da vi intervjuet der).

I teorier om staders og regioners evne til å påvirke egen utvikling, så vil handlingsagenter, entreprenører og ildsjeler være viktige faktorer. I Sandøy har slike aktører drevet frem nye tiltak, etablert anlegg og arenaer eller ivaretatt viktige oppgaver. Vanligvis skiller det mellom *bedriftsentreprenører* og *samfunnsentreprenører* (se kap. 1.1.3), blant annet fordi de hevdes å ha ulike motiver og drivkrefter knyttet til hhv. egeninteresse og samfunnsinteresse. Men på dette stedet synes det som et slikt skille er mindre tydelig; hva som er bedriftens interesse og hva som er lokalsamfunnets interesse når det gjelder ressursbruk og investeringer glir noe over hverandre. Følgelig kan dette bidra til en gjensidig forsterkning. I et lite lokalsamfunn som er basert på åpenhet, flertrådede relasjoner, slektskap og langvarige bekjentskaper er ikke dette så underlig; det er langt på vei de samme aktørene som er ”spillere” på de ulike arenaene. I de siste åra har det vært en del eksempler på større prosjekter der aktører fra ulike samfunnsfelt har gått aktivt inn som bidragsytere. I en del tilfelle er det kommunen og lokale bedrifter som har gått sammen for å få realisert utbygginger og etableringer, noe som føyer seg inn i lange tradisjoner for dialog og samarbeid om nærings- og lokalsamfunnsutvikling. Rådmannen sier det slik: ”Grunnfilosofien vår her ute er å spleise på ting”. Noen viktige og typiske eksempler er:

- *Ny idrettshall*: Byggingen ble basert på pengegaver fra bedrifter, i hovedsak fra I.P. Huse. Kommunen var byggherre og investerte med kommunale midler, opparbeidet gressmatta og baneanlegget ved denne idrettshallen som ligger ved siden av skolen.
- *Badeland ”Håp i havet”*: dette var et spleiselag mellom kommunen (51%) og bedriften Classic Norway (49%), samtidig som den regionale revmatikerforeningen bidro med 4,5 mill.kr. . Det var for øvrig stor strid om hvor dette badelandet skulle ligge, fordi næringslivet ikke ville ha det ved skolen, men ved havstuene og slik en del av småbåthavnen og reiselivssatsingen). Resultatet er at unge

må skysses dit. Men nå slutter folk opp om dette sær-
 vellykkede tilbudet. Det blir omtalt som ”et gigantisk
 samarbeidsprosjekt” som ”betød veldig mye for kommunen
 og båtgestene” Det fortelles at ”det er så fullt at det stenger
 enkelte dager! Folk kjem helt fra Molde for å bade. Artig!”.

- *Småbåthavna på Finnøy*: Et svært godt anlegg for både
 fastboende og besøkende, samme sted som badelandet. Dett
 er kåret til Norges nest beste småbåthavn flere år på rad.
- *Fiskerikai og industrikai*: ved IP Huses industrianlegg ble
 anlagt for 6-7 år siden, også dette var et spleiselag mellom
 Huse, kommunene, Kystverket, fylket og private aktører
 innen fiskerier.
- *Veien/broen mellom Harøy og Finnøy*, som ble bygget i 1979,
 var også et fellesprosjekt, men i hovedsak finansiert ved
 kommunale midler. Ifølge rådmannen ”var det viktig for å gi
 livskraft til Finnøy, og det bidro til det”.

Det hevdes også at det *innad i bedriftene* er noe av de samme verdier
 og holdninger: ”Dugnadsånden i bedriftene er sterk”, sies det og
 vises til at tilhørigheten til bedriftene er sterk som en forklaring.
 En av informantene som snakker om samhold i bedriftene mener
 at det betyr noe å skape noe nytt sammen, og at jobben føles viktig
 når de blir flinke på det internasjonale markedet. Det sies også at
 aktører i næringslivet er gode på samarbeid, selv om dette ikke
 gjelder alle.

9.4 Dugnad og samhold i foreningsliv og bygdelag

Dugnad og samhold i den vanlige betydningen av ordet er også
 noe som fremheves av informantene: ”Veldig bra dugnadsånd her.
 Vi har noen skikkelige gjengangere, som får mange med seg som
 brenner for plassen her!” En dame som er tilbakeflytter og som
 har bodd i utlandet i flere år ser denne mentaliteten og verdiene
 den bygger på: ”Folk her er flinke til å stille opp, det er dugnads-
 ånd for fellesgoder som barnehage, skole, lekeplasser og
 forsamlingshus. Det er bra holdning til å dra i lag, - mye til å være
 en så liten plass”.

Den gjensidige avhengigheten og det at de er så få, har i følge flere av informantene ført til denne innsatsen for fellesskapet og samfunnsinteressene: ”Det er typisk her å ta initiativ, ellers blir det jo ingenting”. ”Foreldre her er utrolig flinke til å stille opp”, sier en mann som er tilbakeflytter og har sitt arbeid i skolen.

Dugnad og samhold eksisterer og forvaltes altså innenfor ulike delfelt eller arenaer; fra foreningslivet, barnehagen og skolen til internt i bedrifter og samspill mellom bedrifter og lokalsamfunn om anlegg og tiltak. Men det er også geografisk avgrensede arenaer som bestemte bygdelag som utmerker seg, særlig der det er mange barnefamilier. Et av disse er Røsak, et lite lokalsamfunn sør på hovedøya: ”Det er sterkt samhold og dugnadstradisjon på Røsak” er det en som sier, og får støtte av flere. Der har de fått til mye med dugnad; som at de har bygget ballbinge og satt opp gatelys. Det er også der at ungdommen, sammen med lokale voksne, har fått anlagt MAKS; et sjøaktivitetssenter med mange tilbud for ungdom i alderen 13-20 år (men også for voksne), med kajaker, vannski, tube, bading, fiske, dykking m.v. Her samarbeider de også med Redningsselskapet om kurs. Naustet på Røsak ble bygd om på dugnad til et større anlegg for båter og utstyr. Penger til materialer og utstyr fikk de av kommunen. En av drivkreftene er en ungdom som er vokst opp her ute. Han og familien har vært sentrale i arbeidet men har fått mange med seg. Han forteller at politikerne i kommunen har vært velvillige til prosjektet. Selv har han sittet i Ungdommens kommunestyre siden han var 13 år og engasjert seg mye, også i andre forhold for barn og unge, som for eksempel skolens uteområde.

9.5 Interessefellesskap og motsetninger

I dette avsnittet skal vi se nærmere på ulike type forhold, internt og eksternt, som enten er uttrykk for interessefellesskap og et godt samarbeidsklima eller som motsatt synliggjør interesse-motsetninger og bidrar til konfliktlinjer. Slike forhold får konsekvenser for den lokale utviklingen og legger føringer på hva det er mulig å få til. Dette kan analyseres som rammebetingelser av så vel fysisk, økonomisk, politisk og kulturell karakter, der sistnevnte består av konvensjoner, holdninger eller verdier. Internt i kommunen er det i stor grad en vi-følelse og et samhold som positivt bidrar til et godt samarbeidsklima. Men saker det er

uenigheter om eller som representerer klare interessekonflikter, synes å bli særlig vanskelige å håndtere. Dels kan grunnen være at det er så gjennomsluttede forhold og mange personlige relasjoner som gjør at uenighet og splid også kan få konsekvenser for private relasjoner som betyr noe for folk. Eller som en sier det; ”personkjemien har betydning i konflikter og det er vanskelig på en liten plass”. Om folk har et dårlig forhold fra før bringer de med seg personlige relasjonserfaringer inn i konfliktene. Men det kan og være at uenighet og konflikter reelt og symbolsk kan true fellesskapet som de er så avhengig av. ”Vi er sårbare”, er det en som sier. En annen som forteller om heftige debatter om badeland og vindmøllene sier det skaper stort engasjement i et lite samfunn, kanskje særlig fordi en har mulighet til å påvirke. Men ”det kan splitte familier. Det var tøft mens det sto på, men det roet seg etter noen år. Har evnen til å ta seg inn igjen”.

Konflikter og interessekonflikter med regionale og statlige aktører kan på sin side bidra til å styrke den lokale fellesskapsfølelsen; de er i samme båt og rammes direkte eller indirekte av ordninger og rammebetingelser som er ugunstig for deres lokalsamfunn. Eksterne ”fiender” eller trusler bidrar ofte til indre samhold. Nasjonal politikk, regelverk og ordninger legger ikke bare rammer for det lokale handlingsrommet og føringer for hva og hvordan en lokal utvikling og politikk utformes. Det viser seg at denne type rammer også har konsekvenser for lokale samhandlingsrelasjoner og samarbeidspraksis, og som vi viser nedenfor: bidrar til å utløse lokale motsetninger. Slik vil statlig og regional politikktutforming både kunne virke integrerende og desintegrerende i et lite lokalsamfunn.

9.6 Statlig politikk og innvirkning på lokale relasjoner og samhandlingsklima

En informant med erfaring fra lokalpolitikken mener at det er en ganske utbredt oppfatning at forholdet til statlige myndigheter er preget av at ”vi gir mer enn vi får”. Han sier at ”ufattelig mye går ut, men lite går inn. Vi yter mye”. Kommunen er nettobidragsgiver til skatteutjevningsordningen, dvs. at det slik kan tolkes dit hen at kommunen gir mer enn den får. Kommunens ledelse sier at det er sentrale myndigheters vedtak som har ført til en forverret

økonomisk situasjon for dem, og at ” det er fortvilt...når embedsverk og politikere vurderer ting på makronivå!”. For det første er det gamle inntektssystemet endret og inntektsrammene for Sandøy er blitt mindre forutsigbare; de får ikke utjevningsmidler fordi de har relativt høy skatteinngang og verdiskaping i næringslivet. Kommunen er oppfordret til å utnytte egne inntektsmuligheter, som for eksempel eiendomsskatt. For det andre mistet kommunen 7 mill.kr. i årlige inntekter etter Regjeringens omlegging av eiendomsskatt for rørledninger. . Kommuneledelsen sier at ”vi har gjort alt vi kan for å øke egne inntekter...men nå setter vi vår lit til inntekter fra vindmølleparken”. Vindmølleparken kan gi dem ca 30 mill. kr. i årlige inntekter om den kommer. Disse to sakene henger sammen fordi de begge har betydning for kommunens økonomi og for begrunnelser for lokale vedtak, og fordi de har skapt noe lokal splid og påvirket samhandlingsklima.

En informant med erfaring fra kommunestyret sier det er en uriaspost å være lokalpolitiker: ”Må ta upopulære avgjørelser, og så møter du motstandere på fest. Vanskelige saker kan splitte små samfunn. Men det går seg til ”. Han mener det ikke er slik her at noen interesser har forrang og det kan variere hvilke interesser som vinner fram. Men det er flere som trekker fram at vindmølleparken og vedtaket om kommunal eiendomsskatt på bedrifter er saker som har skapt lokal splid. Rettsaken mellom den største bedriften og kommunen har vært ressurskrevende og hatt negativ virkning på samhandlingsklimaet.

Vindmølleprosjektet Havsul 1 skapte også noe splid..”Det var mye motstand. Motstandere var de som hadde utsikt mot sjøen. Det var visuelle argumenter. Men de fleste andre er positive”, er det en av informantene som hevder. En annen informant sier at spliden om vindmølleparken var 50/50 siden det blir store visuelle forandringer. Men siden det vil gi store inntekter til kommunen er det en del som støtter det.

Nordøyveien som har det også vært delte meninger om. Dette er et tema som alle er opptatt av, på hver sine måter. De fleste er imidlertid inneforstått med at fastlandsveien er svært viktig for det lokale næringslivet i framtida. Men dette er mer enn en vei, den vil knytte øysamfunnet sosialt og kulturelt tettere sammen med fastlandet og derved være den forutsigbare enkeltfaktoren som vil

skape størst uforutsigbare konsekvenser. For hva vil den åpne for og føre til?

Det er også eksempler på statlig – og regional – politikk som ikke utløser lokale interessekonflikter, men der det er et lokalt interessefellesskap som til dels avviker fra innholdet i den politikken som oppleves som eksternt av øyboerne. Den legger restriksjoner eller begrensninger på lokal næringsutvikling. Et eksempel på dette er de lokale interessene knyttet utvikling av Sandøy som rekreasjons- og fritidsarena. En informant forteller at det er vanskelig å samarbeide med Kystverket og at lokale interesser overkjøres. Kystverket nekter bygging av hytter til fritidsbruk i tilknytning til havnen, noe som ville styrket stedet som reisemål og besøksarena. Bestemmelsen i Plan- og bygningsloven vedrørende forbruk mot bygging i 100-meters beltet i strandsonen framstår som annerledes her på Sandøy enn i de tettbygde sommerkommunene i Oslofjorden. For det første er behovet for restriksjoner større i disse sentrale områdene med sterkt press på utbygging, og for det andre er behovet for å sikre allmenhetens tilgang til strandsonens større når den i utgangspunktet er så bebyggt. Mange distriktskommuner som ønsker å legge til rette for fritidsbebyggelse opplever det som urimelig at de skal underlegges like restriktive bestemmelser. Et annet eksempel på at statlige myndigheter fatter vedtak som får negative implikasjoner for næringsdrivende i dette øysamfunnet er fra landbruket. I følge en av våre informanter er det for mye detaljstyring og byråkratisering, blant annet at det finnes nasjonale regler for når kyr kan beite ute og at disse reglene egentlig passer bedre for innlandet østpå enn for brukere her ute i havgapet med et mildere klima.

Interkommunalt og regionalt samarbeid. Interkommunalt og regionalt samarbeid etableres for å koordinere mindre enheter i et interessefellesskap; det er formålstjenlig å gå sammen om en del oppgaveløsninger. Indirekte kan slikt samarbeid bidra til å styrke at interessefellesskapet knyttet til å opprettholde dagens kommunestruktur med mange småkommuner. Samtidig kan dette ses som uttrykk for kulturell tilhørighet. Sandøy kommune har historisk hatt sin tilhørighet mot to regioner: de nordre delene av øysamfunnet var befolket med romsdølinger, mens de på de søndre delene definerte seg som sunnmøringer. Transport og kommunikasjoner har hatt mye å si for regional tilknytning og samarbeid. Dette er til og med i dag relativt utbredt, og når vi for

eksempel spør folk hva som "er byen" for dem så svarer de i nord Molde og de i sør Ålesund. Det samme gjelder spørsmålet om hvilket fotballag de heier på. Også i formelle samarbeidsrelasjoner finner vi denne "splittelsen". En tid var kommunen med i både Romsdal Regionråd (ROR) og Ålesundsregionens utviklingsselskap (ÅRU). Nå har de valgt Ålesundstilknytningen. At den kommende fastlandsforbindelsen med Nordøyveien vil forbinde dem tettere mot Sunnmøre vil antakelig ytterligere forsterke denne tilknytningen, og derved identiteten. Kommunikasjoner er altså en faktor som legger klare føringer på regionalt samarbeid. Men også mer immaterielle faktorer rundt stedsidentitet og tilknytning kan støtte opp om valgene for hvor en orienterer seg. Den lokale mentaliteten som går ut på å finne muligheter, være åpne for nyvinninger, skape noe nytt og at det er lov å lykkes, er noe vi finner igjen som særtrekk ved sunnmøringer gjennom generasjoner (Vestby og Skogheim 2010).

Det er flere samarbeidsprosjekter på tvers av kommunegrensene i regionen, både nordover og sørover. Det er for eksempel interkommunalt renovasjonsselskap, formalisert samarbeid i barnevernsarbeidet, interkommunal koordinator på kompetansebygging for skole og barnehagesektoren, IKT utviklingsprosjekt: trådløst samband (13 ÅRU-kommuner) og innkjøpssamarbeid. Kommunens ledelse fremholder at Samordningsreformen kommer til å få betydning for regionalt samarbeid framover, og forteller at de har søkt om midler til interkommunalt samarbeid. I dag tilhører de Nord-Møre Helseforetak, og har blant annet legevaktsamarbeid der (nordover mot Molde). Ambulansebåten "Øyvon" er et interkommunalt samarbeidsprosjekt, der tre kommuner bytter på å ha vakt. Hva slags implikasjoner kan det ha at ulike sektorer eller fagmiljøer etablerer og opprettholder samarbeidsfelleskap som har ulike geografiske nedslagsfelt? På den ene siden kan det føre til oppsplitting og fragmentering av en mer helhetlig regional samarbeidspolitikk; samarbeidsrelasjonene "spriker" og synergieffektene sektorene imellom reduseres. På den andre siden kan det tenkes at det å bygge videre på veletablerte tilhørigheter mot ulike regioner vil være en styrke; det vil innebære at lokale aktører fra ulike samfunnsfelt (offentlig, næringsliv og sivilsamfunn) inngår i forpliktende samarbeidsrelasjoner som samlet sett er mer flertrådede nettverk. Disse problemstillingene

har vi ikke noe fullstendig svar på, men kommunen bør ta dem med i vurderinger rundt framtidige samarbeidsrelasjoner.

Det interkommunale samarbeidet beskrives som godt. Kommuneledelsen sier for øvrig at regionale politikere på fylkesnivå ”de tror vi lever i sus og dus...det stemmer ikke”. Det gode næringslivet og de relativt høye inntektene blant folk har nok gjort sitt til å befestet dette inntrykket, noe som bidrar til at kommunen blir behandlet som en mer velstående del av fylket. Dette mener enkelte betyr noe for i hvilken grad kommunen blir prioritert i regionale sammenhenger.

Men regionalt samarbeid foregår også i stor grad innenfor næringer, samt mellom regionale nærings sammenslutninger og myndigheter. Landbruket er eksempelvis med i Harøyfjorden produsentlag (se omtale kap.5) som representerer en viktig faglig og kunnskapsmessig felleskap i regionen. Vår informant i landbruket fremhever dessuten kulturen som eksisterer her i regionen og som omkranser den daglige driften på bruket: ”Her er det lov å være dyktig! Lov å satse. Lov å lykkes! Ellers i landbruket er Janteloven sterk, men ikke her”. Dette er altså et eksempel på at også kulturelle kontekster knyttet til verdier og holdninger spiller en rolle som positive føringer for regionalt samarbeid om utvikling innenfor en næring.

Samarbeid mellom kommunen og næringslivet

I forrige avsnitt beskrev vi gode eksempler på samarbeid der både kommune og næringsliv har vært involvert; som idrettshall, fiskeri – og industrikai, vei/bro, badeland og småbåthavn. Vi omtalte ledende næringsaktører som inntok rollen som samfunnsaktører gjennom spleiselagsprosjektene. Noen av disse prosjektene initieres fordi de direkte tjener bedriftenes interesse (som fiske- og industrikai-anlegget), samtidig som de også har positiv verdi for lokalsamfunnet, for eksempel ved at det kan bidra til å stimulere næringsvirksomhet og derved arbeidsplasser. Andre prosjekter vil være i hele lokalsamfunnets interesse (som badeanlegg) samtidig som det indirekte kan komme bedrifter til gode i rekruttering av arbeidskraft som vurderer bostedets kvaliteter. Mange av utbyggingsprosjektene på Sandøy er konkrete økonomiske spleiselag som realiseres ut fra så vel historiske tradisjoner for samhold og samarbeid, som ut fra framtidige investeringer i denne form for sosial kapital. Det synes å eksistere en form for uskreven

”sosial kontrakt” mellom lokale myndigheter og lokale bedriftseiere som er i begges interesser. Selv om dette interessefellesskapet er sterkt gjennom at det er tuftet på tradisjoner og erkjennelsen av at en i slike småsamfunn må stå sammen, så viser det seg at dette likevel er utsatt når enkeltkonflikter oppstår.

Flere av informantene er av den oppfatning at samarbeidsrelasjonen mellom kommunen og det lokale næringslivet nå ikke er spesielt bra, slik en av dem sier: ”Samarbeidet mellom kommunen og næringsliv kunne vært bedre. Det blir så personlig (ulempen ved et lite samfunn). Men det var godt samarbeid for å få på plass Nordøyveien. Det er et spleiselag. Et felles mål”. Når det nå er flere som deler oppfatningen at samarbeidet kunne vært bedre, har det antakelig sammenheng med stridighetene knyttet til den før omtalte eiendomsskatt for næringslivet som har pågått de to-tre siste åra og som har bidratt til å gjøre samarbeidsklimaet dårligere. Eierne av hjørnesteinsbedriften, som den nye skatten vil ha store konsekvenser for, har meldt flytting til Ålesund. Endringen berører ikke bare den etablerte maktstrukturen, men også den ”sosiale kontrakten” mellom myndigheter og innbyggere som frivillig investerer i utbyggingsprosjekter.

Det finnes også andre eksempler på samarbeidsforhold mellom næringsliv og kommune som kunne vært bedre, om enn mindre konfliktfylt enn det vi omtaler ovenfor. Det dreier seg om en oppgaveløsning som er mer preget av fravær av (godt) samarbeid; nemlig i forbindelse med arbeidsinnvandring. Bedriftene rekrutterer folk fra utlandet, og som en informant sier: ”Kommunene får barna og familiene som skal lære språk og tusen ting for å komme på plass i det norske (lokale samfunnet). Bedriftene burde ha mer informasjon og veiledning til de nytilsatte fra andre land”. En informant i kommunens ledelse sier at ”vi var ikke helt forberedt på innflyttingen av så mange folk fra andre land”. Folk fra 30 ulike nasjoner er her nå, noen har bosatt seg her mens andre bor her midlertidig i forbindelse med arbeid. Det har vært et samarbeid med rekrutteringsorganisasjonen Placement for å få folk fra andre land til å flytte til Norge. Næringslivet var opptatt av å få rekruttert, og som en informant sa det så man ikke alle implikasjonene det hadde for kultur, skole, oppvekst. Dette førte til at kommunen tilsatte en veileder for integrering, til rettelegging og språkopplæring. Det er særlig skolen som har fått de

store utfordringene, og da spesielt på språkopplæring. Nå har de aller fleste fått kjøpt seg hus, og som oftest er det bedriften som må stille som kausjonist for lån. De nytilflyttede skal ikke bare ha jobb og bolig, de er også avhengige av å ha et sosialt liv for å trives. Noen som kommer fra samme land kan støtte seg til hverandre i oppstarten, som polakkene, mens andre vil være mer avhengig av å komme i kontakt med lokalbefolkningen. Flere peker på at det kunne vært jobbet enda mer i frivillige organisasjoner for å integrere utlendingene. Å definere dette som et samarbeidsprosjekt mellom bedriftene, organisasjonslivet og kommunen vil sannsynligvis være en god løsning.

Interne geografiske interesser i kommunen

Små lokalsamfunn kan oppleve sine interne lokaliseringkonflikter når tiltak, virksomheter eller tilbud skal etableres eller motsatt legges ned eller sentraliseres. Det kan føre til at noen føler seg overkjørt, men en av informantene sier at de prøver på å ”bytte på å tape”. Det betyr vel i praksis at ikke ett sted alltid prioriteres. På den annen side kan det bli en kritisk faktor i den økte konkurransen med andre steder i regionen om de ikke klarer å bygge opp ett sted som er et tydelig senter eller sentrum.

Tidligere var det her uenighet om skole, som før lå midt på øya. Nå prøver kommunen å ha Steinshamn som senter for så vel skole som andre tjenester og handelsvirksomhet. En av informantene sier at skolenedleggelse skapte fronter, og at det tar lang tid å leges etter slike stridigheter. Det var også som tidligere nevnt stridigheter rundt lokaliseringen av det nye badelandet, som ikke ble lagt til skoleområdet men som del av området på Finnøy som har turister og besøkende.

I forbindelse med kommuneplanens med samfunnsdel er det gjennomført en medvirkningsprosess med skoler, folkemøter og survey til alle husstander. Mange har fått anledning til å ytre seg og kanskje delvis påvirke mål og strategier for utviklingen av øysamfunnet. En slik medvirkningsprosess kan i noen grad ses på som en form for samarbeid mellom ulike aktører med både forskjellige og sammenfallende interesser.

9.7 Oppsummering og utfordringer

I kapittelet har vi beskrevet hvordan samhold og samarbeidskultur har hatt betydning for utviklingen i Sandøy. Dette ser vi både i realiseringen av spesielle prosjekter og som generell drivkraft for samfunnsutvikling. Opp gjennom generasjonene har det etablert seg en lokalkulturell praksis basert på verdiene rundt samhold og spleiselag på den ene siden og åpenhet, driftighet og omstillingsevne på den andre siden.

I Sandøy har samspillet mellom ulike samfunnsfelt styrket livskraften og ”limet” i øysamfunnet. Samhandlingskulturen kommer til uttrykk både som holdning og som handling. Som holdning kan dette sies å være et viktig element i den lokale kulturen. Historisk har nødvendigheten av å holde sammen og bidra til fellesskapet avleiret seg som *sosial kapital*, der samspillet mellom tillit, nettverk og gjensidighet har spilt en avgjørende rolle.

En klassisk definisjon av sosial kapital er ”features of social organization, such as networks, norms, and trusts, that facilitate coordination and cooperation for mutual benefit” (Putnam 1993). Denne definisjonen kan forstås som at sosial kapital gror nedenfra, fra enkeltindivider som deler sentrale normer og verdier for tillitsbasert gjensidighet, og som gjennom sin samhandling bygger opp et forråd av sosial kapital. Begrepet er siden det ble lansert også blitt sentralt i offentlig ordskifte og politikktutforming.

Flere har rettet søkelyset på hvordan også politiske beslutninger og strukturelle forhold konstruerer, eller destruerer, et samfunns sosial kapital. Dette ser vi tydelig i Sandøy, som bekrefter teorier om at sosial kapital er historisk betinget som en ressurs det tar tid å bygge opp, men at det er en fare i at politiske beslutninger og veivalg både nasjonalt og lokalt på relativt kort tid kan komme til å minske eller ødelegge det som tilsynelatende er sterkt fundamentert. Eksterne institusjonelle og politiske faktorer kan altså påvirke lokale samhandlingskulturer (Wollebæk og Seggaard 2011). Dette er med andre ord en form for kapitalforvaltning som politiske aktører må innlemme i sine valg og vurderinger. Det samme kan sies å gjelde for bedriftsaktørene i Sandøy som har fungert som samfunnsentreprenører gjennom at deres handlinger ikke bare har ivaretatt bedriftens men lokalsamfunnets interesser. Gjensidigheten som ligger i tillitsbaserte nettverk baseres også på

det vi betegnet som en form for uskreven ”sosial kontrakt” mellom næringsliv og lokale myndigheter. Dette har vært med på å bidra til spleiselag og samarbeidsprosjekter som har kommet lokalsamfunnet til gode. Å bevare tilliten, og derved den ”sosiale kontrakten”, fordrer at interesseløstetningene ikke blir for store.

Når noen av de viktige faktorene bak Sandøys livskraft ligger sosial kapital og samhandlingsevne, så vil sterke interessekonflikter kunne tære på denne evnen og gi konsekvenser som man ikke kan forutsi utfallet av. På den annen side synes det å være drivkrefter som drar i en annen retning; når endringer i nasjonal, eller regional, politikk får negative konsekvenser for Sandøysamfunnet så vil det kunne styrke opplevelsen av skjebnefellesskapet og utvikle samholdet. Samtidig vil de tillitsbaserte nettverkene som i generasjoner har understøttet samhandling og sosialt engasjement, sannsynligvis fortsette å styrke den sosiale kapitalen på samfunnsnivået på nye måter i Sandøy.

Den viktige betydningen som sosial kapital kan ha å si for lokal og regional utviklingsevne vil ikke automatisk bety det samme som at samfunn med sosial kapital er sosialt godt integrert samfunn. Sosial kapital er en ressurs som i likhet med andre kapitalformer kan anvendes til gode eller dårlige formål, avhengig av øynene som ser. Det betyr for eksempel at sammenbindende tillit (såkalt ”bonding”) mellom folk i Sandøy som kjenner hverandre, direkte eller indirekte via andre, og som har en del likhetstrekk, kan komme til å virke ekskluderende på andre, dvs. desintegrerende. Tilflyttere kan oppleve dette, det samme kan folk som har en annen livsstil eller andre verdier enn de dominerende. Derved reduseres kraften i brobyggende mekanismer mellom aktører eller grupper som er ulike (såkalt ”bridging”). Økende diversitet, med asymmetriske sosiale normer, påvirker tilliten mellom grupper som ikke nødvendigvis deler hverandres verdier og oppfatninger om hva som er felles beste eller kollektive interesser (Wollebæk og Bock Seggaard op.cit.). Med ny fastlandsforbindelse og fortsatt arbeidsinnvandring vil Sandøy kunne stå overfor den erkjennelsen av at den sosiale kapitalen både er en ressurs for samfunnsutvikling men også en mulig desintegrerende faktor. Utfordringen blir da å ha et høyt bevissthetsnivå om hva kreves for å bevare samhold og fellesskap og motvirke økt fragmentering og undergraving av evnen til kollektiv handling til beste for Sandøysamfunnet.

10 Sandøysamfunnet - utvikling, suksess og utfordringer

I kapitlet samler vi trådene fra tidligere kapitler gir en mer helhetlig analyse og drøfting i forhold til de tre sentrale problemstillingene som ble drøftet innledningsvis i rapportens kapittel 2.

10.1 Historiske utviklingstrekk og egenskaper

I den første problemstillingen (se kapittel 1.2.1) stilte vi spørsmålet om hva som kjennetegnet Sandøys økonomisk, sosiale og kulturelle egenskaper og utviklingstrekk i et noe lengre historisk perspektiv. I dette delkapitlet skal si oppsummerer dette.

Folketallet i Sandøy nådde sitt historiske høydepunkt på 1960-tallet (1900 innbyggere). Deretter fulgte flere tiår med nedgang inntil folketallet stabiliserte seg rundt århundreskiftet (1300 innbyggere) før noe vekst de aller siste årene. Den tidligere sterke reduksjonen skyldtes en sterk negativ flyttebalanse som overgikk et samtidig fødselsoverskudd. Den nylige stabiliseringen og veksten skyldes en positiv flyttebalanse som nå overgår et samtidig fødselsunderskudd. Økt arbeidsinnvandring fra EØS-landene er en hovedfaktor bak utviklingen de siste årene.

Sandøys befolkning har gjennomgått store ”utskiftninger” de siste tiårene. Hele 60 prosent av den ”opprinnelige” befolkningen har

flyttet ut og ikke kommet tilbake, hvorav særlig mange kvinner⁹³. De fleste har flyttet til Molde- og Ålesundsområdet, men også en betydelig andel til to andre områder; Østlandet og kystkommuner i landet forøvrig. Bofastheten og tilbakeflytting til Sandøy har vært lav⁹⁴. Andel bofaste menn har imidlertid vært noe høyere enn kvinner på grunn av at menn i større grad enn kvinner i tidlig alder er blitt rekruttert inn i lokalt arbeidsliv. Når Sandøy har mistet såpass høy andel av sin opprinnelige befolkning, har de på den annen side hatt en betydelig tiltrekningskraft på andre ettersom de har klart å fylle opp mye tapet i hvert fall de siste 20 årene.

Sandøy har i dag en mindre andel unge voksne og en større andel eldre sammenliknet med landsgjennomsnittet. Dette gir en struktur med svak naturlig tilvekst. Økt innflytting av arbeidsinnvandrere fra europeiske land og noe tilbakeflytting blant unge øyværingar har imidlertid bidratt til en markant tilvekst i småbarnekullene de aller siste årene. Sandøy er de senere årene blitt et multietnisk samfunn med 30 ulike nasjonaliteter representert.

Sysseissettingen har historisk særlig vært forankret til virksomheter som har drevet høsting og foredling særlig av marine ressurser. Landbruket stod også tidligere mye sterkere som tilleggsnæring. Sandøy fikk veldig tidlig også maritim industri, som senere har blitt viktigere enn de marine næringene. De siste tiårene har også mye ordinær privat og offentlig tjenesteyting vokst fram. Sammen med maritime næringer utgjør disse hovedsektorene for sysselsatte i dag. Et særtrekk ved Sandøy er at man tidlig fikk nyskaping og utvikling innenfor maritim industri (1885, 1902, 1930) som var relatert til de store marine næringene som senere gikk tilbake. Miljøet i Sandøy hadde også svært tidlig etableringer i en nasjonal kontekst innenfor oppdrettnæring (1971), ”supplybåt”-virksomhet (1971), brønnbåt-virksomhet (1988) og vindmølleenergi (1997). Over tid er næringsmiljøet blitt ytterligere differensiert også på andre områder man har spesielle fortrinn (reiseliv). Utpendlingen fra kommunen er forholdsvis beskjeden, selv om enkelte arbeider i andre kommuner (offentlig sektor, leverandørtjenester til olje/gass m.m.). Samlet har folk i Sandøy fått et mer variert lokalt (og regionalt) arbeidsmarked enn tidligere.

⁹³Kvinner 67 %, menn 53%.

⁹⁴ Andelen bofaste (28%) og tilbakeflyttere (12%).

Sandøys *næringsmiljø* består i dag av kjerne av innovative bedrifter innenfor maritime industri (skipsutstyr etc.), rederivirksomhet (brønnbåtjenester) og ”maritimt” reiseliv. Nøkkelbedriftene har her viktig relasjoner til skipsindustrien i regionen, og hvor det går impulser begge veier. Næringsmiljøet for øvrig i Sandøy består av mange småbedrifter i ulike bransjer. De maritime bedriftene skaper gunstige økonomiske ringvirkninger for andre bedrifter og offentlig sektor i Sandøy. Det lokale næringsmiljøet har hatt en betydelig omstillings- og vekstevne over lang tid.

Sandøy har hatt også en *næringskultur* som har verdsatt praktiske ferdigheter, pågangsmot og arbeidsvilje, entreprenørskap og innovasjon, samarbeid og konkurranse, åpenhet for nye impulser og evne til å utnytte nye muligheter som dukker opp i en tidlig fase. Dyktige fiskere og bedriftsledere, innovative entreprenører og ildsjeler har vært foregangspersoner og modeller. Lojalitet og samarbeidsorientering har preget forholdene både internt i bedriftene og i lokal-samfunnet. Familiebedrifter og lokalt eierskap har gitt ansvarlighet og stor vilje til å investere overskudd i bedriftene lokalt og i kollektive goder i lokalsamfunnet. Sandøys *samfunnskultur* i videre forstand er blitt karakterisert av frihets- og selvstendighetstenkning på den ene siden, og sterke felleskaps- og ”vi”-holdninger på den annen side. Dette har gitt en samfunn med mange ildsjeler, sterk dugnadsånd, høy foreningsaktivitet, mange samarbeidstiltak og utpreget lokalpatriotisme.

Sandøy kan fra de senere årene vise til enkelte indikatorer for *gode levekår*. Siste gang SSB utarbeidet en levekårsindeks ble Sandøy nummer to av landets beste kommuner⁹⁵. I kommunen har det lenge vært betydelig lavere arbeidsledighet, andel på sosialhjelp og uføretrygd enn landsgjennomsnittet. Det har blitt satset på full barnehagedekning lenge før det ble en nasjonal norm, og man har hatt god institusjonsdekning for eldre. Lønnsnivået for menn har ligget betydelige over landsgjennomsnittet, men ikke for kvinner. I følge våre informanter forekommer ikke sosial dumping i det lokale arbeidslivet.

⁹⁵Gode data for samlet levekårsutvikling i kommunene over tid finnes ikke. Den eneste samle-indeksen som er utarbeidet (SSB 2009) viste imidlertid at Sandøy lå på andre plass blant norske kommuner i gode levekår (indeksen målte blant annet andel personer arbeidsledige, på sosialhjelp, uføretrygdede etc.). Indeksen utarbeides ikke lenger på grunn av metode- og tolkningssvakheter.

Når vi har spurt folk om hvilke *stedskvaliteter* som Sandøy har som bosted, har mange positive egenskaper blitt trukket fram. Dette gjelder slike ting som følelse av trygghet, sosial nærhet, åpenhet og toleranse, aktivt foreningsliv, gode oppvekstvilkår samt flott kystnatur. Av utfordrende karakter nevnes bilkjøring i høy fart på smale veier, fraværet av lokalt politi, noe rusproblematikk blant enkelte unge og integrering av innvandrere. Med andre ord et litt mer sammensatt totalbilde.

10.2 Sandøys suksess det siste tiåret

I den andre problemstillingen (se kapittel 1.2.1) stilte vi spørsmålet om hva som kan forklare Sandøys ”relative suksess” i befolknings- og arbeidsplass-utviklingen de siste 10 årene, og hvilke suksessfaktorer som ligger bak. I dette delkapittelet oppsummeres først hva ”suksessen” har bestått i før vi går nærmere inn på forklarings-faktorene.

Sandøys ”relative suksess” består i at kommunen har hatt en betydelig bedre relativ utvikling i folketallet (0 %), arbeidsplasser i privat sektor (+19%) og totalt (+18%) det siste tiåret, enn små kystkommuner i landet generelt (hhv. -8%, -10%, -1 %) (se tabell 2.1).

Sandøys stabilisering av folketallet med noe vekst de siste årene skyldes en mer positiv flyttebalanse enn tidligere på grunn av økt innflytting (og ikke redusert utflytting). Sandøy har hatt en klart større relativ tiltrekningskraft på folk utenfra de senere årene enn nivået for små kystkommuner som gruppe.

Sandøys høye vekst i arbeidsplasser totalt skyldes i hovedsak den høye veksten i privat sektor. Sandøy har hatt en klart sterkere vekst i privat sektor enn små kystkommuner på landsbasis, som har hatt sterk reduksjon. Det har også vært en betydelig tilvekst av arbeidsplasser i offentlig sektor i Sandøy, men vekstraten ubetydelig høyere enn nivået for små kystkommuner på landbasis⁹⁶.

Det er med andre ord vekstkraften i Sandøys næringsliv som har vært bemerkelsesverdig. Veksten har særlig kommet i fem-seks av

⁹⁶Hhv. 16% og 14%.

nøkkelbedriftene innenfor den ”lokale maritime klyngen” bestående av teknologiindustri, brønnbåtrederi og reiseliv. I ”klyngen” er det tre bedrifter som har stått for hoveddelen tilveksten; den største verkstedsbedriften, brønnbåtredriet og reiselivsbedriften. Tilveksten av offentlige arbeidsplasser i Sandøy skyldes i første rekke demografiske endringer og utbyggingen av lovpålagte velferdstjenester. Høyt investeringsnivå og vekst i den ”lokale maritime klyngen” og offentlig sektor, har i neste omgang også generert ringvirkninger i form av vekst av arbeidsplasser innenfor bygg og anlegg. Tilvekst av arbeidsplasser i de omtalte bransjene i privat sektor har overgått den samtidige reduksjonen i primærnæringene.

Vekstbedriftene i den lokale maritime klyngen har hatt økende problemer med å rekruttere nok arbeidskraft lokalt. Derfor har de i perioden drevet en aktiv fjernrekruttering både nasjonalt og internasjonalt, som man ikke har gjort tidligere. Bedriftene har da også samarbeidet med kommunal virksomhet for å styrke mulighetene for å rekruttere av familier/par ved å tilby jobb til begge to i husholdet.

Hovedforklaringen til stabiliseringen og etter hvert veksten i Sandøys folketall de senere årene ligger i den spesielle vekstkraften man har hatt i det lokale næringslivet. Lokal mangel på arbeidskraft har økt fjernrekrutteringen og tilflyttingen. Utbygging og vekst i offentlig velferdssektor har også forsterket Sandøys attraktivitet som bosted og slik sett bidratt til å styrke mulighetene for fjernrekruttering til deler av næringsliv og sikre dets vekst⁹⁷. Sandøys attraktivitet som bosted og tiltrekningskraft har ellers blitt styrket av en rekke private og offentlig investeringer og samarbeid om trivselstiltak (ny idrettshall, ny svømmehall m.m.).

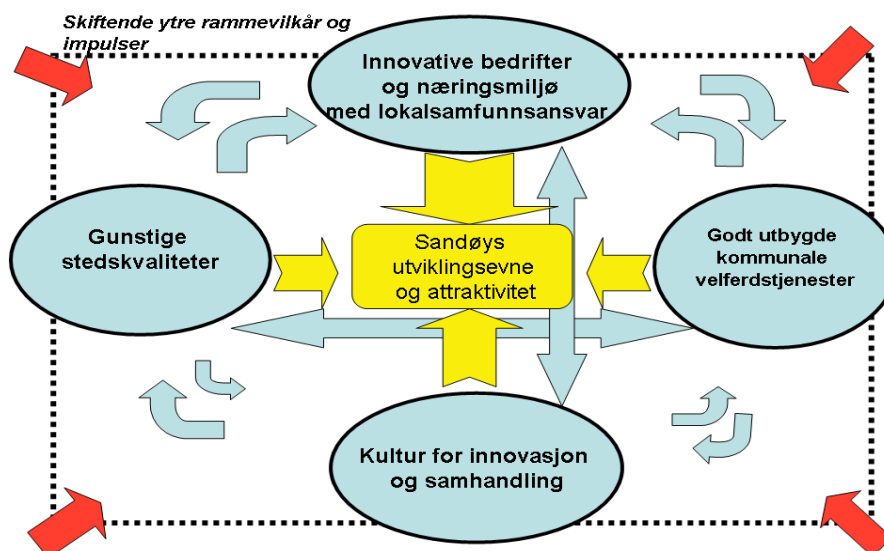
Når nedgangen i primærnæringene ikke har slått merkbart ut på ledighet, flyttebalanser eller folketall i Sandøy skyldes det altså vekstkraften i andre sektorer og gode muligheter for alternative jobber både lokalt og regionalt.

Sandøys suksess har slik sett vært karakterisert av *gode sirkler av gjensidig forsterkende prosesser* mellom et innovativt næringsliv, kommunale tjenester og utbygging, et aktivt sivilsamfunn og

⁹⁷ Det hører med til dette bildet at deler av det nye næringslivet (eks.reiseliv) taper i konkurransen med offentlig sektor om den lokale arbeidskraften.

positive stedskvaliteter. Dette har gitt Sandøy både vekstkraft og attraktivitet det siste tiåret. Disse hovedfaktorene og samvirke mellom dem kan forenklet illustreres som i figuren under.

Figur 10.1 *Hovedfaktorene bak Sandøys "suksess".*

Et bedrifts- og næringsmiljø med innovasjons- og utviklingsevne har vært den sentrale drivkraften i Sandøys relative suksess det siste tiåret. Med basis i unike produkter og tjenester har nøkkelbedrifter i etablerte og nye næringer skapt mange nye arbeidsplasser. Et høyt aktivitetsnivå i basishæringene har gitt vekstimpulser også til andre næringer (bygg/anlegg etc). Næringsmiljøets innovasjons- og utviklingsevne har vært en nødvendig betingelse for Sandøys suksess målt i tilvekst av arbeidsplasser og økningen i folketallet de senere årene. Det er skapt mange nye arbeidsplasser med god lønnssevne, som har gitt tiltrekningskraft på arbeidskraft og folk. Bedriftene i Sandøy har investert overskuddet lokalt i lønn, maskiner og anlegg, og samtidig i en rekke kollektive goder i lokalsamfunnet Dette har styrket Sandøys tiltrekningskraft og attraktivitet som bosted. Dette har imidlertid ikke vært en tilstrekkelig betingelse.

I tillegg har *gode kommunale velferdstjenester og videre utbygging* bidratt til en betydelig vekst i tilgangen på stabile og attraktive arbeidsplasser,

og samtidig gjennom tjenestetilbudet bidratt til å styrke Sandøys attraktivitet som bosted for ulike aldersgrupper. Det har bidratt til å styrke tiltrekningskraften for par og familier, bidratt til å lette rekruttering gjennom innflytting til hele arbeidslivet og dermed også styrket vekstkraften i privat sektor. Endelig har *gunstige stedskvaliteter* i vid forstand vært en viktige betingelse for utviklingen i Sandøy. Det lokale arbeidsmarkedet har vært preget av god etterspørsel etter arbeidskraft for begge kjønn til attraktive jobber, og svært lav ledighet over tid. Sandøy har i tillegg kvaliteter knyttet til sosial nærhet og trygghet, gode oppvekstvilkår, en god eldreomsorg, aktivt forenings- og kulturliv, moderne skole, idretts-hall og svømmehall, et naturmiljø med unike kvaliteter samt flere nye attraksjoner (Finnøy Motormuseum, Finnhøy Havstuer, småbåthavna, MAKS). Samlet har disse stedskvalitetene stor betydning for ulike befolkningsgruppers opplevde livskvalitet og levekår foruten Sandøys attraktivitet og tiltrekningskraft.

Egenskaper og utviklingen i næringsliv, velferdssektor og sivilsamfunn henger nøye sammen i Sandøy. En viktig underliggende betingelse for utviklingen har vært en *kultur for entreprenørskap og innovasjon, samhold og samhandling*. Praksisformer og mentaliteter har understøttet og stimulert entreprenørskap og innovasjon i bedrifter og lokalsamfunn. Ildsjeler og foregangs-personer har blitt verdsatt samtidig som dugnads-, spleise- og samarbeidsånden har stått sterkt. Det har tradisjonelt vært et godt samarbeid mellom næringsliv og kommune, som har gitt mange fellesinvesteringer i lokalsamfunnet. Bedriftene har hatt tradisjon for å investere overskuddet i bedriften og kollektive goder på stedet. Både Sandøys ”isolasjon” og få mennesker har gjort at man har måtte skape egne løsninger gjennom samarbeid og spleiselag og viljen til å hjelpe hverandre.

Sandøys suksess handler mye om lokale ressurser og dyktighet hos enkeltpersoner og organisasjoner og i samhandlingen mellom dem. Samtidig hører det med til bildet suksessen nok har blitt noe stimulert av enkelte såkalte ”*tilfeldige fordeler*”. Historiske relasjoner og geografisk nærhet til en dynamisk skipsindustri i regionen har opplagt gitt visse vekstimpulser utenfra. Samtidig har bedriftene i Sandøy med sine unike produkter og tjenester også bidratt til å styrke skipsindustriens konkurranseevne. Kontrafaktisk kan man imidlertid hevde at uten denne skipsindustrien, og uten en norsk

olje/gassektor, så ville ikke de samme vekstimpulsene gjort seg gjeldende i Sandøy⁹⁸ som mange andre steder.

Man kan også hevde at enkelte *"tilfeldige ulemper"* har virket. Historisk har folk og arbeidsliv i Sandøy gjennomlevd store uforutsette skift og svingninger i ressursgrunnlag, markeder og nasjonale rammevilkår. Det har antakelig bidratt til å styrke Sandøys langsiktige omstillings- og nyskapingsevne, selv om virkningene på kort sikt ofte oppfattes som negative.

Bare en "suksesshistorie" ?

Sandøy har hatt en "relativ suksess" i forhold til flertallet av små kystkommuner i landet når det gjelder den prosentvis (netto-) tilvekst i folketallet og arbeidsplasser de siste ti årene. Vi har beskrevet mønstret og årsaksfaktorene til dette. Sandøy har også ligget på kommunetoppen over gode levekår. Utviklingen i samlet folketall og arbeidsplasser, og en samleindikator for levekår, representerer imidlertid grove kriterier og indikatorer for "suksess". I våre analyser har vi også gitt et noe bredere bilde av utviklingsprosessene og utfordringene i Sandøy. Bak den "relative suksessen" ligger det utviklingstrekk som ikke alle vil oppfatte som en suksesshistorie, og som også vil kunne skape utfordringer for Sandøys livskraft og robusthet på sikt. Et par momenter skal her nevnes. Folketallets gunstige utvikling det siste tiåret skyldes ikke først og fremst at Sandøy har vært veldig flinke til å ta vare på og rekruttere sin egen ungdom, men først og fremst at man har blitt bedre til å fjerne rekruttere arbeidsfolk og familier fra europeiske land med høy arbeidsledighet. Den lokale ungdommen har flyttet ut i stort monn og ikke kommet tilbake, selv om det meldes om litt økende tilbakeflytting blant unge voksne de aller siste årene. Både fiskerinæringen og industrien i Sandøy har hatt problemer med å rekruttere lokale ungdommer til å bli og satse lokalt. Sandøys næringsliv sin økende avhengighet av fjernrekrutterte kan gjøre samfunnet mindre robust og livskraftig på lang sikt.

⁹⁸Andre typer tilfeldige fordeler kan man også tenke seg i forhold til flertallet av små kystkommuner. Ett er en relativ nærhet til småbyregioner (Molde/Ålesund) og større flyplass med nasjonale og internasjonale forbindelser. Ellers er de naturgitte forholdene i Sandøy bedre enn mange små kystkommuner nordover når det gjelder bedre klima og mindre mørketid. .

De senere årene har veksten i den største bedrift gjort den ganske dominerende i det lokale miljøet. Så lenge bedriften går godt og samhandler lokalt er dette en styrke for lokalsamfunnet. Så snart bedriften eventuelt skulle gå dårligere og slutter å samhandle lokalt er dette en sårbarhet for lokalsamfunnet. Ellers har utviklingen i Sandøys fiskeri- og fangstnæring ikke vært noen suksess målt i antall yrkesaktive som har gått sterkt tilbake, selv lønnsvnen har vært meget god. Når det gjelder den økte innvandringen har integreringsarbeidet ikke bare vært vellykket. Det er en betydelig behov for å styrke opplæringen og integreringen av innvandrere i arbeidsliv og lokalsamfunn om man ikke skal få et mer polarisert samfunn. I et samfunn som Sandøy finnes også visse tendenser til utstøting. For personer som ikke er like vellykkede som andre, og ikke klarer å henge med i et stadig mer krevende arbeidsliv, er det ikke like enkelt å finne sin plass og bli boende i et lite miljø. Vi vet mindre om dette også påvirker utflyttingen på en slik måte at de som faller utenfor i større grad enn andre velger å flytte ut. Om så er tilfelle bidrar det paradoksalt nok til å løfte Sandøy kommunes posisjon som en av landets kommuner med ”best levekår” etter en samleindeks.

10.3 Dagens situasjon og utfordringer framover

I den tredje problemstillingen spurte vi (se kapittel 1.2.1) hva som kjennetegner Sandøys styrker og svakheter per i dag, og hvilke muligheter og utfordringer man står ovenfor med å utvikle en livskraftig og robust kystkommune. I dette delkapittelet sammenfattes Sandøys styrker og svakheter, muligheter og utfordringer framover.

Flere av suksessfaktorene som foran ble omtalt representerer også Sandøys styrke i dag og for utviklingen framover. Dette gjelder:

- 1) *Et innovativt næringsmiljø* med unik kompetanse, produkter og tjenester samt nettverksressurser å bygge videre på. Enkelte av bedriftene er internasjonalt ledende på sine områder, mens næringsmiljø for øvrig er ganske allsidig.
- 2) *Godt utbygde velferdstjenester* for barn, unge og eldre har gitt et høyt nivå på grunnleggende velferdstjenester. Dette styrker attraktivitet,

livskvalitet og levekår. God velferdstjenester bidrar således også til næringslivets utviklingsevne og styrke.

3) *Gunstige stedskvaliteter.* Gode arbeidsmuligheter for begge kjønn, gode oppvekstvilkår, et aktivt forenings- og kulturliv og et attraktivt naturmiljø representerer en styrke for videre utvikling og tiltrekningskraft.

4) *Lokal kultur for innovasjon og samhandling* er en viktig immateriell ressurs for utvikling i Sandøy. Dette er knyttet til en mentalitet som er åpen for nye impulser og nyskaping, og som understøtter og stimulerer entreprenørskap og samarbeid om innovasjon i næringsliv og samfunn.

Utover dette har Sandøy også andre typer ressurser og kvaliteter som representerer enkelte fortrinn for utvikling. Dette gjelder:

5) *Natur- og miljøressursene.* Store naturgitte ressurser og kvaliteter i det marine miljøet og kystlandskapet. Framover representerer dette ressurser som i det minste har betydning for å utvikle Sandøys turist- og opplevelsesnæringer. Sandøy har også store vindressurser, selv om en økt utnyttelse av disse kan komme i konflikt med miljøhensyn (biologisk mangfold, kystlandskap) og utviklingen av turist- og opplevelsesnæringer.

6) *Kulturarven.* Sandøy kommune har en unik marin og maritim kultur- og næringshistorie. Flere historiske bygninger, mange historiske gjenstander og et par ”museer” er fordelt på ulike steder i kommunen. Kulturarven kunne imidlertid vært bedre forvaltet og tilgjengeliggjort for lokalbefolkningen og tilreisende. Her er det snakk om enkelte unike stedsbundede ressurser av betydning for stedsidentitet og opplevelsesnæringer.

7) *Beliggenheten* langs kystens hovedled og inntil ett globalt ledende skipsindustrimiljø er opplagt en styrke. Sandøy har også god tilgjenglighet til større flyplass med nasjonale og internasjonale forbindelser. Nærheten til Molde og Ålesund gir også rimelig god tilgjenglighet til et større arbeids- og servicemarkedet. Mangel på vei skjærer samtidig deler av den lokale tjenesteytingen.

Sandøys svakheter og sårbarheter

Sandøy har også svakheter og sårbarheter som vil kunne svekke mulighetene for å skape et livskraftig og robust samfunn. Disse

kan i noen grad reduseres eller overvinnes med en del mottiltak. Sandøys svakheter kan knyttes til følgende faktorer:

1) *Et lite og sårbart miljø.* Sandøys folketall og næringsmiljø er lite målt i personer, arbeidsplasser og bedrifter. Dette gjør at man er sårbare ved nedlegging av nøkkelbedrifter og tap av kompetansepersonell. Kunnskapsutviklingen i bedrifter som er lokalisert et lite næringsmiljø krever tilgang til overløkal nettværk som kan gi kunnskapspåfyll utenfra. Ellers kan langvarige konflikter som utvikles mellom nøkkelpersoner, virksomheter og interesser kunne hemme behovet for samhandling om utvikling på slike små steder.

2) *Befolkningsstruktur og fødselsunderskudd.* En overrepresentasjon av eldre og underrepresentasjon av unge voksne gir fødselsunderskudd i Sandøy. Man har blitt mer avhengig av (netto-) innflytting for å opprettholde folketallet. Sandøys egen evne til å trekke til seg/øke innflyttingen og/eller bremse fraflyttingen fortrinnsvis av unge voksne blir viktigere. Det lokale arbeidslivet står ovenfor en betydelig generasjonsskifte på grunn av naturlig avgang. Befolkningsstrukturen tilsier ellers et økt behov for velferds-tjenester framover. Dette vil skape noe flere arbeidsplasser, men også øke kommunale driftsutgifter.

3) *Attraktiviteten for unge voksne og kompetansepersonell.* Sandøy har på grunn av sin størrelse et noe begrenset arbeids-, service- og kulturtilbud. Man kan vanskelig dekke behovene til ulike grupper like godt, inkludert unge voksne med høyere utdanning og mer urbane preferanser. Her har Sandøy opplagt svakheter og konkurranseulempen i kampen om unge folk og kompetansepersonell sammenliknet med større og mer sentrale kommuner.

4) *Kommuneøkonomi og handlingsrom.* Uforutsigbart inntektsgrunnlag og høy gjeldsgrad har preget kommuneøkonomien de senere årene. Man er blitt mye mer sårbare for økte rentenivåer. Samtidig har et svekket og mer uforutsigbart inntektsgrunnlag skapt økte utfordringer for plan og budsjettering, tjenesteproduksjon og utviklingsarbeid framover.

5) *Kommunikasjonene ikke gode nok.* Befolkning og næringsliv trekker fram at kommunikasjonen er for dårlige, og for dårlig koorespondert. Or dårlige kommunikasjoner har antakelig i noen grad svekket Sandøys attraktivitet som bosted for unge voksne og kompetansepersonell. I industrien hevdes det at mangelen på vei

svekker deres attraktivitet som arbeidsted for kompetansepersonell.

Aktuelle og mulige trusler

Sandøy står også ovenfor noen potensielle trusler som kan svekke livskraften om ikke mottiltak og tilpasninger i verksettes. Følgende faktorer representerer potensielle trusler:

1) Rammevilkår for småbedrifter, industri og distriktkommuner

Sandøy er følsom for endringer i nasjonale rammevilkår som påvirker konkurranseutsatt næringsliv og kommunesektoren. Slike endringer skjer som regel med basis i beslutninger i Stortinget, regjeringer og det korporative apparatet, foruten via sektorenes egendynamikk. Dette er som regel koplet opp til gode hensikter på makronivået og i storsamfunnet, men som ofte har uintenderte negative effekter for aktører og lokalsamfunn utenfor de store beslutningssentraene.

Flere av Sandøys industribedrifter er internasjonalt konkurranseutsatt og konjunkturfølsomme. En nasjonal politikk som bidrar til et kostnadsnivå som er mye høyere enn i konkurrentlandene vil svekke Sandøybedriftenes lønnsomhet. Her har imidlertid industrien i Sandøy store nasjonale foreninger på sin side, men de lokale effektene av en bedriftsnedlegging i Sandøy er relativt sett mye større enn om bedrift av samme størrelse blir nedlagt i mer sentrale strøk.

For Sandøy kommune er det nasjonale inntektssystemet og skattepolitikken også svært viktig. Her vil nasjonale endringer kunne gi ulike usikkert utslag for næringslivet og kommuneøkonomien. Hvordan en framtid med en svekket omfordelingsprofil i det kommunale inntektssystemet ville slå ut i Sandøy er usikkert. Endringer i retning av at en større del av skatteøret beholdes i kommunene ville imidlertid Sandøy antakelig hatt fordeler av om man klarer å opprettholde sin høye verdiskaping.

Foran i rapporten har vi beskrevet hvordan enkelte nasjonale endringer i rammevilkår har slått ut i Sandøy de senere årene. Det ble vist hvordan det som ble oppfattet som uforutsigbare endringer i skattepolitikk (rørledninger) medførte et stort bortfall av kommunale inntekter i en tid behov for store investeringer i

velferdsutbygging. Kommunen kompenserte med innføring av eiendomskatt på bedrifter. Fordi mye av bedriftenes overskudd tidligere hadde blitt bruk til å investere i bedriftenes og lokalsamfunnets attraktivitet (lønn, maskiner, fabrikkhaller, idrettshall, svømmehall, bro/veier, idretts- og kulturarrangementer) ble dette mottatt negativt i det lokale nærings- og samfunnslivet. Samtidig bidrar arveavgiften antakelig til å svekke lokale familiebedrifters overlevelsessevne ved generasjonsskifte fordi arvinger vegrer seg for å overta når det krever store låneopptak for å klare å betale avgiften. Det er få andre investorer som står i kø for å kjøpe slike utkantbedrifter.

Den nasjonale skatte- og avgiftspolitikken er grovkornet og ikke like godt tilpasset situasjonen og utviklingsbehovene til småbedrifter og småkommuner i distriktene. Når politikken bidrar til å svekke egenkapitalen i lokale nøkkelbedrifter svekkes også deres muligheter for å investere i bedriftens og lokalsamfunnets konkurransevne og attraktivitet. Det vil da kunne svekke småsamfunnenes livskraft og robusthet om det ikke kompenseres på andre måter. Nasjonale endringer i rammevilkår som øker det lokale konfliktnivået er også en bieffekt som kan ha uheldige effekter i småsamfunn. Slikt er imidlertid vanskeligere å unngå helt og vil oftere ha mer kortvarig betydning.

2) Sentraliseringsprosesser og tilgangen på kompetansepersonell

Nasjonale og regionale sentraliseringsprosesser er en trussel mot småsamfunn. Utviklingen av kunnskapsøkonomien og utdannings-samfunn vil sammen med mer urbane bostedspreferanser gi et mer eller mindre kontinuerlig ”drag” ut fra små distriktskommuner til større og mer sentrale kommuner. Økt utdanningstilbøyelighet vil forsterke dette ”draget”. Samtidig er Sandøys befolkningsstruktur slik at man i mange år framover vil være avhengig av (netto-) innflytting for å unngå fall i folketallet. Strategier for å styrke Sandøys attraktivitet for unge voksne blir viktigere om man skal prøve å begrense noe av de tunge sentraliseringsprosessenes negative virkninger i kommunen.

Næringsliv og offentlig sektor i Sandøy konkurrerer allerede med andre steder og regioner om arbeidskraft og særlig kompetansepersonell. Konkurransen om kompetansepersonell vil øke framover. Om Sandøy ikke klarer ta vare på og nyrekruttere kompetansepersonell vil det være en trussel for Sandøys livskraft.

Aktive strategier for å ta vare på kompetansepersonell og samtidig øke Sandøys attraktivitet og tiltrekningskraft på slike grupper blir da stadig viktigere.

4) Lokal fragmentering og desintegrasjon

Mange prosesser bidrar til økt fragmentering i lokalsamfunn og kommuner. Bedrifter integreres sterkere i overlokale foretak og relasjoner, mens offentlig sektor utvikles og ”styres” av nasjonal politikk og sektordynamikk. Segmentering i arbeidsmarkedene, økt mobilitet og tiltakende innvandring bidrar også på sin måte til lokal fragmentering av relasjoner og samhandling. Slike prosesser skaper utfordringer for småkommuner der nettopp samhandling og sosial integrasjon har vært aktive for livskraft, attraktivitet og utvikling. Slike utfordringer kan imidlertid i noen grad reduseres og overvinnnes med mottiltak.

Regionale endringsimpulser med potensielt stor lokal betydning

Sandøy står ellers ovenfor enkelte endringsimpulser som kan få stor betydning om få år. Det er særlig tre typer impulser vi her vil trekke fram.

*Vindkraftprosjektet Havsul I*⁹⁹. Olje- og energidepartementet ga i 2009 konsesjon til Havsul I¹⁰⁰. Utbyggeren Vestavind Offshore¹⁰¹ tar investeringsbeslutningen i 2013. Dette er Norges første store vindmølleprosjekt i sjøen, som er planlagt i Sandøy kommune. Prosjektet består av 70 vindmøller monteret på sjøbunnen i et område på mellom 5-13 km utenfor Harøya.¹⁰²

I konsekvensutredningen omtales negative virkninger for biologisk mangfold knyttet til sjøfuglbestanden, og at kystlandskapet vil bli synlig endret. Konsekvensen for næringslivet i anleggs- og driftsfasene betegnes som ”Liten positiv (+)”. Her inngår et mulig driftskontor med anslagsvis 10-15 årsverk ved full utbygging. Det

⁹⁹Økonomiske og tekniske data er hentet fra Vestavind Offshore sin webside.

¹⁰⁰ Olje- og energidepartementet gav i denne omgang ikke klarsignal for bygging av Havsul II, som ligg litt sør for Havsul I. Departementet vil avvente erfaringer med Havsul I for en eventuell konsesjon.

¹⁰¹ Vestavind Offshore eies av sju energiselskaper på Vestlandet: BKK, Haugaland Kraft, SKL, Tafjord, SFE, Sunnfjord Energi, Sognekraft.

¹⁰² Dette er snakk en investering på 6-7 milliarder kroner som vil gi en årsproduksjonen beregnet til 1 TWh (tilsvarer behovet i ca. 50 000 boliger).

er beregnet små underleveranser fra lokalt næringsliv. Mulig negative konsekvenser for kystfiske og reiseliv, men effektene her er usikre. Konsekvenser for kommuneøkonomiens i anleggsperioden betegnes som "Liten positiv konsekvens (+)", mens i driftsfasen som "Svært stor positiv konsekvens (++++)". Sistnevnte knyttes til en kompensasjonsavtale som vil gi kommunen ca. 30 mill. kr. i ekstrainntekter. I anleggsperioden kommer et større antall anleggsarbeidere til kommunen. Dette vil skape betydelig utfordringer trafikalt, og muligens sosialt og økonomisk for Sandøy. I følge planene skal anleggsarbeidet starte i 2013, og utbyggingen vil vare i minst 3-4 år.

Flertallet i kommunestyret og næringsforeningens styre har vært positive til prosjektet. I lokalsamfunnet forøvrig har meningene vært delte.

Nordøyveien vil gi Sandøy fastlandsforbindelse om den kommer. Planen er at utbyggingen starter i 2012¹⁰³ og ferdigstilles rundt 2017-18. Fylkestinget skal behandle saken i 2012 vedrørende forhåndinnkreving av bompenger fra fergene.

Veien vil påvirke Sandøy på flere måter. De sentrale delene av kommunen får veiforbindelse til Ålesundsregionen. Pendlingen vil tilta noe begge veier. Man kan se for seg både positive og negative effekter. Veien gir lettere tilgang til et større regionalt arbeids- og servicetilbud. Sandøys attraktivt og rekrutteringsevne av folk med høy kompetanse og utdanning vil kunne øke. På den annen side vil veien gi økt biltrafikk, og reduserte kvaliteter for myke trafikanter. Bedrifter og institusjoner vil kunne merke økt konkurransepress på lønnsnivå og jobbtilbud. Økt handelslekkasje vil måtte påregnes. Om det gir økt hyttebygging, og hvordan dette vil slå ut er mer usikkert. Veien vil kunne fremme kommunesammenslåing.

Kommunestrukturen. Debatten om kommunestrukturene vil sannsynligvis komme opp igjen i Norge og regionen. Endringer vil kunne bli initiert fra sentralt hold og/eller utvikle seg frivillig nedenfra og opp. For Sandøys del ville en sammenslåing sannsynlig bety at hele eller sentrale deler av Sandøy kommune (Harøy/Finnøy) går inn i en ny storkommune sammen med Haram kommune m.fl. Nordøyveien vil kunne aktualisere dette. Da vil Sandøy sannsynligvis bli liggende noe i utkanten av den nye

¹⁰³Prosjektet skal finansieres av næringslivet, kommune, fylket og bompenger.

storkommunen. Noe sentralisering av offentlige tjenester innenfor storkommunen vil måtte påregnes.

Muligheter og utfordringer : fire innsatsområder

Et livskraftig og robust kystsamfunn er et samfunn som klarer å opprettholde folketallet, aktivitetsnivået og levekårene på bærekraftige måter over lang tid. Mulighetene for dette påvirkes naturlig nok både av nasjonal politikk og rammevilkår på den ene siden, og av lokale forutsetninger og kapasiteter for tilpasning og utvikling på den annen.

Den nasjonale politikken kunne opplagt på flere områder vært bedre innrettet for å styrke langsiktig livskraft og robusthet til små kystkommuner i distriktene. Innretningen på både nærings-, skatte- og avgiftspolitikker har her betydning.

Når det gjelder lokale forutsetning og muligheter handler det i større grad om hvordan kommuner og regioner bedre kan utnytte sine fortrinn og redusere sine svakheter i forhold til attraktivitet og egen utvikling, samt styrke sin langsiktige utviklingskapasitet på feltet. Med basis i våre analyser av Sandøy vil vi trekke fram følgende fire hovedområder som særlig relevante:

1) *Styrke næringsmiljøets fortrinn, attraktivitet og innovasjonsevne.* Et livskraftig samfunn vil i økende grad bli avhengig av et innovativt, attraktivt og robust næringsliv. Det må være innovativt for å sikre et høyt aktivitetsnivå i etablerte bedrifter, og for at nye arbeidsplasser og bedrifter blir utviklet når gamle forsvinner. Arbeidsplassene må være såpass attraktive at bedriftene klarer å rekruttere folk og kompetansepersonell. Et robust næringsliv¹⁰⁴ er ellers viktig for å sikre stabilitet i arbeidsliv og gode levekår i lokalsamfunnet over tid. Det er flere tiltak som kan ha relevans for å styrke næringsmiljøets attraktivitet og utviklingsevne i Sandøy, og noen av dem kan nevnes. Ett er *tiltak for økt lokal rekruttering* ved å styrke læring-ordninger, bedrift-skolesamarbeidet (lokalt og regionalt), og mer aktiv rekruttering av utflyttede øyværingar. Ett annet tiltak ville være å etablere *en liten "næringsbøye"* i Steinshamn der nyetablere og småbedrifter kunne sitte for å lære av hverandre

¹⁰⁴Et robust næringsliv må være langsiktig bærekraftig i betydning økonomisk lønnsomme bedrifter som tar klima- og miljøhensyn og følger norske lover og regler i arbeidslivet.

og utnytte felles funksjoner. Ett tredje ville være å utvikle *møteplasser eller samarbeidsfora* for å styrke kunnskapsdelingen og læringen mellom grupper av relaterte bedrifter. En møteplass for maritim næringer og en annen møteplass for turist/opplevelsesnæringene synes særlig aktuelt.

2) *Styrke Sandøysamfunnets kvaliteter og attraktivitet.* En livskraftig kommune har stedskvaliteter som bidrar til sosial integrasjon, høy bofasthet og samtidig tiltrekningskraft på potensielle innflyttere. Sosial integrasjon og følelse av samhørighet er en viktig betingelse for en livskraftige kommune. Sandøy har utfordringer med å bedre integrasjonen mellom innvandrere og nordmenn. Videre er det utfordring med å bedre ta vare på og rekruttere unge voksne som har (hatt) tilknytning til kommunen. Tilgangen på unge voksne og kompetansepersonell blir en stor utfordring framover. Utfordringen må møtes gjennom et kontinuerlig utviklingsarbeid for å videreutvikle bo- og arbeidstilbud, velferdstjenester og fritidstilbud. Bedre kommunikasjoner kan styrke stedets attraktivitet for nevnte grupper. Sandøys kvaliteter både som bo- og arbeidssted, og som opplevelsessted for bofaste og turister kan synliggjøres og markedsføres bedre.

3) *Styrke kommunens økonomi, profesjonalitet og utviklingskapasitet.* God forvaltning er viktig for å sikre gode velferdstjenester, et variert kultur- og idrettstilbud samt utviklingsmuligheter for næringslivet. Det kommunale handlingsrom kan bedres ved et styrket inntektsgrunnlag og redusert gjeldsgrad. Utviklingen kreve økt ressursinnsats i eldreomsorg, språkopplæring og integrering av innvandrere. Kommunens administrative profesjonalitet og rolle som samfunnsutvikler må også styrkes framover. Det vil kreve økte investeringer i kompetanse og kapasitet i administrasjonen.

4) *Styrke Sandøys integrasjon i regionen.* Det interkommunale samarbeidet blir viktigere for å sikre læring, kompetanseutvikling og økt kvalitet i planlegging og spesialisttjenester. Bedre kommunikasjoner vil bedre Sandøybefolkningens tilgang til service, kultur og arbeid i regionen samtidig som de kan bo i Sandøy.

Litteratur

- Berg og Lysgård (2004): ”Ruralitet og urbanitet – bygd og by” i Plan 2/2004: 18-25)
- Berg, N.G. og Dale, B. (2004): ”Sted – begreper og teorier” i Berg, et al. Mennesker, steder og regionale endringer. Tapir akademisk, Norges forskningsråd
- Bolkesjø, T. og C. Brun (1998): Entreprenørskap i ulike regionale kontekster. I Spilling, O.R.(red.): Entreprenørskap på norsk. Bergen, Fagbokforlaget.
- Borch; O.J. og A.Førde (red.) (2010): Innovative bygdmiljø. Ildsjeler og nyskappingsarbeid. Fagbokforlaget.
- Brenner, N. (2004) : New state spaces: urban governance and the rescaling of statehood. Oxford : Oxford University Press.
- Eikeland, S (2005): Territorial variations in the fishery sector in Norway. Upublisert notat.
- Fjær, O. (1992): ”Stedsidentitet – eksempler fra kyst-Norge” Særtrykk fra Geografi og kjærlighet. Rapport fra Norske geografers Forenings seminar på Røros. Skrifter fra Norske Geografers Forening. Ny serie nr. 3 (1992. 2.94-110.
- Florida; R. 2005). Cities and the Creativ Class. New York. Routledge
- Gammelsæter, H., O.Bukve og A.Ljøseth (red.): Nord-Vestlandet – liv laga ? . Sunnmørposten Forlag.
- Gehl, J. (2010) Byer for mennesker. København. Bogværket

-
- Giddens, A. (1991): *Modernity and self-identity. Self and Modernity in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press
- Gundersen, F. og K. Onsager (2011): *Regional innovasjon og næringsutvikling*. NIBR-rapport 2011:12.
- Hafstad, B. (1986): Lokale iverksettere. I Johannison og Spilling (red): *Lokal næringsutvikling*. S.5165. Universitetsforlaget.
- Hanssen, K. (2000): "Fisheries Dependent Communities in Finnmark: Dependence on Fish og People?" i Dyrnes, E. (red.) *Fisheries Dependent Regions*. Blackwell Science. UK
- Hervik, A. og O. Oterhals, B.G. Bergem, G. Johannessen (2009) *Status for maritime næringer gjennom finanskrisen*. Rapportnr.0905, Møreforskning Molde AS
- Hervik, A. og O. Oterhals, B.G. Bergem (2007): *Den maritime næringen i Møre og Romsdal. En vekstkraftig næringsklynge rustet til omstilling?* Rapportnr. 0711 Møreforskning Molde AS
- Holloway, L. og Hubbard, P. (2001): *People and Place. The Extraordinary Geographies of Everyday Life*. Prentice Hall. Essex
- Isaksen, A. & B. Asheim (2008): *Den regionale dimensjonen ved innovasjoner*. Kap.1 i Isaksen, Karlsen og Sæther (red.): *Innovasjon i norske næringer - et geografisk perspektiv*. Fagboforlaget.
- Lindkvist, B. og Antelo, A. P. (2007): *Restructuring a Peripheral Coastal Community: The Case of a Galician Fishing Town*. *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 31.2 p 368-383
- Lønning, D.J. (red.2009) *Ringar i vatnet. Innlevingsøkonomi i det kulturelle hamsunlandskapet Hamarøy*. Segelfoss forlag. Hamarøy

- Løseth, A. (2004): Region, kultur og økonomi - Nord-Vestlandet 1850-1975. I Gammelsæther, Bukve og Løseth (red.): Nord-Vestlandet - liv laga?. Sunnmørsposten Forlag.
- Malmberg, A. & D. Power (2006) : True clusters. A servere case of conceptual headache. I Asheim, Cooke and Martin (eds.) (2006): Clusters and regional development. London Routeledge.
- Maskell, Peter, Heikki Eskelinen, Ingjaldur Hannibalsson, Anders Malmberg og Erik Vatne: (1998): Competitiveness, localised learning and regional development. Specialisation and prosperity in small open economies. Routledge London.
- Massey, D. (2007):World City. Cambridge Polity.
- Miljøverndepartementet (1993): Stedsanalyse. Innhold og gjennomføring. Veileder T-986
- Munkejord, C. (2009) Hjemme i nord. En undersøkelse av stedsopplevelser med utgangspunkt i kvinnelige og mannlige innflytteres fortellinger om hverdagslivet i Havøysund og Vadsø i Finnmark. Avhandling phd. Universitetet i Tromsø
- Norberg- Schulz, C.(1993): Nattlandene. Om byggekunst i Norden. Gyldendal Norsk forlag. Oslo
- Norberg-Schulz, C. (1992): Mellom himmel og jord – en bok om steder og hus. Pax forlag. Oslo
- Onsager, K. (2005): Små teknologibyer i Norge - innovative miljøer i globale nettverk. Regionale Trender 2005.
- Onsager, K. (2009): By- og småstedsregionene i Innlandet. Kompetanse, innovasjon og utvikling. NIBR-rapport 2009:14.
- Onsager, K.,Gundersen, R., Langset, B. og Sørli K. (2010): Kompetanseintensive næringer og tjenester – lokalisering og regional utvikling. NIBR-rapport: 2010:20

- Os, E. (1961): Sandøy i Romsdal. 1.bandet. Bygdesamfunnet. Mindor Bolsø & Co, Molde.
- Oterhals, L. (2005): Havblikk - om kvalfangst, kvalfangere og kystmiljø. AS Lagunen, Molde.
- Oterhals, O og A.Hervik, Ø.Opdal, B.G. Bergem (2008): Utviklingen i maritime næringer i Møre og Romsdal - Status 2008. Rekordvekst med varierende lønnsomhet.Rapportnr. M0802 , Møreforskning Molde AS
- Putnam, R. (1993): The Prosperous Community. Social Capital and Public Life. The American Prospect Vol. 4 no.13
- Relph, E. (1976): Place and placelessness. London, utgave 1980. Pion
- Ringstad, B. (2010): Kampen om kvalen - Brødrene Sæbjørnsens kvalstasjon på Steinshamn.Ekh.no, Molde.
- Røe, P.G., Eidheim, F. og Schmidt, L. (2002): Sandvika i støpeskjeen. En sosiokulturell studie av stedsutvikling. NIBR rapport 2002:14
- Rørhus R. (2008): Nils S.Hansen AS gjennom 40 år.Hatleholts.no.
- Sandøy kommune (2011) Spørjeundersøking - innbyggjarar i Sandøy kommune. Notat
- Sandøy kommune (2011): Kommuneplan for Sandøy kommune 2011-2023. utkast til samfunnsdelen
- Schmidt, L. og J.Guttu, F. Gundersen (2007): Fargerikt samfunn i et arktisk klima: En studie av steds- og næringsutvikling i Vardø. NIBR-rapport 2007:03, Oslo.
- Schumpeter, J. (1934): The theory of Economic Development. Cambridge Mass: harvard University press.
- Stokke, K.B., F.Gundersen, Kjetil Sørli og E.Vindenes (2008): Steds- og næringsutvikling på Lovund - fra krise til suksess. NIBR-rapport 2008:5.

- Sørli, K. (2009). Bo- og flyttemotivundersøkelsen. Hvorfor flytte? Hvorfor bli boende? KRD 24.03.2009
- Teigen H. (2004):Kollektivt entreprenørskap - et alternativ også for framtida ? I Arbo og Gammelsæther (red.): Innovasjonspolitikken scenografi - Nye perspektiver på næringsutvikling.Tapir forlag.
- Teigen,H.(1999): Banken som bygdeutvikler. Oslo, Tano forlag.
- Thoren, A.K.H., Guttu, J. og Pløger, F. (1997): Utearealer i boligområder. Bruk og betydning. En kunnskapsoversikt. NIBR notat 1997:113
- Vea 2009, J. (2009): To kulturer. En sammenliknende undersøkelse av den vestnorsk og nordnorske kystsamfunnet med hovedvekt på det 19. og 20. århundre. Høyskoleforlaget.
- Vestby og Skogheim (2010): Kulturarv og stedsidentitet. Kulturarvens betydning for identitetsbygging, profilering og næringsutvikling. NIBR-rapport 2010:12
- Vestby, G.M. og Skogheim, R. (2010): Florø i fokus – sosiokulturelle stedsanalyse for byutvikling og profilering. NIBR rapport 2010:6
- Vestby, G.M. red. (2005): Byenes attraktivitet. byutvikling som grunnlag for profilering og markedsføring. NIBR-rapport 2005:13.
- Vorkinn, M. og Riese, H. (2001): Environment concern in a Local Context: The Significance of Place Attachment. Environment and Behavior <http://eab.sagepub.com>
- Wollebæk, D. og S.B. Segard (red.) (2011): Sosial kapital i Norge. Oslo: Cappelen Damm